

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Giedrė Urbanavičiūtė

JURISPRUDENCIJA KAIP ROMĖNŲ TEISĖS ŠALTINIS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2005-2009 metais Vilniaus universiteto Teisės fakultete

Mokslinis vadovas:

Prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
teisė – 01 S)

TURINYS

ĮVADAS	4
Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai	5
Darbo aktualumas ir naujumas	6
Darbo struktūra	12
Ginamieji teiginiai	13
Tyrimų apžvalga	14
Tyrimo metodai	17
I. KARALIŲ LAIKOTARPIS.	
ROMĖNŲ TEISĖS MOKSLO PRADŽIA	19
Dvasininkų monopolija teisės srityje	23
Išskirtiniai pontifikų veiklos bruožai	27
Įsimintini pontifikų luomo atstovų vardai	30
II. RESPUBLIKOS LAIKOTARPIS.	
JURISPRUDENCIJOS TAPSMAS PASAULIETINE	33
Išskirtiniai teisės mokslo atstovų veiklos bruožai	34
Įsimintini respublikinės jurisprudencijos atstovų vardai	38
Graikų įtaka romėnų jurisprudencijai	44
III. PRINCIPATO LAIKOTARPIS.	
JURISPRUDENCIJOS AUKSO AMŽIUS	49
<i>Ius publice respondendi ex auctoritate principis</i>	49
Sabniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokyklos	53
Įsimintini teisės mokyklų atstovų vardai	58
Teisės mokyklų organizacija	63
Teisės mokyklų ideologiniai skirtumai	64
Įsimintini pohadrianinio laikotarpio atstovų vardai	67
Klasikinio laikotarpio teisininkų veikla	69
IV. DOMINATO LAIKOTARPIS.	
ROMĖNŲ TEISĖS MOKSLO NUOSMUKIS	78
Teisės mokyklos	87
Imperatoriaus Justiniano kodifikacija	89
V. ROMĖNŲ TEISĖS MOKSLO ATGIMIMAS.	
GLOSATORIAI IR KOMENTATORIAI	102
Glosatorių teisės mokykla	103
Glosatorių teisės mokyklos kritika	111
Įsimintini glosatorių teisės mokyklos atstovų vardai	113
Komentatorių teisės mokykla	120
Įsimintini komentatorių teisės mokyklos atstovų vardai	121
Glosatorių ir komentatorių teisės mokyklų skirtumai	126
Komentatorių veiklos reikšmė ir prasmė	129
IŠVADOS	134
LITERATŪROS SĄRAŠAS	136
AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS	144

„...praeitis man atvėrė tai, kaip kuriama ateitis...“

[Teilhard de Chardin]¹

ĮVADAS

Romėnų teisė užima unikalią vietą mūsų civilizacijos istorijoje – ją drąsiai galime įvardyti kaip vieną stipriausių, Vakarų teisės civilizaciją suformavusių, veikusių jėgų, ji buvo ir yra studijuojama Europos universitetuose, ji padarė didžiulę įtaką doktrinos vystymuisi visose kontinentinės Europos valstybėse. Romėnų teisė nėra tik geriausiai žinoma, labiausiai išvystyta ir didžiausią įtaką teisinėms sistemoms padariusi praeityje – ji vienintelė, kurios istorija gyva iki šių dienų².

Romėnų teisės, jos mokslo palikimas ir dabar analizuojami tikrai ne tik dėl istorinio smalsumo, tačiau labiausiai dėl to, kad tai išties yra kažkas naudingo ir gyvo. Tikroji romėnų teisės vertė ir šlovė glūdi ne tiek jų įstatymuose, kiek jurisprudencijoje, kuri tokia unikali ir vienintelė visoje teisės istorijoje³. Turbūt daugiau nė viename krašte, nė vienoje valstybėje teisininkai neturėjo tiek įtakos ir tiek galių formuojant teisę, kiek Romoje, kur jie nebuvo tik įstatyminės teisės taikytojai arba mokytojai, dėstantys abstrakčias teorijas, jie buvo išmintingi asmenys, sugebantys teisę pritaikyti gyvenimo poreikiams. Teisės interpretavimas ir jos kūrimas, teorija ir praktika – šios sąvokos romėnų teisininkams buvo suvokiamos kartu, neatskiriant vienos nuo kitos. Apskritai ryšys tarp teisės ir mokslo, jų supratimu, turėtų būti toks gilus ir harmoningas, kad pats mokslas galėtų būti teisės šaltinis, nes teisė, teisės mokslas ir teisingumas sudaro neperskiriamą, neatsiejamą visumą. Būtent jurisprudencijos objektu romėnai laikė teisingumo paiešką ir jo įgyvendinimą⁴.

Romėnų teisės mokslo analizė yra puikiausia mokykla dar ir dėl to, kad būtent romėnai sugebėjo sunkias teisės sąvokas supaprastinti, padaryti jas

¹ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 9.

² WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 3-5.

³ BIONDI, Biondo. *Obbietto e metodi della scienza giuridica romana. Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini*. Milano: Università di Pavia, 1943. P. 203-207.

⁴ *Ibidem*. P. 217-220.

suprantamas ir paprastiems žmonėms. Galiausiai nėra mokslo, kuris geriau galėtų išmokyti ne tik profesijos žmones, sugebančius gerai interpretuoti konkretų tekstą, bet ir mokslo žmones, kurie pasiremdami tekstais sugebėtų pakilti aukščiau jų ir pamatyti jų atsiradimo priežastis bei tikslus, teisės pastovumo garantijas ir transformacijos galimybes⁵.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai.

Darbo objektą išreiškia jau pats disertacijos pavadinimas – tai jurisprudencija kaip romėnų teisės šaltinis. Romėnų teisės mokslo tyrimas atliekamas skirtingais romėnų teisės vystymosi laikotarpiais, siekiant atskleisti jurisprudencijos reikšmę ir ypatumus kiekviename jų.

Nors šiuolaikinėje teisinėje terminologijoje jurisprudencija (lotynų k. – *iurisprudentia*) neretai įvardijama kaip teismų praktika, darbe ji suvokiama, naudojama ir analizuojama pačia pirmine, lingvistine, nuo seniausių laikų vartota ir tebevartojama reikšme ir prasme – tai teisės mokslas⁶. Dabar teisės mokslas dažnai vartojamas kaip sinonimas teisės doktrinai⁷, todėl darbe kaip sinonimą bus galima sutikti ir šią sąvoką, užsimenant apie teisės mokslo vietą šiuolaikinėje teisinėje sistemoje.

Šis darbas skirtas teisės istorijai, dar tiksliau – romėnų teisės istorijai, todėl visas dėmesys koncentruojamas į jurisprudencijos, teisės mokslo, vietą ilgaamžėje romėnų teisės istorijoje: nuo pat seniausių laikų iki jos atgimimo brandžiaisiais bei vėlyvaisiais viduramžiais. Kiti romėnų teisės šaltiniai aptariami tiek, kiek jie susiję su darbe analizuojamu, naudingi tyrimo objekto esmei ir prasmei atskleisti.

Teisės teorijos požiūriu, bendriausia prasme teisės šaltiniai yra veiksniai, veikiantys kuriant ir plėtojant teisę⁸, tai visa, kame glūdi tikroji teisės

⁵ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 16-18.

⁶ KUZAVINIS, Kazimieras. *Lotyniški posakiai ir sparnuoti žodžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008. P. 137.; Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma Littera, 2008. P. 340.

⁷ Literatūroje šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai: MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 45.; JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932. P. 37-40.; VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 115.

⁸ VASILIAUSKAS, Vitas. *Teismo precedento reikšmė romanų-germanų teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004. P. 12.; LASTAUSKIENĖ, Giedrė, ŠINKŪNAS, Haroldas.

esmė ir prasmė⁹. Tačiau šiame darbe teisės šaltiniai yra suvokiami formaliąja prasme, kaip išorinė teisės išraiška ir egzistavimo forma.

Romėnų teisės pažinimo šaltiniai mums leidžia žvelgti į pirminį ir išvestinį teisės kūrimą romėnų istorijoje ir susipažinti su romėnų pažiūromis į tas teisės kūrimo rūšis¹⁰. Teisės mokslas romėnų teisės šaltinių istorijai įdomus dviem požiūriais: savo reikšme tolesniam romėnų teisės vystymuisi ir savo svarba jos mokymui bei perdavimui¹¹.

Šio darbo tikslas – atskleisti romėnų jurisprudencijos reikšmę, įtaką pačiai romėnų teisei bei šiuolaikinėms teisės sistemoms. Siekiant užsibrėžto tyrimo tikslo, darbe sprendžiami tokie uždaviniai:

- išnagrinėti jurisprudencijos vietą kitų romėnų teisės šaltinių sistemoje;
- ištirti jos ypatumus skirtingais romėnų teisės vystymosi laikotarpiais;
- įvardyti ryškiausius teisės mokslo atstovus ir atskleisti jų darbų reikšmę bei įtaką teisės mokslui.

Darbo aktualumas ir naujumas.

Apie jurisprudenciją kaip romėnų teisės šaltinį pirmiausia labai aktualu kalbėti dėl to, jog būtent teisės mokslas padėjo išsaugoti privatinę romėnų teisę, kuriai romėnų teisininkai skyrė pagrindinį dėmesį, kuri buvo romėnų teisės atgimimo pagrindas¹², kuria mes ir šiandien žavimės, kurioje glūdi tiek išminties. Didžiulis Romos teisininkų nuopelnas yra tai, kad jie sugebėjo labai įvairialypę ir daugiašakę romėnų privatinę teisę susisteminti taip, kad ji tapo išbaigta teisės sistema, kokios nerasime jokiame kitoje antikinėje valstybėje. Romos teisininkai suformulavo daug teisinių terminų, teisinių principų, kuriais sėkmingai naudojamės iki šių dienų¹³.

Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*. Vilnius, 2007. Nr. 65. P. 69.

⁹ MIKELĖNIENĖ, Dalia, MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999. P. 238.

¹⁰ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 2.

¹¹ *Ibidem*. P. 91.

¹² NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 2.

¹³ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 25.

Klasikinė romėnų privatinė teisė, kurios pagrindu sudaryta imperatoriaus Justiniano (*Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus* (toliau – Justinianas)¹⁴ kodifikacija¹⁵, yra beveik ištiesai teisininkų teisinės praktikos, teisinės minties, o ne įstatymų leidybos produktas. Panašiai kaip vėliau anglų bendroji teisė, kuri taip pat tik maža dalimi buvo įstatymų leidybos rezultatas¹⁶, ji vystėsi pamažu artikuliuojant esamą teisingumo sampratą, o ne įstatymų leidybos būdu¹⁷.

Jurisprudencijos temą, jos istoriją, ypatumus svarbu aptarti ir dėl to, kad dažnai ji likdavo tarsi Justiniano kodifikacijos, kuriai vėlesnių laikų tyrėjai skyrė ir skiria bene daugiausia dėmesio, šešėlyje, o juk iš tikrųjų daug dalykų sukurta, suformuota ir ankstesnių laikų teisininkų dėka, juk Digestai (*Digesta*), galima sakyti, svarbiausia šios kodifikacijos dalis, buvo ilgų amžių vystymosi rezultatas, ir todėl vien joje įkūnyta teisė nepilnai atspindi tą kelią, kuri teisės mokslas nuėjo per ilgą istorinį laikotarpį. Tai tam tikra prasme suprantama, nes norminis kompiliacijos pobūdis ir negalėjo aprėpti visko – visų skirtingų istorijos laikotarpių teisininkų darbų, jų nuomonių, sprendimų. Vis dėlto jei žiūrėsime atskirai į kiekvieną laikotarpį, jame pasižymėjusius teisininkus bei jų darbus, rasime daugiau įvairių nuomonių, veiklos ypatumų, o Digestų tekstas remiasi daugiau apibendrinimais bei principinių nuostatų išskyrimu, ypatingą dėmesį skiriant klasikiniam laikotarpiui – teisės mokslo suklestėjimo amžiui – ir jo palikimui¹⁸.

¹⁴ Imperatoriaus Justiniano valdymo metai – 527-565 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 168.].

¹⁵ Visa romėnų teisė buvo surinkta ir sutvarkyta Rytų Romos imperatoriaus Justiniano (482-565) įsakymu. Šis monumentalus įstatymų sąvadas – *Corpus iuris civilis* – ir šiandien laikomas teisės mokslo pagrindu. *Corpus iuris civilis* susideda iš keturių dalių: pamokymai (*Institutiones*) – trumpas vadovėlis, glaustai apibendrinantis visą *Corpus iuris* turinį, Digestai (*Digesta*) arba Pandektos (*Pandecta*) – teisininkų raštų ištraukos, Kodeksas (*Codex*) – imperijos įstatymų rinkinys, Naujovės (*Novellae*) – paties Justiniano išleisti įstatymai [CONTI, Flavio. *Senovės Romos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 2007. P. 117.].

¹⁶ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 201.

¹⁷ Von HAYEK, Friedrich August. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. I tomas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 126.

¹⁸ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 2-6.

Jurisprudencija – teisės doktrina – labai svarbi ir dabarčiai. Kaip teigia profesorius Valentinas Mikelėnas, taip yra pirmiausia dėl tokių priežasčių:

- pirma, ji dažniausiai pateikia sistemingą ir racionalią galiojančios teisės analizę, todėl neigti teisės doktriną būtų tolygu neigti racionalumą;

- antra, mokslininkai teisininkai yra bene labiausiai nepriklausomi, kas leidžia mokslininkui pateikti nešališką teisės interpretaciją ir ja remdamasis teismas gali sustiprinti tiek savo sprendimo nešališkumą, objektyvumą, tiek savo nepriklausomumą apskritai;

- trečia, teisės doktrina dažnai neapsiriboja tik nacionalinės teisės analize. Ji taip pat yra suinteresuota analizuoti nacionalinių teismų praktiką, o taikydama lyginamąjį metodą – ir užsienio valstybių teisę, jurisprudenciją bei teismų praktiką. Tad teisės doktrina siūlo teismų praktikoje kylančių teisės aiškinimo ir taikymo problemų sprendimo būdus ir laikytina vienu iš informatyviausių (įvairiais aspektais) teisės aiškinimo šaltinių;

- ketvirta, teisės doktrina formuluoja teisės aiškinimo, teisinės argumentacijos kanonus, pateikia teisinių sąvokų definicijas, aiškina teisės principų turinį ir taip toliau. Šiais teisės doktrinos postulatais galima vadovautis teismo procese aiškinant teisę be papildomos argumentacijos arba juos dar papildomai argumentuojant;

- penkta, teisės doktrinai būdingas tam tikras stabilumas, nes teisės mokslo suformuluotos taisyklės, teisinės tiesos kurių laiką yra pastovios ir nėra lengvai sugriaunamos – naują koncepciją galima sukurti tik argumentuotai paneigus ankstesniąją. Teisės doktrinos stabilumas daro įtaką teisės aiškinimo, o kartu – ir teismų praktikos stabilumui¹⁹.

Galima pastebėti, kad ir Lietuvos teismuose priimant nutartis remiamasi mokslininkų nuomonėmis, jų kuriama teisės doktrina. Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijų 2006 m. birželio

¹⁹ MIKELĖNIENĖ, Dalia, MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999. P. 242-243.; MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Justitia, 2009. P. 62.

21 d.²⁰, 2005 m. kovo 30 d.²¹, 2003 m. lapkričio 5 d.²² nutartyse remiamasi mokslininko Vytauto Mizaro mokslo darbu „Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai“. Kiti teismai savo sprendimus dažnai argumentuoja tiesiog teisės doktrina.

Kalbant apie atskiras teisės šakas, teisės vystymąsi veikia ir konstitucinės teisės mokslas. Mokslinį konstitucinės teisinės tikrovės vertinimą – įvairias mokslines pažiūras, koncepcijas, teorijas, idėjas, dėstomas straipsniuose, mokslo veikaluose, konferencijose ir seminaruose, mokslininkų diskusijose, – visa tai galime vadinti konstitucinės teisės doktrina²³. Konstitucinės teisės doktrina vystoma ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvadose, nutarimuose²⁴. Šio teismo keliamų teisės idėjų įtaka teisei praktikai, teisės mokslui, visuomenės teisei sąmonei yra akivaizdi²⁵.

Profesorius Egidijus Kūris išskiria dvi sąvokas „konstitucinė doktrina“ prasmės:

- tai visų pirma koncepcijos ir teorijos, rutuliojamos teisės mokslininkų;
- tai oficiali konstitucinė doktrina, kurią formuluoja Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Būtent šis teismas yra oficialus Konstitucijos aiškintojas²⁶.

Profesorius Egidijus Šileikis konstitucinę jurisprudenciją apibrėžia kaip mokslinį (tiek akademinį mokslinį, tiek teisminį mokslinį) formalios bendrojo valstybinio būvio konstitucinės konstrukcijos materialų plėtimą ir gilinimą, savitą Konstitucijos turinio praturtinimą (ir kartu faktinį konstitucinės teisės

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 21 d. nutartis, priimta civilinėje byloje JAV Įmonė „Autodesk Inc.“ v. UAB „Arginta“ (bylos Nr. 3K-3-422/2006, kat. 84; 88 (S)).

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje M. Baltrušaitis v. UAB „Saulės Spektras“ (bylos Nr. 3K-3-219/2005, kat. 84).

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis, priimta civilinėje byloje M. A. Mankus v. UAB „Sanda“ (bylos Nr. 3K-3-938/2003, kat. 78).

²³ JARAŠIŪNAS, Egidijus. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų. *Jurisprudencija*. Vilnius, 1999. Nr. 12(4). P. 48.

²⁴ BIRMONTIENĖ, Toma. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Autorių kolektyvas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 85.

²⁵ JARAŠIŪNAS, Egidijus. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų. *Jurisprudencija*. Vilnius, 1999. Nr. 12(4). P. 47.

²⁶ KŪRIS, Egidijus. Valstybės kontrolė valstybės institucijų sistemoje: konstitucinis aspektas. Pranešimas konferencijoje „Valstybinis auditas – pagalba valstybei išmintingai valdyti turta“, skirtoje Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės 90-osioms metinėms (Vilnius, 2009 m. sausio 29 d.).

kūrimą!) tam tikra objektyviai pagrįstų teiginių ir principų, koncepcijų ar jas sujungiančių doktrinų (platesniu požiūriu – bendrosios teisės doktrinos) sistema, kuri turi iš dalies norminių (specifiškai imperatyvų) poveikį įstatymų leidybai, valdymui ir teisingumo vykdymui (ką jau kalbėti apie valstybinės bendruomenės teisinę savimonę ar teisinę kultūrą!)²⁷.

Kalbant apie baudžiamąją teisę, teisės mokslas vertinamas kaip svarbus tarpininkas tarp įstatymų leidėjo ir praktikos: mokslinių tyrimų pagrindu pateikiamos rekomendacijos ne tik baudžiamųjų įstatymų taikymo praktikai tobulinti, bet ir įstatymų leidėjui – tobulinti šiuos įstatymus²⁸.

Teisės doktrina taip pat yra labai svarbus civilinės teisės šaltinis²⁹.

Šalia nacionalinės ne mažiau svarbi ir užsienio teisės doktrina. Pavyzdžiui, kai teisė aiškinama remiantis lyginamuoju metodu, be užsienio valstybių teisės doktrinos analizės neapsieinama. Užsienio teisės doktrina yra labai svarbi ir taikant nacionalinę teisę, ypač atsiradusią teisės recepcijos būdu ar kaip kitaip atėjusią iš užsienio teisės sistemų³⁰.

Tarptautinio Teisingumo Teismo Statuto 38 straipsnis pateikia klasikinį tarptautinės teisės šaltinių sąrašą ir jame taip pat įvardyta teisės doktrina:

„1. Teismas, kurio paskirtis yra spręsti pagal tarptautinę teisę ginčus, kurie jam yra perduoti, taiko:

a) tarptautines konvencijas, tiek bendrąsias, tiek specialiąsias, nustatančias normas, kurias aiškiai pripažįsta valstybės – ginčo dalyvės;

b) tarptautinį paprotį, kaip bendros praktikos, kuri pripažįstama teise, įrodymą;

c) bendrus teisės principus, kuriuos pripažįsta civilizuotos tautos;

d) su išlyga, numatyta 59 straipsnio nuostatuose (59 straipsnis. Teismo sprendimas yra privalomas tik šalims ir tik konkrečioje byloje), teismų

²⁷ ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 93.

²⁸ PAVILONIS, Vladas. *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 30.

²⁹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Justitia, 2009. P. 62.

³⁰ MIKELĖNIENĖ, Dalia, MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999. P. 244.

sprendimus ir įvairių tautų labiausiai kvalifikuotų viešosios teisės specialistų doktriną, kaip pagalbines priemones teisės normoms nustatyti.

2. Ši nuostata neatima galimybės Teismui spręsti bylą *ex aequo et bono*, jei šalys su tuo sutinka.

Sąrašą taip pat reikėtų papildyti valstybių vienašaliais aktais, kurie taip pat gali būti tarptautinių įsipareigojimų šaltiniai³¹.

Klasikinėje tarptautinėje teisėje, kai tarptautinių sutarčių buvo palyginti nedaug, o tarptautinė teisminė bei arbitražinė praktika buvo negausi, teisės mokslo (doktrinos) reikšmė buvo gana sviri. Tokių įžymių mokslininkų kaip Hugo Grocijaus (*Hugo Grotius*), *Emmer de Vattel*, *Dionisio Anzilotti*, *Lassa Oppenheim* išvadas neretai cituodavo tarptautiniai teismai ir arbitražai savo sprendimuose. Tarptautinės teisės sudėtingumas sąlygojo tai, kad Tarptautinio Teismo Statutas pripažino doktriną kaip pagalbines priemones tarptautinės teisės normoms nustatyti. Mokslinė analizė gali gana tiksliai paaikškinti tarptautinės teisės normas ir jų turinį. Ypatingą reikšmę mokslinės išvados vaidina tarptautinės teisės normų kodifikacijos procese³².

Tarptautinėje privatinėje teisėje teisės doktrina taip pat atliko ir atlieka labai svarbų vaidmenį. Dėl nepakankamos statutinės teisės plėtotės, jos sisteminimo stokos teisės doktrina kartu su teismų praktika daugelyje pasaulio valstybių nuo seno buvo pagrindiniai tarptautinės privatinės teisės šaltiniai. Teisės doktrina, pateikdama teorinę tarptautinės privatinės teisės klausimų analizę, skatina įstatymų leidėją sureguliuoti neaiškius kolizinius klausimus. Aukštą tarptautinės privatinės teisės kodifikavimo lygį kai kuriose valstybėse galima paaikškinti būtent stipria tarptautinės privatinės teisės doktrina. Teisės doktrinos įtaką ir svarbą tarptautinei privatinei teisei patvirtina ir aplinkybė, kad daugelyje valstybių leidžiami specialūs periodiniai leidiniai, kur analizuojamos teorinės ir praktinės tarptautinės privatinės teisės problemos. Analizuodama teismų praktiką teisės doktrina kartu ją veikia – tobulina ir plėtoja. Jeigu teisės doktrina silpna, teismų praktika netenka labai svarbaus

³¹ VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 109.

³² *Ibidem*. P. 115.

šaltinio, kuriuo būtų galima remtis sprendžiant sudėtingus kolizinius klausimus³³.

Taigi jurisprudencija aktuali, svarbi buvo visada. Todėl, autorės nuomone, ir apie tai kalbėti buvo, yra ir bus verta. Ypač tai pasakytina apie romėnų teisės mokslą, kuriame glūdi Vakarų teisės tradicijos šaknys. Net ir neįrodinėjant, kažin ar yra abejojančių romėnų teisės svarba – tai tarsi bandyti įtikinti kažkuo, kas savaime suprantama.

Nors šiai temai literatūroje įvairiais laikotarpiais iš tikrųjų buvo skirta daug dėmesio, tai yra tema, kuria verta ir pasikartoti, kurią naudinga prisiminti. Be to, autorės nuomone, kiekvienas tyrimas yra savitas, į tą patį dalyką kiekvieną kartą žvelgiama tam tikru kampu, keliamos skirtingos hipotezės ir neretai atskleidžiama, pateikiama kas nors naujo. Šio darbo naujumą labiausiai atspindi tai, jog bene pirmą kartą Lietuvoje romėnų jurisprudencija, jos raida pateikiama, analizuojama koncentruotai, sistemiškai atskleidžiant svarbiausius romėnų teisės mokslo etapus ir ypatumus, jos indėlį ir įtaką Vakarų teisės tradicijai.

Darbo struktūra.

Darbą sudaro įvadas, penkios dalys ir išvados.

Daugiatūkstantmetę romėnų teisės istoriją romanistai paprastai skirsto į keturis laikotarpius³⁴:

- seniausiųjų laikų arba karalių³⁵ – 753 metai prieš mūsų erą – III amžiaus prieš mūsų erą vidurys;
- romėnų teisės vystymosi arba respublikos³⁶ laikotarpį – paskutinieji trys amžiai prieš mūsų erą;
- klasikinį arba principato³⁷ laikotarpį – I–III mūsų eros amžiai;
- postklasikinį arba dominato³⁸ laikotarpį – III mūsų eros amžiaus vidurys – 565 mūsų eros metai – imperatoriaus Justiniano mirties metai.

³³ MIKELĖNAS, Valentinas. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001. P. 78-79.

³⁴ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vija, 1996. P. 15-16.

³⁵ CONTI, Flavio. *Senovės Romos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 2007. P. 14.

³⁶ *Ibidem*. P. 16.

³⁷ *Ibidem*. P. 28.

Būtent šie romėnų teisės raidos etapai atitinka pirmąsias keturias darbo dalis. Pirmoje dalyje aptariami seniausieji laikai ir tarp dvasininkų gimęs teisės mokslas, jo ypatumai. Antroje dalyje analizuojamas jurisprudencijos virsmas pasaulietine, aptariami pokyčiai žvelgiant į seniausius laikus, išskiriami labiausiai nusipelnę šio laikotarpio teisės mokslo atstovai, aptariama graikų įtaka romėnų jurisprudencijai. Trečia dalis skirta klasikiniam, principato, romėnų teisės mokslo suklestėjimo amžiui – analizuojama sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokyklų bei pohadrianinio laikotarpio ryškiausių asmenybių veikla ir įtaka šio laikotarpio teisei. Ketvirtoje dalyje aptariamas postklasikinis, dominato laikotarpis ir jurisprudencijos nuosmukio priežastys, svarbiausi teisės šaltiniai, kuriuose atsispindi romėnų jurisprudencija. Penktoji dalis skirta romėnų teisės mokslo atgimimo laikotarpiui – glosatorių bei komentatorių teisės mokykloms, suteikusioms romėnų teisei antrąjį kvėpavimą ir paskleidusioms ją visam Vakarų pasauliui, kuriame romėnų teisės idėjos gyvos iki šiol.

Ginamieji teiginiai³⁹.

- Romėnų jurisprudencija buvo kuriama ir plėtojama vadovaujantis romėniškosiomis vertybėmis, ypač – *aequitas* ir *humanitas*, kūrybiškumu, pasireiškusiu *responsa* teikimo bei *interpretatio* veikloje. Romėnų jurisprudencijos kūrėjai suvokė „naudingos teisės“, įkūnijančios teorijos ir praktikos harmoniją, būtinybę – tai leido teisės mokslui įsitvirtinti kitų romėnų teisės šaltinių tarpe ir įtakoti pačios romėnų teisės vystymąsi: romėnų privatinė teisė – beveik išimtinai yra romėnų jurisprudencijos atstovų teisinės minties ir teisinės praktikos rezultatas.

- Romėnų jurisprudencijos vertė bei svarba pačiai romėnų teisei nebuvo abejojama nuo seniausių laikų, kada pontifikai buvo vieninteliai teisės kūrėjai bei interpretatoriai. Respublikiniu laikotarpiu į teisės mokslo atstovus jų teiktų *responsa* kreipdavosi tiek teisėjai, tiek valstybės pareigūnai, tiek eiliniai piliečiai. Nors jos ir nebuvo įpareigojančios, tačiau labai vertintos aiškinant

³⁸ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 109.

³⁹ Ginamieji teiginiai atitinka atlikto tyrimo išvadas, pateiktas darbo 134-135 p.

teisę bei užpildant jos spragas. Vis dėlto formalus teisės šaltinio reikšmę jurisprudencija įgavo tik klasikiniame laikotarpyje, imperatoriui Augustui (*Gaius Iulius Caesar Octavianus* (toliau – Augustas))⁴⁰ pradėjus teikti *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, kuri ją gavusių teisininkų *responsa* pavertė oficialiai įpareigojančiomis. Būtent šis laikotarpis laikomas romėnų teisės aukso amžiumi, būtent tada *responsa*, *interpretatio*, teisės mokymo bei teisinės literatūros kūrimas pasiekė savo viršūnę. Kaip formalus teisės šaltinis jurisprudencija buvo įvardyta ir Vakarų Romos imperatoriaus Valentiniano III (*Flavius Placidus Valentinianus* (toliau – Valentinianus III))⁴¹ Citavimo įstatyme, kuris pirmąkart aiškiai išskyrė teisės mokslo atstovus, kurių darbais buvo galima remtis kaip oficialiais teisės šaltiniais. Romėnų jurisprudencijos reikšmės suvokimą ir jos svarbą liudija ir vainikuoja imperatoriaus Justiniano Digestai.

- Romėnų teisės atgimimas bei jos įtaka visos Europos privatinės teisės sistemos kūrimui buvo ne pačios romėnų teisės, kaip normų sistemos, nuopelnas: vien tekstas su įtvirtintomis teisės taisyklėmis nesuvokiant jų prasmės bei tikslo nebūtų įstengęs to padaryti. Romėnų teisė buvo recepuota tik jurisprudencijos dėka: tik teisės mokslo atstovų išanalizuota, interpretuota, komentuota romėnų teisė buvo išaiškinta, suvokta, o tada perimta, pritaikyta bei įtvirtinta vėlesnių laikotarpių teisėje.

Tyrimų apžvalga.

Susidomėjimas pačia romėnų teise, Vakarų teisės tradicijos lopšiu, buvo visada. Įvairiais laikotarpiais tirta, rašyta, kalbėta išties nemažai, stengiantis atskleisti, įvardyti svarbiausius jos aspektus, ypatumus. Romėnų teisės žemėje šiai temai dėmesys skiriamas beveik kiekviename teisės istorijos vadovėlyje, ji taip pat nepamiršta ir nagrinėta tiek Lietuvos, tiek kitų šalių tyrėjų darbuose, kaip

⁴⁰ Imperatoriaus Augusto valdymo metai – 27 m. pr. Kr.-14 m. e. m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.].

⁴¹ Vakarų Romos Imperatoriaus Valentiniano III valdymo metai – 425-455 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.].

negali būti pamirštama pradžia, nuo kurios viskas ir prasidėjo. Vis dėlto dažniausiai visas dėmesys atitenka romėnų privatinei teisei, jos institutams.

Darbe nagrinėjamai romėnų jurisprudencijos temai tiek Lietuvos, tiek užsienio literatūroje buvo skiriamas skirtingas dėmesys: vieni dalykai analizuoti, aptarti plačiau, kiti – menčiau. Tačiau žinojimo šaltinis yra neišsenkantis: kad ir kokių laimėjimų žmonija pasiektų šiame kelyje, vis žmonėms liks ko ieškoti, ką rasti ir pažinti⁴². Ir pati romėnų teisė yra tokia gausi ir gili, savyje slepianti visko tiek, kad vartant istorijos puslapius, analizuojant su šia tema susijusius mokslo veikalus, visada galima rasti ką dar pasakyti, galbūt pažvelgti kitu kampu, kelti hipotezes arba priminti tai, kas nepagrįstai primiršta.

Vis dėlto galima išskirti kai kuriuos romanistus, teisės istorikus, kurie romėnų teisės mokslui yra skyrę daugiausia dėmesio ir kurių darbais labiausiai remiamasi siekiant atskleisti nagrinėjamą temą. Būtent jie bandė išanalizuoti ir įvardyti esminius romėnų teisės, jurisprudencijos ypatumus bei indėlį teisės mokslui apskritai. Dažniausiai būtent jų atliktais tyrimais remiasi vėlesnieji romanistai.

Šios temos plotmėje išskirti galime *Vincenzo Arangio Ruiz*⁴³, *Giovanni Baviera*⁴⁴, *Harold Joseph Berman*⁴⁵, *Enrico Besta*⁴⁶, *Mario Bretone*⁴⁷, *Biondo Biondi*⁴⁸, *Biagio Brugi*⁴⁹, *Giosue Carducci*⁵⁰, *Ennio Cortese*⁵¹, *Giovanni de Vergottini*⁵², *Gian Luigi Falchi*⁵³, *Paul Frédéric Girard*⁵⁴, *Antonio Guarino*⁵⁵,

⁴² VORONCOVAS, Vladimiras. *Išminties simfonija*. Kaunas: Šviesa, 1996. P. 101.

⁴³ ARANGIO – RUIZ, Vincenzo. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1957.

⁴⁴ BAVIERA, Giovanni. *Le due Scuole dei Giuresconsulti Romani*. Firenze: Fratelli Cammelli, 1898.

⁴⁵ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.

⁴⁶ BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Milano: Ulrico Hoepli, 1923.

⁴⁷ BRETONE, Mario. *Storia del Diritto Romano*. Bari: Editori Laterza, 1987.

⁴⁸ BIONDI, Biondo. *Obbietto e metodi della scienza giuridica romana. Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini*. Milano: Università di Pavia, 1943.

⁴⁹ BRUGI, Biagio. *Per la Storia della Giurisprudenza e delle Univerista Italiane*. Torino: UTET, 1915.

⁵⁰ CARDUCCI, Giosue. *Lo Studio Bolognese*. Bologna: Nicola Zanichelli, 1888.

⁵¹ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001.

⁵² De VERGOTTINI, Giovanni. *Lo Studio di Bologna, l'Impero, il Papato*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo, 1996.

⁵³ FALCHI, Gian Luigi. *Le Controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1981.

⁵⁴ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931.

Charles Homer Haskins⁵⁶, Harold Dexter Hazeltine⁵⁷, Herbert Felix Jolowicz⁵⁸, Hermann Kantorowicz⁵⁹, Theodor Kipp⁶⁰, Jan Kodrębski⁶¹, Wolfgang Kunkel⁶², Eugène Lerminier⁶³, Matteo Marrone⁶⁴, Vincenzo Piano Mortari⁶⁵, Barry Nicholas⁶⁶, Guglielmo Nocera⁶⁷, Salvatore Riccobono⁶⁸, Arthur Schiller⁶⁹, Fritz Schulz⁷⁰, Gisella Bassanelli Sommariva⁷¹, Peter Stein⁷², Mario Talamanca⁷³, Olga Tellegen–Couperus⁷⁴, Walter Ullmann⁷⁵, Letizia Vacca⁷⁶, Paul Vinogradoff⁷⁷, Hans Julius Wolff⁷⁸, Anna Pikulska–Radomska, Aldo Petrucci atliktus mokslinys tyrimus.

⁵⁵ GUARINO, Antonio. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Editore Jovene, 1994.

⁵⁶ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1971.; HASKINS, Charles Homer. *The Rise of Universities*. London: Cornell University Press, 1975.

⁵⁷ HAZELTINE, Harold Dexter. *The Legal and Political Ideas of the Postglossators*. The Medieval Idea of Law. London: Methuen & CO, 1946.

⁵⁸ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932.

⁵⁹ KANTOROWICZ, Hermann. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: The University Press, 1938.

⁶⁰ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939.

⁶¹ KODRĘBSKI, Jan. *Sabinianie i Prokulianie. Szkoły Praha w Rzymie wczesnego cesarstwa*. Łódź: Uniwersytet Łódzki, 1974.

⁶² KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973.

⁶³ LERMINIER, Eugène. *Introduzione Generale alla Storia del Diritto*. Mantova, 1854.

⁶⁴ MARRONE, Matteo. *Istituzioni di Diritto Romano*. Palermo: Palumbo, 1989.

⁶⁵ MORTARI, Vincenzo Piano. *I Commentatori e la Scienza Giuridica Medievale*. Catania: Giannotta, 1964 – 1965.

⁶⁶ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962.

⁶⁷ NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudentia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973.

⁶⁸ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949.; RICCOBONO, Salvatore. *Profilo storico del diritto romano*. Palermo: Cappugi, 1955.; RICCOBONO, Salvatore. *Roma madre delle leggi*. Palermo: Palumbo, 1954.

⁶⁹ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978.

⁷⁰ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953.

⁷¹ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003.

⁷² STEIN, Peter. *Regulae Iuris*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966.; STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003.

⁷³ TALAMANCA, Mario. *Lineamenti di Storia del Diritto Romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1989.

⁷⁴ TELLEGEN – COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990.

⁷⁵ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946.

⁷⁶ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989.

⁷⁷ VINOGRADOFF, Paul. *Roman Law in Mediaeval Europe*. London and New York: Harper & Brothers, 1909.

⁷⁸ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951.

Lietuvoje romėnų teisė taip pat nėra *terra incognita*. Galime išskirti profesorius Stasį Vėlyvį⁷⁹, Ipolitą Nekrošių⁸⁰, Vytautą Nekrošių⁸¹, Pranciškų Vitkevičių, Mindaugą Maksimaitį⁸², Antaną Tamošaitį, kurie atlikę išsamius mokslinius tyrimus atskleidė svarbius romėnų teisės ypatumus. Jų dėka mes galime susipažinti su visai Vakarų teisės tradicijai pradžia davusiu šaltiniu lietuvių kalba. Vis dėlto reikia pripažinti, kad ir mūsų mokslininkai labiau orientavosi į romėnų privatinę teisę, jos institutus⁸³.

Todėl šiuo darbu, remiantis romėnų teisei, jurisprudencijai skirta literatūra, siekiama susisteminti nagrinėjama tema atliktų tyrimų rezultatus, įvertinti, įvardyti svarbiausius dalykus bei pateikti moksliskai pagrįstas išvadas.

Tyrimo metodai.

Pagrindinis darbe naudojamas metodas – istorinis, kadangi tik analizuojant teisinę problemą istoriniu atžvilgiu įmanoma geriau įsigilinti į reikalo esmę⁸⁴. Taikant šį metodą atskleidžiamos romėnų jurisprudencijos vystymosi ir kaitos priežastys bei prasmė.

Darbe taip pat naudojamas lyginamasis metodas. Vokiečių teisės filosofas Liudvikas Fojerbachas (*Ludwig Andreas Feuerbach*) teigė, jog „turtiniausias visų atradimų kiekviename empiriniame moksle šaltinis yra lyginimas ir kombinacija, ir tik per įvairius kontrastus išryškėja tyrimo objektas, tik per panašumų ir skirtumų bei jų priežasčių nagrinėjimą išsamiai ištiriami kiekvieno objekto savitumai ir vidinė esmė“⁸⁵. Lyginamojo bei sisteminio metodų taikymas leidžia darbo objektą nagrinėti kaip sistemą, atlikti

⁷⁹ VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.; NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.

⁸⁰ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.

⁸¹ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.

⁸² MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998.

⁸³ Autorės žiniomis, romėnų jurisprudencijos tema lietuviškai atskirai nėra nagrinėta.

⁸⁴ MIKELĖNIENĖ, Dalia, MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999. P. 204.

⁸⁵ ZWEIGERT, Konrad, KÖTZ, Hein. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 59.; ŠINKŪNAS, Haroldas. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004. P. 6.

literatūroje pateiktų nuomonių analizę, pateikti apibendrinančias išvadas bei išskirti svarbiausius analizuojamos temos ypatumus.

Darbe taip pat taikomi lingvistinis bei loginis metodai (kurie dažnai taikomi kartu)⁸⁶.

Teleologinio teisės aiškinimo metodo esmė nusakoma interpretatoriaus siekiu nustatyti aiškinamos teisės normos tikslus, uždavinius⁸⁷. Juo vadovaujantis darbe siekiama atskleisti tikslus, kurių siekė romėnų jurisprudencija.

Taigi, siekiant užsibrėžto tyrimo tikslo, naudojami istorinis, lyginamasis, sisteminis, lingvistinis, loginis bei teleologinis tyrimo metodai. Juos taikant nagrinėjami ir apibendrinami romėnų teisės šaltiniai, romanistų darbai, juose pateikti vertinimai bei nuomonės, siekiama padaryt tam tikras išvadas – taip pat ir tais klausimais, kuriais mokslinės literatūros šaltiniuose tik keliamos hipotezės, ar tebevyksta diskusijos.

⁸⁶ MIKELĖNIENĖ, Dalia, MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999. P. 233.

⁸⁷ *Ibidem*. P. 206.

KARALIŲ LAIKOTARPIS. ROMŲ TEISĖS MOKSLO PRADŽIA

Seniausiais Romos laikais socialinis gyvenimas buvo reguliuojamas normomis, kurias romėnai paveldėjo iš savo protėvių, žinomų *mores maiorum* (iš lotynų k. – papročiai) vardu. Kai kurios iš šių normų buvo laikomos dieviškosios, kai kurios – žmogiškosios kilmės, tačiau tarp šių kategorijų nebuvo aiškios perskyros, žmogiškoji (*ius*) ir dieviškoji (*fas*) teisė sąveikavo⁸⁸.

Iurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia (iš lotynų k. – jurisprudencija – tai dieviškųjų bei žmogiškųjų dalykų pažinimas ir žinojimas to, kas teisinga ir neteisinga)⁸⁹ – šis Ulpiano (*Domitius Ulpianus* (toliau – Ulpianas)) pateiktas jurisprudencijos apibrėžimas bene pats ryškiausias ir seniausiai žinomas. Pirmoji junginio dalis – *divinum et humanum ius* – tarsi atitinka ir įvardija religiją, antroji – *iusti atque iniusti scientia* – teisingumą – *aequitas*⁹⁰. Tik antra jo dalis atitinka jurisprudencijos suvokimą šiandienos požiūriu, tačiau pirmoji mus nukelia į laikus, kada teisė buvo suvokiama kaip labai artimai susijusi su religija, morale⁹¹, laikus, kada teisininkai iš tiesų buvo teisingumo dvasininkai⁹², dangaus ir žemės reikalų ekspertai⁹³. Tokia situacija buvo sąlygota ne tik karaliaus asmens⁹⁴, kuris seniausiais laikais buvo atsakingas už šias abi sritis,

⁸⁸ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 17.

⁸⁹ BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 30.; MORI, Edoardo. *Dizionario dei termini giuridici e dei brocardi latini*. Piacenza: Casa Editrice La Tribuna, 1997. P. 233.

⁹⁰ BIONDI, Biondo. Obbietto e metodi della scienza giuridica romana. *Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini*. Università di Pavia: Milano, 1943. P. 211.

⁹¹ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 44.

⁹² BIONDI, Biondo. Obbietto e metodi della scienza giuridica romana. *Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini*. Università di Pavia: Milano, 1943. P. 212.

⁹³ NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudentia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973. P. 14.

⁹⁴ *D.I.2.2.1. et quidem initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit omniaque manu a regibus gubernabantur* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 30.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 81.].

bet ir to, kad apytikriai pusantro amžiaus už teisę bei teisingumą buvo atsakingi pontifikai⁹⁵.

Būtent pontifikai⁹⁶ buvo pirmieji teisės komentatoriai, kūrėjai, pirmieji teisininkai, būtent pontifikų kolegija buvo pirminis teisės mokslo lopšys⁹⁷, o laikotarpis, apėmęs seniausius laikus bei respublikinį laikotarpį, romėnų teisėje bendrai gali būti įvardijamas kaip jurisprudencijos pradžia ir pirmieji jos žingsniai. Apie pontifikus mes kalbame maždaug iki III a. pr. Kr., kuris siejamas su jurisprudencijos tapsmu pasaulietine⁹⁸.

Po XII lentelių įstatymų (lotynų k. – *Leges duodecim tabularum*)⁹⁹ atsiradimo teisė buvo kuriama, o vėliau ja rėmėsi vėlesni įstatymai bei *legis actiones* procedūra, interpretuojant šiais įstatymais įtvirtintas normas. Kadangi tais laikais ryšys tarp teisės ir religijos taisyklių buvo tvirtas, nenuostabu, jog būtent pontifikai tapo atsakingi už tokią interpretaciją¹⁰⁰.

Pontifikų kuruojama religinė teisė ankstyvaisiais amžiais buvo labai svarbi romėnų gyvenime¹⁰¹, o religija apskritai – viena iš pagrindinių konceptualių idėjų, suprantama kaip laikymasis to, ko dievai reikalauja ir gali reikalauti iš žmonių. Dar daugiau, pasak Cicerono (*Marcus Tullius Cicero*

⁹⁵ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 18.

⁹⁶ Kaip savo kūrinyje *De lingua latina* pastebi Varro, Kvintas Mucijus Skevola (*Quintus Mucius Scaevola*) pontifikų vardą siūlė kildinti iš žodžių *posse* (iš lotynų k. - galėti, būti galinčiam) ir *facere* (iš lotynų k. – daryti). Pats Varro tai siejo su *pons* (iš lotynų k. – tiltas) [SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 159.], *pontem facere* (iš lotynų k. – daryti, statyti tiltus), tačiau labiausiai priimtina etimologija – nuo žodžio *ponti* (iš lotynų k. – sakralinis, aukoti), kadangi *pontifex maximus*, manoma, iš karaliaus paveldėjo įgaliojimus religiniuose reikaluose. Jis buvo *primus inter pares* (iš lotynų k. – pirmas tarp lygių), apibūdinamas taip pat kaip *iudex atque arbiter rerum divinarum humanarumque* (iš lotynų k. – dieviškųjų ir žmogiškųjų reikalų teisėjas ir arbitras) [RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 46.].

⁹⁷ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 94.

⁹⁸ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 261.

⁹⁹ *Leges duodecim tabularum* – pirmasis rašytinis romėnų teisės šaltinis [VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentarai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 7.], fundamentalus romėnų teisės, teisės istorijos paminklas – panašiai kaip graikų literatūros paminklas buvo Homero poemos [GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 42.].

¹⁰⁰ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 24.

¹⁰¹ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 168.

(toliau – Ciceronas)), romėnai tikėjo, jog viskas vyksta pagal dievų valią, bei jautėsi paveldėję iš jų misiją sukurti socialinę bei politinę tvarką pasaulyje¹⁰².

Pažinimas bei žinojimas dieviškųjų ir žmogiškųjų dalykų nebuvo nieko nereiškiantis reikalavimas, tai buvo mokslinis siekis įgyvendinti teisingumą¹⁰³. Ir tik tada, kai romėnų teisininkas elgdavosi pagal visuomenės poreikius ir pateikdavo sprendimą, atitinkantį *bonum et aequum* (iš lotynų k. – gėrio ir teisingumo reikalavimus), galima sakyti, jis visiškai atlikdavo savo uždavinį¹⁰⁴. Visų dvasininkų užduotis buvo interpretuoti *quae voluntas deorum immortalium esse vidaetur* (iš lotynų k. – kokia būtų nemirtinga, amžina dievų valia) – tokia interpretacija labiausiai buvo pagrįsta religiniu požiūriu bei patirtimi, ir kolektyvinis pontifikų sprendimas buvo tapatinamas su tautos ir dievų valia – *quod tres pontifices statuissent, id semper populo romano, semper senatui, semper ipsis dis immortalibus satis sanctum, satis augustum, satis religiosum esse visum est* (iš lotynų k. – ką nusprendė trys pontifikai, tas prilyginama romėnų tautos sprendimui, šventai dievų vizijai). Tų laikų maksimą *narra mihi factum et dabo tibi ius* (iš lotynų k. – pateik faktus ir pasakysiu, kokia šiuo klausimu būtų dievų valia) galima įvardyti kaip santykį tarp dvasininkų ir į juos besikreipiančiųjų¹⁰⁵.

Nors pagrindinė pontifikų veiklos sfera tarsi buvo religinė, iš tikrųjų pontifikai dirbo su visa to meto galiojančia teise¹⁰⁶. *Ius sacrum – divinum – pontificum* – buvo teisinės tvarkos dalis. Dar Ulpianas rašė: *publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit* (iš lotynų k. – viešąją teisę sudaro religinės apeigos, dvasininkų luomas ir magistratūra), Ciceronas: *ius nostrum pontificum qua ex parte cum iure civili coniunctum esset, vellem cognoscere* (iš lotynų k. – siekiant aiškumo, supratimo, mūsų pontifikų teisė iš dalies su private teise sujungta buvo). Modestinas (*Herennius Modestinus*

¹⁰² RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 45.

¹⁰³ BIONDI, Biondo. *Obbietto e metodi della scienza giuridica romana. Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini*. Università di Pavia: Milano, 1943. P. 208.

¹⁰⁴ *Ibidem*. P. 212.

¹⁰⁵ NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudencia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973. P. 27.

¹⁰⁶ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 403.

(toliau – Modestinas)): *divini et humani iuris comunicatio* (iš lotynų k. – dieviškosios ir žmogiškosios teisės sąjunga), Kvintas Mucijus Skevola (*Quintus Mucius Scaevola* (toliau – Kvintas Mucijus Skevola)): *divini humanique iuris auctor celeberrimus* (iš lotynų k. – dieviškosios ir žmogiškosios teisės žymiausias autorius)¹⁰⁷. Žinomas ir Tito Livijaus (*Titus Livius* (toliau – Titas Livijus)) pasakymas – *ius civile in penetralibus pontificum repositum erat* (iš lotynų k. – *ius civile* šventųjų pontifikų viduje buvo)¹⁰⁸. Tai, kad pontifikų kolegija buvo išskirtinė privatinės teisės mokslo saugotoja, iliustruoja ir Pomponijaus (*Sextus Pomponius* (toliau – Pomponijus)) teiginys, jog *omnium tamen harum et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant* (iš lotynų k. – tiek teisės interpretavimas, tiek procesas buvo pontifikų kolegijų rankose)¹⁰⁹.

Labiausiai jų pozicija privatinėje teisėje, manoma, buvo paveikta jų pačių interesų tam tikra šios teisės dalimi, būtent – šeimos ir paveldėjimo teise, kuri buvo susijusi ir su religinėmis apeigomis¹¹⁰. Ankstyvaisiais laikais paveldėjimo ir šeimos teisė išties buvo ir bene svarbiausia privatinės teisės dalis, todėl pontifikai, turėdami daugiausia žinių apie šias sritis, tapo labai svarbūs privatinėje teisėje, tuo pačiu išlikdami religinės teisės saugotojais, ryšiu tarp Romos valstybės ir dievų¹¹¹.

Su private sritimi taip pat siejamas pontifikų išskirtinis kalendoriaus pažinimas, pagal kurį visos metų dienos skirstytos į *dies fasti* ir *dies nefasti*, tai yra į dienas, kuriomis galima bylinėtis teisme bei sudaryti sandorius, bei tokias, kai atlikti procesinių veiksmų nebuvo galima, o juridiniai veiksmai nesukeldavo subjektų siekiamų teisinių pasekmių¹¹². Būdami kalendoriaus redaktoriai, kas, manoma, išties buvo pati seniausia jų veiklos forma, ir

¹⁰⁷ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 45.

¹⁰⁸ *Ibidem*. P. 44.

¹⁰⁹ NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudencia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973. P. 16.

¹¹⁰ *Ibidem*. P. 16.

¹¹¹ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 160.

¹¹² VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 13.

turėdami tam tikrų visuomenės gyvenimo paslapčių, pontifikai nuo seniausių laikų kontroliavo ne tik tvarką tarp bendruomenės ir dievų – *ius sacrum*, bet ir pačios bendruomenės santykius reguliuojančias taisykles¹¹³.

Nors manoma, kad viešoji teisė vystėsi daugiau veikiama senatorių ir magistratų, yra teiginių, jog to meto teisininkai – ar jie buvo religinės, privatinės, ar viešosios teisės atstovai – buvo iš tų pačių luomų ir tuo pačiu tai tarsi buvo tie patys asmenys, kurie atlikdami magistratų ir senatorių vaidmenis administravo viešąją, būdami pontifikai – religinę ir privatinę teisę. Būtent todėl manoma ir romėnų teisės jurisprudenciją esant tokią suderintą ir vienybę, todėl jokių būdu negalima kalbėti apie religinės teisės pirmenybę tuo laikotarpiu, nes tiek privatinė, tiek viešoji teisė buvo šalia¹¹⁴.

DVASININKŲ MONOPOLIJA TEISĖS SRITYJE

Seniausias teisės mokslo, pontifikų veiklos etapas tapatinamas su dvasininkų monopolija: manoma, jog pontifikai turėjo monopoliją teisės srityje. Tokia išskirtinė jų padėtis paaiškinama begaliniu teisės ceremoningumu ir sakralumu¹¹⁵. Pontifikai vieninteliai buvo teisės žinovai ir aiškintojai ir savo žinias galėjo patikėti tik tiems, kam norėjo¹¹⁶. Kiekvienas pontifikų aktas buvo užrašomas pontifikų komentaruose, užrašuose – *commentarii pontificales*, kurie buvo prieinami tik kolegijos nariams¹¹⁷. Taip pat kolegijų archyvuose buvo saugomos formulės – *i libri pontificales* – iš kartos į kartą perduodamos kartu su teisės taikymo metodais¹¹⁸.

¹¹³ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 130.

¹¹⁴ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 11-12.

¹¹⁵ BAUBLYS, Linas. Stoikų etikos poveikio romėnų teisei bruožai. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2002. Nr. 32 (34). P. 6.

¹¹⁶ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 161.

¹¹⁷ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 403.

¹¹⁸ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 130.

Pirmasis išiveržimas į tokią monopoliją, manoma, buvo XII lentelių įstatymai¹¹⁹. Šio romėnams itin svarbaus kūrinio pasirodymą, kai kurių kritikų manymu, net galima laikyti pirmuoju teisės pasaulietinimo etapu, viešu tekstu paskelbimu, turint omenyje tai, jog iki tol visa teisė buvo saugoma dvasininkų kaip paslaptis¹²⁰.

Literatūroje aptinkama nuomonė, jog pati pontifikų monopolija buvo kiek sureikšmintą teigiant, kad dvasininkai tarsi paslėpę pačią teisę – Titas Livijus: *ius civile reconditum in penetralibus pontificum* (iš lotynų k. – tiek teisės interpretavimas, tiek procesas buvo pontifikų kolegijų rankose) – juk teisė savo abstrakčioje formoje buvo vieša – XII lentelių įstatymai buvo prikalti aikštėse, juose įtvirtintos normos taip pat buvo viešai taikomos: teismo procesai vykdavo viešai toje pačioje vietoje¹²¹. Iš kitos pusės, tuose vadinamuosiuose išpūstuose pasakymuose taip pat yra dalis tiesos: nors pati teisė tarsi ir buvo viešai paskelbta, faktiškai tautai nebuvo suprantama jos prasmė, normų taikymas konkrečioms atsitikimams¹²², todėl pontifikai ir toliau, žinodami procesines formules bei kitas teisės subtilybes, teikė naudingus patarimus, interpretavo teisę¹²³. Literatūroje taip pat neretai aptinkame nuomonę, jog patys pontifikai rinko ir pateikė medžiagą XII lentelių įstatymams¹²⁴, teigiama, jog šiame kūrinyje panaudotos pontifikų sukurtos ir jų archyvuose saugotos taisyklės¹²⁵. Tačiau net jeigu ir būtų paneigtas pontifikų indėlis į šį romėnams itin reikšmingą teisės šaltinį, XII lentelių įstatymų pasirodymas jų veiklos nenutraukė ir monopolijos nepanaikino¹²⁶. Ir

¹¹⁹ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 161.

¹²⁰ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 128.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 67.

¹²³ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 46.

¹²⁴ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 403.

¹²⁵ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 128.

¹²⁶ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 46.

seniausiam pontifikų kuruojamam jurisprudencijos laikotarpiui ganėtinai pagrįstai galime priskirti slaptumą bei monopoliją.

Kitas „įsiveržimas“ į pontifikų monopoliją siejamas su „įvykiu – legenda“, kaip garsiojo Apijaus Klaudijaus (*Appius Claudius Caecus* (toliau – Apijus Klaudijus)) raštininkas Gnėjus Flavijus (*Gneus Flavius* (toliau – Gnėjus Flavijus)) pagarsino išimtinai pontifikų žinotas formules, kurias jis buvo slaptai pagrobęs iš savo patrono – jas paskelbė rinkinyje, pavadintame *ius Flavianum*. Yra teigiančių, kad vis dėlto pats patronas paskelbęs minėtas formules, tik tarpininkaujamas raštininko¹²⁷. Todėl kai kurie tyrėjai dvasininkų monopolijos irimą lėmusį vaidmenį priskiria būtent šioms dviem asmenybėms¹²⁸. Kalbant apie paviestintų tekstų svarbą, Ciceronas teigia, jog jie buvo labai reikšmingi, nes leido paprastiems piliečiams dalyvauti procese, nesikreipiant pagalbos į pontifikus ir neklausiant jų nuomonės¹²⁹. Kitų teisės tyrėjų nuomone, Apijaus Klaudijaus – Gnėjaus Flavijaus istorija yra kiek perdėta. Štai *Fritz Schulz* teigia proceso formules ėjus iš amžiaus į amžių, iš kartos į kartą, todėl vargu ar tai galėjo būti paslaptys. *Max Kaser* tam pritaria aiškindamas, kad jeigu sėkmingą proceso eigą galėjo užtikrinti tik pontifikai, lieka apgailėtinas teismo teisėjų vaidmuo. Išties nors pontifikų dalyvavimas kuriant teisę ir jų veiklos reikšmė nekelia abejonių, pontifikai neužėmė nei teisėjų, nei advokatų pozicijos ir jų veiksmų nekontroliavo¹³⁰. Vis dėlto būtent pontifikai buvo atsakingi už pirmąjį *legis actio* proceso etapą, galėjo savo interpretacija jį susiaurinti arba išplėsti, tuo pačiu taip daryti įtaką pačios teisės vystymuisi¹³¹. Teigiama, jog daugiausia, kas buvo ši Apijaus Klaudijaus – Gnėjaus Flavijaus istorija, – tai kalendoriaus ir formulių publikacija, tačiau tai, kas buvo publikuota, tikrai nebuvo paslaptis prieš tai. Taigi *Ius Flavianum* reikšmė ir istorija neužtikrinta,

¹²⁷ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 68.

¹²⁸ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 9.

¹²⁹ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 163.

¹³⁰ NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudencia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973. P. 44.

¹³¹ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 24.

negarantuota, – taip manė ir Pomponijus¹³². Literatūroje randame ir daugiau raginimų nesureikšminti ir nepriskirti Gnėjui Flavijui naujos eros sukūrimo, kadangi net ir kalendoriaus paviešinimas bei formulių atskleidimas pats savaime neišmokė teisinės technikos ir kitų dalykų, kuriuos mokėjo ir žinojo pontifikai¹³³.

Apie 300 m. pr. Kr. buvo išleistas ne ką mažesnės reikšmės dvasininkų luomo slaptumo mažėjimui aktas – *Lex Ogulnia*, kuris panaikino patricijų monopoliją būti pontifikais¹³⁴ ir suteikė teisę pontifikų kolegijos veikloje dalyvauti plebėjams¹³⁵. Tai buvo svarbus įvykis ir kovoje tarp patricijų ir plebėjų. Vadovaujami galingų ir neliečiamų liaudies tribūnų (lotynų k. – *tribuni plebis*), plebėjai reikalavo lygių teisių su patricijais. 445 m. pr. Kr. jie gavo *ius conubii* – teisę tuoktis su patricijais, vėliau vis daugiau plebėjų vadų galėjo reikšti pretenzijas nurodydami esantys susiję su patricijais iš motinos pusės. 366 m. pr. Kr. konsulų sąrašė paminėtas pirmasis plebėjų konsulas Lucijus Sekstas Lateranas. 287 m. pr. Kr. kovos baigėsi, kai plebėjų susirinkimo (lotynų k. – *consilium plebis*) patvirtinti plebiscitai buvo įteisinti kaip tinkami visiems gyventojams – viešieji įstatymai¹³⁶.

Kalbant apie visišką pontifikų monopolio teisės srityje išnykimą, vis dėlto reikėtų prisiminti ir pirmąjį *pontifex maximus* plebėjų – Tiberijų Korunkanijų (*Tiberius Coruncanus* (toliau – Tiberijus Korunkanijus)), kuris pradėjo specialų viešą teisės mokymą¹³⁷ – *publice profiteri*. Manoma, jog jis viešai davė įvairius patarimus publikai, tuo tarpu klausytojai turėjo progą juos užsirašyti ir tuo būdu įgyti daugiau teisės mokslo žinių. Šis teisės mokymosi

¹³² SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 164.

¹³³ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 10.

¹³⁴ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 163.

¹³⁵ VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 13.

¹³⁶ *Didžiosios civilizacijos. Senųjų civilizacijų visuomenė ir kultūra*. Vilnius: Alma littera, 2006. P. 171.

¹³⁷ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 47.

metodas ilgai buvo vienintelė rimta priemonė įgyti teisės mokslo žinių¹³⁸. Kaip teigia Pomponijus, nėra žinių, kad kas nors būtų viešai mokęs teisės anksčiau už Tiberijų Korunkanijų, kiek žinoma, iki jo buvo stengtasi *ius civile* išlaikyti paslapyje¹³⁹. Neturime išlikusių jo darbų, tačiau žinoma, jog jo teiktos *responsa* (iš lotynų k. – teisiniai patarimai, nuomonės) buvo išties įsimintinos bei vertinamos¹⁴⁰. Manoma, kad jis pirmasis viešai mokė būtent *responsa* teikimo technikos ir būtent nuo to laiko teisės normų ir formulių interpretavimas, teisės taikymas naujoms situacijoms tapo prieinamesnis bet kuriam Romos piliečiui. Taigi galime kalbėti apie teisinį švietimą, taip pat apie tai, kad pamažu uždara pontifikų luomą ėmė keisti platesnio, atviresnio požiūrio teisininkų karta¹⁴¹.

IŠSKIRTINIAI PONTIFIKŲ VEIKLOS BRUOŽAI

Skirtingai nuo graikų filosofų, kurie mėgo atsiskirti nuo pasaulio su savo mintimis, nenorėdami būti trukdomi, romėnams *iuris prudentia* buvo gyva praktikoje. Klausimas, ar romėnų teisininkai buvo teoretikai, ar praktikai, yra bevertis, nes jiems toks atskyrimas buvo nesuprantamas. Jų veiklą literatūroje randame įvardytą kaip „naudingą teoriją“, o patys romėnai vadinami *iuris periti* (iš lotynų k. – *peritus* – nusimanas, įgudęs, prityręs).

Kaip teisiniai patarėjai jie reikšdavo savo nuomonę suinteresuotų asmenų iškeltais konkrečiais teisės klausimais – *respondere*, padėdavo jiems tvarkingai sudaryti teisinius sandorius ir paruošdavo tam tikslui formules – *cavere*, žodžiu *agere* apibūdinama jų veiklos sritis apimdavo pagalbą

¹³⁸ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 69.

¹³⁹ *D.I.2.35. et quidem ex omnibus, qui scientiam nancti sunt, ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem traditur: ceteri autem ad hunc veli n latenti ius civile retinere cogitabant vel solebant consultatoribus vacare potius quam discere volentibus se praestabant* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 88.].

¹⁴⁰ *D.I.2.38. Tiberius Coruncanus, ut dixi, qui primus profiteri coepit:cuius tamen scriptum nullum exstat, sed responsa complura et memorabilia eius fuerunt* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 89.].

¹⁴¹ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 165.

procesė¹⁴². Tačiau būtent *responsa* – taip vadinamos nuomonės, patarimai – tiek religinėje, tiek privatinėje romėnų teisėje buvo pagrindinė to meto teisininkų veiklos forma¹⁴³.

Tuo pačiu būdami uždara kasta, pontifikai gerai išmanė teisę ir pirmieji interpretavo įstatymus, todėl šiuo požiūriu negalime pamiršti ir pontifikų teisės kūrimo funkcijos¹⁴⁴. Pontifikų interpretavimas pasižymėjo įstatymų raidės laikymusi, tačiau tuomet, kai toks aiškinimas būtų buvęs tolimas tikrovei, buvo žiūrima plačiau – tam, kad įstatymas būtų sėkmingai pritaikytas praktikoje¹⁴⁵. Aiškindami veikiančiosios teisės normas jie neturėjo tikslo rasti pirminę tų teisės normų prasmę, nes daug greičiau norėjo tas teisės normas išaiškinti taip, kad jos atitiktų teisingumo – *aequitas* – sąvoką, o tais atvejais, kai naujoviškos teisingumo idėjos būdavo pralenkusios senesniųjų teisės normų prasmę, niekuomet nebijodavo tų normų išaiškinti naujoviškai. Jų *interpretatio* (iš lotynų k. – aiškinimas) buvo teisės rutuliojamasis veiksnys¹⁴⁶. Pontifikų teisės interpretacija buvo kūrybinga, jautri tų dienų poreikiams ir realiai situacijai, taip išplėsdama *ius civile* ribas¹⁴⁷.

Pontifikų veikla neįkainojama ne tik todėl, kad, kaip rašoma, aristokratai – o būtent tokiam luomui ir priklausė pontifikai – nedirbo už pinigus, bet ir todėl, kad toks jų darbas buvo labiau aukštuomenės narių hobis, vertinamas kaip ne mažesnės reikšmės nei politinė veikla¹⁴⁸.

Deja, neturime žinių, kaip konkrečiai pontifikai priimdavo sprendimus, kokius metodus taikydavo jiems pasiekti, dar ir dėl to, kad iki pat III a. pr. Kr. jų veikla, manoma, dažniausiai buvo žodinė. Apskritai tuo metu būtent žodinei išraiškai, verbalinei struktūrai buvo teikiamas ypatingas dėmesys.

¹⁴² *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005. P. 169-170.

¹⁴³ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 19-20.

¹⁴⁴ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 46.

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 100.

¹⁴⁷ Būtent pontifikų interpretacijos dėka romėnų teisėje galime kalbėti apie *testamentum per ars et liberam*, *emancipatio* bei *adoptio* institutus [MARRONE, Matteo. *Istituzioni di Diritto Romano*. Palermo: Palumbo, 1989. P. 60.].

¹⁴⁸ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 96.

Vis dėlto *responsa*, nors ir, manoma, teiktos dažniausiai žodžiu, nemotyvuojant, tuo pačiu tarsi buvo nediskutuotinos. Jų reikšmė buvo tokia didžiulė, kad netgi pateiktos žodžiu, jos buvo gyvos ir nepamirštos – labiausiai, tikėtina, dėl to, kad nuolat buvo kartojamos tipiškiems klausimams, analogiškoms situacijoms. *Responsa* nekūrė bendrų normų, tačiau gavus kiekvieną naują situaciją, užklausimą, pirmiausia buvo žiūrima, ar dar nėra atsakyta į analogišką klausimą, ar dar nėra nusistovėjęsio precedento¹⁴⁹.

Šioje vietoje dažnai kyla klausimas, hipotezė ir diskusija: ar romėnų teisėje taikytų precedentų negalime laikyti pavyzdžiu vystant bendrosios teisės sistemą? Dažniausiai tose visuomenėse, kuriose vyrauja nerašytinė teisė, jos žinojimas ir skleidimas priklauso profesionaliems teisininkams. Tokie Romoje jau respublikiniu laikotarpiu buvo Romos teisininkai, ir tik kai kalbame apie viduramžių Angliją, dėmesys tenka bendrosios teisės sistemos teisėjams¹⁵⁰.

Kai kurie autoriai bando sieti romėnų *responsa* su graikais, teigdami, jog būtent jų, kaip teorijos, filosofijos žinovų, bendrų sąvokų šalininkų, paveikti romėnai sukūrė tai, ką galime laikyti pagrindinio bendrosios teisės sistemos teisės šaltinio – precedento – pradžia¹⁵¹. Kažin ar su tuo galime sutikti jau vien dėl to, kad *responsa* romėnai siejo su konkrečia situacija, konkrečiu klausimu, jiems buvo svetimas apibendrinančių taisyklių, sąvokų, teorijų kūrimas, kas buvo svarbiausia graikams.

Pontifikai ne tik interpretavo egzistuojančios teisės koncepcijas, tačiau ir kūrė, įvedė naujus teisės institutus, pavyzdžiui, *in iure cessio* arba *emancipatio: in iure cessio*, išreiškęs ieškinio teisę ginant nuosavybę, buvo imtas naudoti ir kaip nuosavybės perdavimo įrankis, *emancipatio* suteikė galimybę sūnui išsivaduoti nuo *patria potestas*, ko XII lentelių įstatymai nenumatė¹⁵².

Kaip išskirtinį pontifikų veiklos bruožą galima išskirti ir tai, kad greičiausiai jie veikė ne kurio nors atskiro dvasininko, o viso luomo vardu.

¹⁴⁹ *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005. P. 154-156.

¹⁵⁰ STEIN, Peter. *Regulae Iuris*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966. P. 1.

¹⁵¹ *Ibidem*. P. 49.

¹⁵² TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 24.

Tokia išvada peršasi turint omenyje tai, kad jau respublikiniame laikotarpyje teisininkų, į kuriuos romėnai kreipdavosi prašydami patarimų, vardai žinomi, ir tikėtina, kad jų išvados jau buvo individualios. Bet kuriuo atveju pontifikų nuopelnai dėl to tikrai nėra menkesni.

Dvasininkai koncentravo į savo rankas visą teisės mokslą, pamažu ėjo prie teisės praktikos ir jos doktrinos, interpretuodami jie kūrė teisę. Beveik visa naujoji to periodo privatinė teisė yra sukurta dvasininkų, nes iš to periodo nėra žinių apie įstatymus, kurie liestų privatinę teisę, o pretorius daugiau galių teisės kūrimo srityje įgijo tik išleidus *Lex Aebutia*¹⁵³, kuris buvo pirmas žingsnis siekiant *legis actio* procedūros panaikinimo ir naujo – *per formulas* – proceso, kuriame svarbus vaidmuo skiriamas pretoriui, sukūrimo¹⁵⁴.

Apibendrinami seniausiąjį romėnų jurisprudencijos laikotarpį, galime teigti jį buvus ne tik mokslu, bet ir tam tikra valstybės kultūra¹⁵⁵. Ulpiano jurisprudencijos apibrėžimas tarsi apibendrina praeitį ir paruošė ateičiai. Jurisprudencijos, kuri yra *divinarum humanarumque rerum notitia*, ir aukščiausio dvasininkų luomo, kaip *iudex atque arbiter rerum divinarum humanarumque*, derinys pats savaime, vien jau kalbine prasme išreiškia dvasininkų paplitimą ir įtaką seniausiam teisės pasauliui, o tuo pačiu yra vėlesnių laikų teisės pamatas ir įžvalga¹⁵⁶.

ĮSIMINTINI PONTIFIKŲ LUOMO ATSTOVŲ VARDAI

Nors iki mūsų dienų ankstyviausių laikų teisininkų darbo rezultatai neišliko¹⁵⁷, literatūroje galima aptikti tokį seniausių laikų pontifikų sąrašą:

- *C. Papirius – pontifex maximus*, 336 m. pr. Kr.

¹⁵³ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 67-68.

¹⁵⁴ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 298.

¹⁵⁵ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 47.

¹⁵⁶ NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudentia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973. P. 10-12.

¹⁵⁷ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 98.

- *Q. Furius* – *pontifex maximus*, 449 m. pr. Kr.
- *Cornelius* – *pontifex maximus*, 431 m. pr. Kr.
- *Sp. Minucius* – *pontifex maximus*, 420 m. pr. Kr.
- *M. Folius* – *pontifex maximus*, 390 m. pr. Kr.
- *Fabius Dorsuo* – *pontifex*, 390 m. pr. Kr.
- *M. Valerius* – *pontifex*, 340 m. pr. Kr.
- *P. Cornelius Calussa* – *pontifex maximus*, 332-304 m. pr. Kr.
- *Cornelius Barbatus* – *pontifex maximus*, 304 m. pr. Kr.
- *P. Decius Mus* – *pontifex*, 300 m. pr. Kr.
- *P. Sempronius Sophus* – *pontifex*, 336 m. pr. Kr.
- *Marcus Rutilius* – *pontifex*, 300 m. pr. Kr.
- *M. Livius Denter* – *pontifex*, 300 m. pr. Kr.
- *Tiberius Coruncanius* – *pontifex maximus*, apie 254 m. pr. Kr.
- *L. Caecilius Metellus* – *pontifex maximus*, 243-221 m. pr. Kr.
- *P. Scantinius* – *pontifex*, iki 216 m. pr. Kr.
- *Q. Aelius Paetus* – *pontifex*, miręs 216 m. pr. Kr.
- *L. Cornelius Lentulus* – *pontifex maximus*, nuo 212 m. pr. Kr.
- *Papirius Maso* – *pontifex*, iki 213 m. pr. Kr.
- *M. Pomponius Matho* – *pontifex*, 217 m. pr. Kr.
- *L. Aemilius Paullus* – *pontifex*, 217 m. pr. Kr.
- *T. Otacilius Crassus* – *pontifex*, 217 m. pr. Kr.
- *Q. Fabius Maximus Cunctator* – *pontifex*, 216 m. pr. Kr.
- *T. Manlius Torquatus* – *pontifex*, 216 m. pr. Kr.
- *Q. Fulvius Flaccus* – *pontifex*, 216 m. pr. Kr.
- *Q. Caecilius Metellus* – *pontifex*, 216 m. pr. Kr.
- *M. Cornelius Cethegus* – *pontifex*, 213 m. pr. Kr.
- *Cn. Servilius Caepio* – *pontifex*, 213 m. pr. Kr.
- *P. Licinius Crassus* – *pontifex maximus*, 212 m. pr. Kr.
- *C. Livius Salinator* – *pontifex*, 211 m. pr. Kr.

- *C. Servilius Geminus* – *pontifex*, 210 m. pr. Kr., *pontifex maximus*, 183 m. pr. Kr.
- *Ser. Sulpicius Galba* – *pontifex*, 203 m. pr. Kr.
- *C. Sempronius Tuditanus* – *pontifex*, 202 m. pr. Kr.
- *C. Sulpicius Galba* – *pontifex*, 202 m. pr. Kr.¹⁵⁸.

Daugiau bažnytinės teisės dvasininkų vardų, jų individualių pasiekimų tarsi nelabai galime išskirti, kadangi, kaip jau buvo užsiminta, pati ankstyviausioji jurisprudencija buvo daugiau kolektyvinis darbas, kuriame kiekvienas atskiras asmuo buvo tarsi to luomo atstovas¹⁵⁹.

Bet kurioje aristokratinėje sistemoje svarbų vaidmenį atlieka ir pavaldūs tarnautojai. Romėnų dvasininkai taip pat turėjo daug pagalbinių, daugiausia – sekretorių ir perrašinėtojų, kurių įtaka nemenka kalbant apie formulių taikymą ir jų tobulinimą¹⁶⁰.

¹⁵⁸ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 13-14.

¹⁵⁹ *Ibidem*. P. 7.

¹⁶⁰ *Ibidem*. P. 12.

RESPUBLIKOS LAIKOTARPIS. JURISPRUDENCIJOS TAPSMAS PASAULIETINE

Respublika susikūrė ne tik patricijams sukilus prieš karalių, bet ir spaudžiant naujiems karo tarnyboje iškilusiems visuomenės sluoksniams, kurie senąją monarchiją laikė primityvia valdžios forma. Naujųjų respublikos magistratų valdžios bruožas buvo *imperium militiae*, tai yra, vadovavimas kariuomenei, kurios pagrindą sudarė sunkieji pėstininkai. Iš patricijų sudarytą raitiją, kurios viršininkas vadinosi *magister equitum*, supo pėstininkų centurijos (šimtinės), kurios buvo iš plebėjų, gana turtingų, mat jie turėjo patys įsigyti reikiamą ginkluotę. Centurijoms vadovavo *magister populi*, dar vadinamas diktatoriumi. Šis pervesmas, sulydęs į vieną organizmą aristokratus ir pasiturinčius plebėjus, ir buvo tas socialinis pagrindas, ant kurio iškilo respublika, pasiskyrusi simboliu moto *Senatus Populusque Romanus* (iš lotynų k. – senatas ir romėnų tauta)¹⁶¹.

Stiprėjant Romos valdžiai, vystantis socialinei bei ekonominei sritims senoji teisė nebebuvo adekvati to laikotarpio gyvenimo poreikiams, nei formos, nei turinio požiūriu neatitiko augančios, tampančios pasauline valstybe Romos poreikių¹⁶². Seniausių laikų teisė, kaip jau pastebėta, buvo glaudžiai susijusi su religija, ir tuo pačiu – labai formali. Tai buvo puikus laikas teisei tapti liberalesne, labiau pasaulietiška¹⁶³.

Su karalių laikotarpio pabaiga susijęs *Lex Ogulnia*, suteikęs galimybę ir plebėjams tapti pontifikais, Tiberijaus Korunkanijaus pradėtas viešas teisės aiškinimas, nuomonių teikimas ir Apijaus Klaudijaus – Gnėjaus Flavijaus paviešintas formulių rinkinys atvėrė naują teisės mokslo puslapį: pontifikų kurtos jurisprudencijos pagrindu kartu su respublikiniu laikotarpiu prasideda

¹⁶¹ CONTI, Flavio. *Senovės Romos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 2007. P. 17.

¹⁶² BAUBLYS, Linas. Stoikų etikos poveikio romėnų teisei bruožai. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2002. Nr. 32 (34). P. 6.

¹⁶³ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 48.

pasaulietinis teisės etapas, šalia konsultacinės veiklos papildytas, sustiprintas mokymo bei teisinių veikalų kūrimo elementais¹⁶⁴.

IŠSKIRTINIAI TEISĖS MOKSLO ATSTOVŲ VEIKLOS BRUOŽAI

Maždaug nuo 367 m. pr. Kr. proceso, bylinėjimosi kontrolė, kuri anksčiau buvo koncentruota pontifikų rankose, pereina pretoriams. Plečiantis Romos teritorijai, susiklostė situacija, kad joje radosi vis daugiau svetimšalių gyventojų, tvarkiusių reikalus tiek tarpusavyje, tiek su romėnais. Todėl kilo praktinė būtinybė vienaip ar kitaip teisiškai pripažinti jų veiklą. Apie III a. pr. Kr. vidurį romėnai atsižvelgė į šią problemą ir paskyrė specialų teisėją – *praetor peregrinus* (iš lotynų k. – svetimšalių pretorius), kuris turėjo tvarkyti tuos reikalus. Kadangi formalioji teisė tam netiko, teko nepaisyti daugybės formalumų: formalioji teisė buvo nuolat papildoma teisingumo, garbingų sandorių ir sveiko proto sąvokomis. Taip susiformavo veiksminga teisė, beveik atsisakiusi formalumų ir apskirtai prisitaikiusi prie vyraujančių garbingų sandorių ir visuomenės gerovės idėjų, kurią teisininkai jau buvo pavadinę *ius gentium* (iš lotynų k. – tautų teisė), teise, bendra visiems žmonėms¹⁶⁵.

Turintiems *peregrini* statusą taip pat buvo užkirstas kelias naudotis *legis actio* procedūra. 130 metais prieš Kristų išleistas *Lex Aebutia* įtakojo formuliarinio proceso atsiradimą. Vykstant formuliariniam procesui šalys savo reikalavimus galėjo reikšti bet kokiais žodžiais ir laisva forma, o pretoriaus pareiga buvo šiuos reikalavimus įvertinti teisiškai. Išklausęs šalių paaiškinimus, pretorius nustatydavo teisinio ginčo esmę ir išdėstydavo ją specialiaame rašte paskirtam bylą nagrinėti teisėjui¹⁶⁶, kuris iš esmės veikė, sprendimą priėmė pretoriaus sudarytos formulės rėmuose. Pretorius galėjo suteikti formulę ir tada, kai manė, jog reikalavimas pagrįstas teisingumo dvasia. Jo užduotis buvo skelbti teisę – *ius dicere* – ir ją įprasminti suteikiant

¹⁶⁴ MARRONE, Matteo. *Istituzioni di Diritto Romano*. Palermo: Palumbo, 1989. P. 60.

¹⁶⁵ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 187.

¹⁶⁶ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 44.

tam būtinas gynybos priemonės. Jis veikė ne tik tam, kad įgyvendintų egzistuojančią teisę¹⁶⁷. Sudarydamas naujas formules arba išplėsdamas senas – pritaikydamas jas naujiems faktams, jis taip pat kūrė naują teisę¹⁶⁸.

Pretoriaus veiklos bei įtakos sferos plėtra lėmė *ius praetorium* arba *ius honorarium* susiformavimą¹⁶⁹. Procesinių formulių rengimą galime vadinti vienu iš respublikinę jurisprudenciją charakterizuojančių bruožų. Manoma, kad jų atsiradimo šaknys glūdi griežtame pasitikėjime žodine išraiška, nuo seniausių laikų būdinga romėnų teisinei interpretacijai. Procesinių formulių veiklos dėka turime puikų palikimą, kuris buvo svarbus teisės mokslui iki pat klasikinio periodo pabaigos¹⁷⁰.

Naujos pasaulietinės jurisprudencijos atstovai, kaip anksčiau pontifikai, buvo pasišventę atsakymų į teisės klausimus davimui – *respondere de iure*. Šia veikla jie užsiimdavo neatlygintinai, kaip tai darydavo prieš juos ir pontifikų paskirtas atstovas, kasmet skiriamas teikti konsultacijas miestiečiams. Vis dėlto net tapusi autonomiška, jurisprudencija netapo „darbu“, tai buvo daugiau politika, išskirtinė veikla¹⁷¹.

Teikdami *responsa*, teisininkai darė įtaką ir privatinės teisės vystymuisi. Yra žinoma, jog maždaug nuo II a. pr. Kr. kai kurie teisininkai ėmė sudarinėti *responsa*, kurias jie teikė ir kurios buvo taikomos praktikoje, kolekcijas. Jos buvo labai reikalingos, kadangi Romoje valstybė nebuvo atsakinga už teisingumo administravimą (*ad hoc* teisėją skirdavo pretorius) ir teisėjo sprendimai nebuvo užrašomi ir kolekcionuojami valstybės. Teisininkai tokiose kolekcijose apibendrindavo svarbiausias bylas – jose išsakytas nuomones bei sprendimus, kartais ir teisės taisykles, kuriomis remtasi¹⁷². Tokia literatūra tapo svarbiausia ir originaliausia romėnų kultūros dalimi, būtent ji lėmė teisės

¹⁶⁷ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 9.

¹⁶⁸ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 20.

¹⁶⁹ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 48-49.

¹⁷⁰ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 134.

¹⁷¹ *Ibidem*. P. 131.

¹⁷² TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 61.

išplitimą pasauliniu mastu – tiek laike, tiek erdvėje¹⁷³. *Responsa* ir iki pat vėliausių klasikinės jurisprudencijos laikų išliko teisininko darbo atramos tašku¹⁷⁴, buvo tokia reikšminga, tarsi tai būtų buvusi pati romėnų aukštinama teisė¹⁷⁵.

Konsultacinė romėnų teisininkų veikla buvo glaudžiai susijusi su teisės mokymu. *Responsa* teikiantis teisininkas būdavo apsuptas mokinių, kurie galėjo su juo diskutuoti, aptarti argumentus „už“ ir „prieš“. Vėlesniais laikais teisės mokymas siejamas ir su teisės mokyklomis bei privačiais mokytojais¹⁷⁶.

Teisininkai nesudarė atskiros klasės, atitrūkusios nuo teisinės praktikos bei politikos, atvirkščiai – dažniausiai ir jų nuomonės buvo vertinamos būtent dėl jų priklausymo senatui¹⁷⁷.

Kalbant apie respublikinio laikotarpio teisės mokslą, reikia išskirti ir jurisprudencijos atstovų *interpretatio* veiklos išskirtinį kūrybingumą bei santykį su *aequitas*. Šių sąvokų sugretinimas jokiu būdu nereiškė, kad jurisprudencija buvo nulemta etikos reikalavimų: romėnams etika ir teisė buvo visiškai atskiros kategorijos, o teisingumas nebuvo tapatinamas su moralės reikalavimais, jis tesiekė atitikti realią situaciją, aplinkybes. Teisininkai teisingo atsakymo ieškojo ne savo sąmonėje, bet realios situacijos interpretacijoje, bandydami pritaikyti jai teises kategorijas¹⁷⁸. Romos teisininkai tikėjo, kad gyvenimo tvarka yra pagrįsta amžinu, nekintamu, protingu ir besąlygišku sveiko proto – *ratio naturalis* – kriterijumi¹⁷⁹. Tai iliustruoja ir Cicerono pasakymas: „mes esame gimę teisingumui, ir ne žmonių nuomone, o gamta remiasi teisė“¹⁸⁰.

¹⁷³ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 49.

¹⁷⁴ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 133.

¹⁷⁵ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 97.

¹⁷⁶ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 134-135.

¹⁷⁷ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 60.

¹⁷⁸ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 58.

¹⁷⁹ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 18.

¹⁸⁰ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 193.

Šioje vietoje taip pat reikėtų prisiminti ir išskirti teisininkus, kurie, manoma, neužėmė jokių pareigų valstybės valdymo sektoriuje. Jie buvo linke analizuoti labiau praktinius nei teorinius teisės klausimus, tačiau ne tuos praktinius, kurie buvo aktualūs kasdiene praktika užsiimantiems profesionaliems teisininkams. Pagrindinis šių teisininkų tikslas buvo akademinė veikla, teisės mokymas. Tuo pačiu jie darė didžiulę įtaką teisės praktikai: būtent jie patardavo pretoriams ediktų sudarymo klausimais bei dėl naujų priemonių taikymo individualiose bylose, taip pat konsultuodavo privačius asmenis dokumentų rengimo, teisių gynimo proceso klausimais. Todėl, galima sakyti, jie buvo daugiau patarėjai, o ne praktikai¹⁸¹.

Taip pat reikia prisiminti ir pripažinti, kad daugelis šio periodo veiklių teisininkų, kuriuos jau imperijos periodo teisininkai dažnai vadina *veteres* (iš lotynų k. – protėviai), sukūrė daug bendrų normų, vadinamų maksimomis, kuriose įamžinti ir jų vardai – *regula Catoniana*, *praesumptio Muciana* ir kitos¹⁸².

Respublikiniu laikotarpiu taip pat formavosi tam tikri principai, žinomi *regulae iuris* vardu¹⁸³, apibūdinami kaip charakteringas teisės mokslo progreso bruožas. Manoma, jog šio periodo teisininkai, paveikti graikų dialektikos, formulavo abstrakčius principus – dažniausiai apibendrinami sprendimus, priimtus tam tikrais klausimais, atskirose bylose¹⁸⁴. Panašiai kaip etikoje, *regula* buvo tarsi standartas, leidžiantis atskirti tai, kas teisinga ir kas neteisinga, kaip dialektikoje – standartas, leidžiantis suvokti tai, kas tikra ir kas melaginga¹⁸⁵. Labiausiai *regulae* išryškėjo Kvinto Mucijaus Skevolos periodu, kada jų susiformavo bene daugiausia. Jos buvo traktuojamos kaip nekeičiamos ir atspindėjo pagrindinius *ius civile* principus, jų taip pat buvo gausu paties Kvinto Mucijaus Skevolos darbuose¹⁸⁶. *Regulae iuris* – labai svarbus žingsnis

¹⁸¹ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 28-29.

¹⁸² GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 70.

¹⁸³ MARRONE, Matteo. *Istituzioni di Diritto Romano*. Palermo: Palumbo, 1989. P. 61.

¹⁸⁴ STEIN, Peter. *Regulae Iuris*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966. P. 49.

¹⁸⁵ *Ibidem*. P. 52.

¹⁸⁶ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 57-58.

jurisprudencijos istorijoje, tai išdava mokslinio pasirengimo, sisteminio požiūrio į teisę, kai nuo atskirų sprendimų stengiamasi pereiti prie bendrų ir diferencijuojančių išvadų¹⁸⁷.

Šiuo laikotarpiu ištis daug dėmesio skiriama apibrėžimams, imami formuoti žodynai. Kalbant apie to meto kūrinius, pirmiausia reikėtų pastebėti elementarius didaktinės paskirties vadovėlius – dažniausiai *institutiones*, komentarus – *ad Quintum Mucium, ad edictum*, kazusų rinkinius – *libri reponsorum, epistularum, quaestionum, disputationum*, taip pat *digesta*¹⁸⁸.

Šio laikotarpio teisės mokslą literatūroje linkstama sieti su graikų filosofų įtaka, teigiant, jog ankstesnis įstatymų interpretavimas rėmėsi tiesiog teisingumo įgyvendinimo idėja, o būtent šiais laikais veikloje matomas ir retorikos bei logikos atspindys. Ypač išaukštinamas dialektinis metodas, kuris, kaip teigiama, išmokė romėnų teisininkus išskirti tai, kas bendra, ir tai, kas specialu, suvokti bei įvardyti atskiras kategorijas¹⁸⁹.

ĮSIMINTINI RESPUBLIKINĖS JURISPRUDENCIJOS ATSTOVŲ VARDAI

Daugiausia žinių apie respublikinio laikotarpio jurisprudenciją bei jai nusipelnusias asmenybes turime iš Pomponijaus veikalo *De origine iuris*¹⁹⁰. Prieš cituodamas klasikinio laikotarpio teisininkus Gajų Atėjų Kapitoną (*Gaius Ateius Capito* (toliau – Gajus Atėjus Kapitonas)) ir Marką Antistijų Labeoną (*Marcus Antistius Labeo* (toliau – Markas Antistijus Labeonas)), jis cituoja apytikriai 25 teisininkus, taigi tikėtina, kad bent jau tiek yra tikrai nusipelnusių teisės mokslui, žinomų ir cituojamų vėlesniais laikais¹⁹¹.

¹⁸⁷ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 58.

¹⁸⁸ MARRONE, Matteo. *Istituzioni di Diritto Romano*. Palermo: Palumbo, 1989. P. 62.

¹⁸⁹ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 60.

¹⁹⁰ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 58.

¹⁹¹ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 172.

Pirmieji, kuriuos mini Pomponijus – tai Publijus Papirijus (*Publius Papirius* (toliau – Publijus Papirijus)), kaip teigiama, labiausiai pasižymėjęs tuo, jog surinko karališkuosius įstatymus – *leges regiae*¹⁹², ir Apijus Klaudijus, manoma, labai prisidėjęs prie XII lentelių įstatymų kompiliacijų¹⁹³.

Jeigu kalbėtume apie *leges regiae*, literatūroje sutinkame įvairių diskusijų, abejojant net ar jie išvis buvo. Profesorius *Paul Frédéric Girard* neigia *leges regiae* ir jų autorystės priskyrimą Publijui Papirijui teigdamas, jog tas aptariamas rinkinys tikriausiai yra neautentiška publikacija, padaryta respublikos pabaigoje arba imperatoriaus Augusto valdymo laikais. Savo teiginius profesorius argumentuoja tuo, kad *leges*, apie kuriuos kalba Pomponijus ir kuriuos jis laiko kurių įstatymais, didžiaja dalimi buvo religinės taisyklės. Jis nurodo, kad pagal romėnų pažiūras ir papročius kurių komicijos nebalsuodavo įstatymų, kurie susiję su religijos ir baudžiamosios teisės reikalais, klausimais. Komicijos kurijomis taip pat niekada nebalsuodavo dėl abstrakčių ir bendrų įstatymų, priešingai – balsavimu jos sprendavo vien konkrečius ir individualius dalykus, atsakydamos *taip* arba *ne*. Profesorius taip pat teigia, kad prieš XII lentelių įstatymus romėnai neturėjo jokių rašytinių įstatymų, todėl visą karališkąjį laikotarpį teisė buvo nerašyta, karališkosios epochos romėnai gyveno vien papročiais, kilusiais iš nuolat pasikartojančių veiksmų¹⁹⁴.

Teisininkas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, Apijus Klaudijus žinomas ne tik kaip Gnėjaus Flavijaus patronas, ne tik jau minėta paviešintų formulių istorija, bet ir savo kūriniumi *De usurpationibus*¹⁹⁵, kuris, galima sakyti, buvo vienas pirmųjų romėnų teisinės literatūros kūrinių. Vis dėlto kartais dvejojama, ar toks kūrinys iš tikrųjų buvo, nes iš jo, deja, nieko neišliko. Tačiau

¹⁹² D.I.2.36. *fuit autem in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 88.].

¹⁹³ D.I.2.36. *Appius Claudius unus ex decemviris, cuius maximum consilium in duodecim tabulis scribendis fuit* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 88.].

¹⁹⁴ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 30-31.

¹⁹⁵ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 248.

Pomponijus apie jį kalba kaip apie išties egzistavusį specialų pontifikų formulių rinkinį¹⁹⁶.

Beveik nėra išlikusių žinių apie Gajų Scipioną Nasiką (*Gaius Scipione Nasica*), Publijų Mucijų (*Publius Mucius*) bei jau minėtą Tiberijų Korunkanijų, pirmąjį plebėjų, tapusį *pontificus maximus*, kurio teiktos *responsa*, manoma, buvo išties labai vertingos¹⁹⁷.

Pirmasis išskirtinės svarbos teisininkas – Sestus Elijus Petus Katus (*Sestus Elius Petus Catus* (toliau – Sestus Elijus Petus Katus)), autorius pirmo teisės veikalo *Tripertita*¹⁹⁸, kuris vėliau įgavo *ius Aelianum* vardą¹⁹⁹, kurio egzistavimu ir reikšme neabejojama, kuriame tarsi apžvelgiamos teisės ištakos²⁰⁰. Tai buvo kūrinys, padaręs didžiulę įtaką ne vienai kartai, pateikęs XII lentelių įstatymų tekstą, jų interpretaciją pontifikų bei vėlesnių teisininkų akimis – *interpretatio iuris* – ir joms pritaikytas procesines formules – *legis actiones*, – tokia sistema išreiškia tam tikrą perėjimą nuo atskirų bylų prie naujo – mokslinio – požiūrio į jas²⁰¹. Manoma, kad šios trys dalys buvo išdėstytos ne viena po kitos, tačiau kiekviena XII lentelių įstatymų norma buvo paaiškinta *interpretatio*, taip pat iliustruota konkrečia *legis actio* forma²⁰². Dauguma autorių sutinka, kad tai buvo pontifikų veiklą ir tuo pačiu ankstyviausios romėnų jurisprudencijos laikotarpį vainikuojantis kūrinys. Taip pat teigiama šį veikalą esant svarbų dėl to, jog čia interpretuojami ir aiškinami XII lentelių įstatymai, kurių pirminis tekstas gana sudėtingas²⁰³. Sestus Elijus

¹⁹⁶ *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005. P. 178.

¹⁹⁷ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 248.

¹⁹⁸ *D.I.2.38. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum praeposita iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 89.].

¹⁹⁹ Kai kur teigiama, kad *ius Aelianum* buvo viena iš *Tripertita* dalių, tačiau nedaug yra šiai nuomonei pritariančių [KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 93.].

²⁰⁰ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 164.

²⁰¹ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 99.

²⁰² RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 48.

²⁰³ SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978. P. 166.

Petus Katus turbūt buvo pirmasis teisininkas tikraja šio žodžio prasme, žinomas kaip vienas garsiausių XII lentelių įstatymų interpretatorių²⁰⁴.

Taip pat turėtume prisiminti Publijų Elijų (*Publius Elius* (toliau – Publijus Elijus)) bei Publijų Atilijų (*Publius Atilius* (toliau – Publijus Atilijus)), apie kuriuos, tiesa, turime nedaug žinių²⁰⁵. Pirmasis, teigiama, buvo išskirtinai geras mokytojas, o antrasis – labai išmintingas, todėl žmonių net vadintas *sapiens* (iš lotynų k. – išmintis)²⁰⁶.

Marką Porcijų Katoną (*Marcus Porcius Catone*) bei jo sūnų Katoną Jaunesnį (*Catone Liciniano*) prisimename dėl gausių *responsa* bei komentarų – manoma, kad principato laikotarpio teisininkai dažnai citavo jų teiginius²⁰⁷.

Vėliau minimi ir kaip tikrieji *ius civile* pradininkai įvardijami Publijus Mucijus Skevola (*Publius Mucius Scaevola* (toliau – Publijus Mucijus Skevola)), Brutus (*Bruto*) bei Manius Manilijus (*Manius Manilius*), garsus kūriniu *Monumenta*, kuri sudarė septynios knygos, atspindėjusios pasaulietinės jurisprudencijos dvasią²⁰⁸. Jų įvardijimas privatinės teisės kūrėjais, manytina, reiškė tai, jog jie jau patys kūrė *ius civile*, skirtingai nuo ankstesnių laikų teisininkų, kurie ją tik interpretavo²⁰⁹.

Literatūroje taip pat aptinkame Publijų Rutilijų Rufą (*Publius Rutilius Rufus* (toliau – Publijus Rutilijus Rufas)), Paulių Verginijų (*Paolus Verginius*), Kvintą Tuberoną (*Quintus Tubero*), Sestą Pompėjų (*Sestus Pompeus*), Celijų Antipatrą (*Celius Antipatrus*), Licinijų Krasą (*Licinius Crassus*) vardus²¹⁰.

²⁰⁴ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 167.

²⁰⁵ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 248.

²⁰⁶ D.I.2.38. *deinde Sextus Aelius et frater eius Publius Aelius et Publius Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt, ut duo Aelii etiam consules fuerint, Atilius autem primus a populo Sapiens appellatus est* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 89.].

²⁰⁷ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 248.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 168-169.

²¹⁰ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 249.

Publijaus Rutilijaus Rufo vardas istorijoje minimas labiausiai dėl edikto, kuris išsirutuliojo į *Lex Aebutia* ir kuris siejamas su aktyvesnės pretoriaus veiklos teisės kūrimo sferoje atsiradimu²¹¹. Pretorių veikla dalyvaujant procese gali būti įvardijama ne tik teisės administravimu, bet ir tam tikrų santykių procese gynimu bei teisės kūrimu, todėl jų veikla neabejotinai darė įtaką jurisprudencijai²¹².

I a. pr. Kr. iškyla dvi itin ryškios respublikinio laikotarpio jurisprudencijai nusipelniusios figūros: tai Kvintas Mucijus Skevola (*Quintus Mucius Scaevola* (toliau – Kvintas Mucijus Skevola)) bei Servijus Sulpicijus Rufas (*Servius Sulpicius Rufus* (toliau – Servijus Sulpicijus Rufas))²¹³.

Kvintas Mucijus Skevola – Publijaus Mucijaus sūnus, kilęs iš kilmingos plebėjų šeimos, pirmasis romėnų teisininkas, suskirstęs *ius civile* į tam tikras kategorijas pagal logikos reikalavimus ir taip davęs pradžią tikram teisės mokslui – *ius civile primus constituit generatim*. Jis suteikė privatinei teisei sistemą, pirmasis pradėjo galvoti apie sąvokas teisėje. Jo 18 knygų sudarantis kūrinys *ius Civile* ypač vertintas vėlesnių laikų tyrėjų, romanistų²¹⁴: veikalas buvo komentuojamas ir cituojamas, jis taip pat, manoma, inspiravo garsųjį Sabino veikalą tokiu pačiu pavadinimu (*ius Civile*)²¹⁵. Taip buvo sukurta nauja *ius civile* sistema – nutolusi nuo XII lentelių sistemos, savita, racionali, logiška, reikšminga iki šių dienų²¹⁶. Taip pat žinomas imperatoriaus Justiniano Digestuose cituojamas kitas Kvinto Mucijaus Skevola kūrinys *Liber singularis definitionum*, kuriame randama užuominų ir apie religinę teisę²¹⁷.

²¹¹ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 68-69.

²¹² *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005. P. 176.

²¹³ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 249.

²¹⁴ *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005. P. 180.

²¹⁵ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 70-71.

²¹⁶ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 172.

²¹⁷ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 249.

Tarp Kvinto Mucijaus Scaevola sekėjų žinomi tokie vardai: Gajus Akvilijus Galus (*Caius Aquilius Gallus*) – svarbus novatoriškų pozicijų atstovas, naujų proceso formulių, sandorių formų kūrėjas²¹⁸, Liucijus Liucilijus (*Lucius Lucilius*), Balbas (*Balbus*), Sestus Papirijus (*Sestus Papirius*), Gajus Džiuvenzijus (*Caius Giuvenzius*)²¹⁹ – de ja, apie jų darbus mažai žinių buvo jau Pomponijaus laikais²²⁰.

Servijus Sulpicijus Rufas buvo garsus savo praktiniu požiūriu. Jis paliko maždaug 180 kūrinių, tačiau apie kai kuriuos neturime daug žinių. Labiausiai iš jų žinomi: *De dotibus*, dvi knygas sudarantis *De sacris detestandis*, kritiškas Kvinto Mucijaus Scaevola atžvilgiu darbas *Reprehensa Scaevolae capita*, arba *Notata Mucii*, taip pat dvi knygos *Ad Brutum*, jam taip pat priskiriamas pirmojo pretoriaus edikto komentaras, – visa tai, manoma, atvėrė galimybes naujai pažvelgti į jurisprudenciją²²¹. Servijus Sulpicijus Rufas buvo Cicerono vienmetis ir draugas, kilęs iš patricijų šeimos. Literatūroje pastebima, jog pirmiausia jis domėjosi graikų retorikos subtilybėmis ir tik vėliau susitelkė į teisės mokslą. Pasak Cicerono, jis buvo pirmasis į teisės mokslą įvedęs dialektinį mokslinį metodą. Jis, manoma, vienas pirmųjų prisilietė ir prie *ius honorarium*²²². Ciceronas jį įvardija *artem in hoc uno*, teigia buvus vienintelį, kuris išmanė, kaip palikti pėdsaką *ius civile*²²³. Servijus Sulpicijus Rufas – atvira naujovėms asmenybė. Jis buvo tas, kuris stengėsi iškelti, analizuoti ir spręsti opiausias, aktualias to laikotarpio visuomenės problemas²²⁴.

Jis taip pat buvo puikus mokytojas, žinoma daugybė jo mokinių, kurių vardai ir darbai nuvilnijo ir į klasikinį laikotarpį. Tarp jo mokinių minime

²¹⁸ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 102.

²¹⁹ *D.I.2.42. Mucii auditors fuerunt complures, sed praecipuae auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sestus Papirius, Gaius Iuventius* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 90.].

²²⁰ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 250.

²²¹ *Ibidem*.

²²² KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 142-143.

²²³ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 56.

²²⁴ SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003. P. 175.

Publijų Alfena Varą (*Publius Alfenus Varus*), Aulą Ofilijų (*Aulus Ofilius*), Titą Cesijų (*Titus Caesius*), Aufidijų Tuka (*Aufidius Tuccus*), Aufidijų Namuza (*Aufidius Namusa*), Flavijų Priskų (*Flavius Priscus*), Gajų Atėjų (*Caius Ateius*), Pakuvijų Labeoną Antististijų (*Pacuvius Labeone Antistius*), Činą (*Cinnus*) bei Publicijų Gelijų (*Publicius Gellius*)²²⁵.

Nors iš paminėtų teisininkų darbų iki mūsų dienų beveik nieko neliko, tai būtent jie padėjo pagrindus klasikinio, principato laikotarpio teisės mokslui²²⁶.

GRAIKŲ ĮTAKA ROMĖNŲ JURISPRUDENCIJAI

Kalbant apie romėnų jurisprudenciją, o ypač seniausių bei respublikos laikų teisės mokslą, neretai bandoma didelę dalį nuopelnų skirti graikams. Išties abi – tiek Graikijos, tiek Romos civilizacijos – yra išskirtinės, ypatingos, turinčios bendrų taškų, tačiau tuo pačiu ir labai skirtingos.

Kalbėdami apie šių tautų būdą, galime įvardyti jas skiriančius bruožus:

- graikų tautos požymiai – noras pažinti tiesą ir grožio gerbimas. Laiką jie leisdavo viešose aikštėse ir gėrėjosi filosofais, kalbėtojais, artistais. Visas romėnų gyvenimas buvo pagrįstas griežta kariška drausme, disciplina, kurią šeimynoje saugojo despotiška tėvo valdžia, o už šeimos ribų – akyla cenzoriaus kontrolė, žiūrėjusi gerų papročių;

- Graikijoje mokslas buvo pradedamas Homero epopėjos skaitymu, o romėnų mokykloje visų pirma buvo mokoma mintinai žinoti XII lentelių įstatymus;

- graikai didžiavosi prieš kitas tautas, kurias vadino barbarais, savo aukšta dvasios kultūra, romėnai į kitas tautas žiūrėjo kaip į užkariavimo ir valdymo

²²⁵ D.I.2.44. *Ab hoc plurimi profecerunt, fere tamen hi libros conscripserunt: Alfenus Varus Gaius, Aulus Ofilius, Titus Caesius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flavius Priscus, Gaius Ateius, Pecuvius Labeo Antistius Labeonis Antistii pater. Cinna, Publicius Gellius* [Corpus Iuris Civilis. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 90-91.*].

²²⁶ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 251-252.

pasitelkiant teisę objektą²²⁷. Pasak Hėgelio, jeigu antikinės Graikijos vardas buvo siejamas su demokratija, piliečių savivalda ir laisve, tai tiek geografiškai, tiek istoriškai Romos valstybė pagrįsta prievarta²²⁸.

Kada kalbame apie antikos palikimą, pirmiausia galvojame apie graikų meną, dramą, filosofiją, kada žiūrime, ką mums paliko Roma, pirmiausia prieš akis iškyla romėnų keliai²²⁹ ir romėnų teisė²³⁰.

Jau apie pirmąjį rašytinį romėnų teisės paminklą – XII lentelių įstatymus – gausu legendų, bylojančių apie graikų įtaką: keliamas klausimas, ar prieš surašydami savosios teisės nuostatas, romėnai siuntė pasiuntinius į Graikiją susipažinti su tenykšte teise, o svarbiausia – su Solono įstatymais. Iš pradžių, daugiausia remiantis gausiais literatūros šaltiniais, hipotezė, jog trijų patricijų komisija buvo išsiųsta susipažinti su Graikijos polių, o ypač su Atėnų teise, akceptuota nesistengiant jos vertinti kritiškai, tačiau XVIII amžiaus pradžioje romanistikos mokslas faktą dėl minėtų pasiuntinių siuntimo į Graikiją ima traktuoti kur kas nuosaikiau²³¹. Štai profesorius *Paul Frédéric Girard* teigia, jog nėra jokio pagrindo tikėti tuo padavimu, kuris tvirtina, kad į Graikiją buvo siunčiama komisija įstatymų studijuoti. Taip pat negalima tikėti versija, neva Graikijos emigrantas *Hermodorus* davęs *decemviriams* nurodymų. Apskritai negalima manyti, kad XII lentelių būtų nors kiek kopijuotos iš Graikijos įstatymų²³². Remiantis gilesne tokių grynai romėniškos kilmės institutų kaip tėvo valdžia (lotynų k. – *patria potestas*) seniausios

²²⁷ LEONAS, Petras. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995. P. 103.

²²⁸ HEGELIS, Georgas Vilhelmas Frydrichas. *Istorijos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1989. P. 303.; BAUBLYS, Linas. Stoikų etikos poveikio romėnų teisei bruožai. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2002. Nr. 32 (34). P. 6.

²²⁹ Kitados Apijaus kelias buvo apibūdinamas kaip „puikus, visus kelius pranokstantis kelių karalius“. Kelias buvo pradėtas grįsti 312 m. pr. Kr. cenzoriaus Apijaus Klaudijaus (*Appius Clausiu Caecus*) iniciatyva. Apijaus kelias sujungė Romą su Kapuja, turtingu miestu, atvėrusiu kelius į pietus. 268 m. pr. Kr. kelias buvo pratęstas iki Benevento, o vėliau ir iki pat Brundizijaus. Taip buvo pasiektas uostas ir atsivėrė kelias į Graikiją bei Rytų šalis. Apijaus kelias buvo romėnų prekybos ir karo arterija, pati žymiausia, svarbiausia ir judriausia trasa visoje imperijoje. Jis buvo pirmas didelis romėnų pasiekimas tiesiant kelius ir pavadintas jį suprojektavusio pareigūno vardu. Iki tol kelių pavadinimus lėmė miesto, į kurį kelias vedė, vardas [CONTI, Flavio. *Senovės Romos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 2007. P. 164.].

²³⁰ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 1.

²³¹ VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 10.

²³² GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 43.

romėnų civilinio proceso formos analize, įsivyravo nuomonė, jog nuoseklaus sekimo Solono įstatymais arba, kitaip tariant, Graikijos polių teise, hipotezė yra veikiau atmestina nei patvirtintina. Kita vertus, negalima visiškai paneigti įtakos, kurią XII lentelių įstatymams turėjo tiek pačios Graikijos, tiek graikiškų pietinės Italijos miestų teisė²³³.

Respublikinio laikotarpio pabaigos romėnų teisė dažnai siejama su graikų oratorystės menu bei filosofija²³⁴. Literatūroje teigiama, kad pagrindą senąsias teisės normas aiškinti ne paraidžiui, o pagal besikeičiančią laiko dvasią romėnai atrado stoikų filosofinėje tradicijoje, kuri kaip tik vystėsi nuo formalios – teisinės link moralinės žmogaus būties interpretacijos, kuri pateikė būdus, kaip išsaugoti geriausius ankstesnius Romos idealus, kuriuos nušvietė meno bei literatūros ugdymas ir harmonizavimo užuojauta, gera valia ir kilnumas²³⁵. Romėnai tai vadino *humanitas* – dalykais, sušvelninančiais šiurkštumą²³⁶.

Stoikų idėjomis, teigima, rėmėsi ir II a. teisininkas Gajus (*Gaius* (toliau – Gajus)) savo vadovėlyje *Institutiones* (iš lotynų k. – Institucijos) teigdamas, jog egzistuoja teisė, kurią prigimtinis protas nustatė visiems žmonėms, kuri yra vienodai taikoma ir ginama visose tautose ir yra vadinama bendra visų tautų teise, kuria naudojasi visos tautos²³⁷. Kalbama apie *ius naturale* (iš lotynų k. – prigimtinė teisė), kurios koncepcija nukreipė profesionalią kritiką į papročius, padėjo sugriauti religinį ir formalų teisės pobūdį, siekė lygybę iškelti aukščiau už įstatymą, pabrėžė tikslo svarbą, slopino neprotingą šiurkštumą, – iškėlė Romos teisininkams idealą paversti savo profesiją *ars boni et aequi* (iš lotynų k. – gėrio ir teisingumo menu)²³⁸. *Ius naturale* turėjo įtakos ir *ius gentium* (iš lotynų k. – tautų teisė) kategorijai. Vis dėlto kilmės požiūriu terminas *ius*

²³³ VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 10.

²³⁴ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 62.

²³⁵ BAUBLYS, Linas. Stoikų etikos poveikio romėnų teisei bruožai. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2002. Nr. 32 (34). P. 6.

²³⁶ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 186.

²³⁷ BAUBLYS, Linas. Stoikų etikos poveikio romėnų teisei bruožai. *Jurisprudencija*. Vilnius, 2002. Nr. 32 (34). P. 10.

²³⁸ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 188.

gentium priklausė teisininkams, o *ius naturale* buvo graikų filosofinės terminijos vertimas²³⁹. Reikėtų pripažinti ir tai, jog vėlyvojo respublikos laikotarpio teisininkams, pradėjusiems ieškoti loginių sąsajų, kuriantiems koncepcijas, klasifikacijas²⁴⁰, dialektinis graikų argumentavimo menas turėjo tam tikrą įtaką, prisidėjo prie jų žinojimo lygio ir pačios teisės vartimo tikru mokslu²⁴¹. Įvertinti reikėtų ir graikų koncepcijų bei darbo metodų, retorikos įtaką romėnų teisės mokslui²⁴². Vis dėlto, nors graikų logikos ir etikos pažinimas leido romėnams peržengti griežtą senosios *ius civile* formalizmą, mokslinių analizės metodų perėmimas, jų taikymas, padėjęs pamatyti teisės sistemą kaip tokią, nereiškė romėnų teisininkų veiklos pobūdžio pasikeitimo – ji ir toliau buvo praktinė, ir dialektinį metodą jie taikė ne dėl to, kad žavėjosi juo kaip tokiu, o tam, kad geriau suvoktų praktinius teisės aspektus²⁴³.

Vis dėlto graikai nagrinėjo ne tiek teisės, kiek teisingumo sampratą ir jiems patiems kur kas labiau rūpėjo šios sąvokos teorinė reikšmė, kai tuo tarpu didžiausias romėnų nuopelnas Vakarų teisės tradicijai pasireiškė tuo, kad jie idėjas pritaikė praktiškai – net ir tuo atveju, jei buvo veikiami abstrakčių graikų filosofijos idėjų²⁴⁴. Be to, ką gali patvirtinti ir literatūros šaltiniai, romėnų teisininkai niekada nesekė, nesivadovavo vieninga doktrina, teisės aktų ar juridinių kategorijų interpretacija. Todėl labiau reikėtų kalbėti galbūt apie kai kurių graikų teorijų įtaką atskiriems atvejams, romėnų teisininkų akiračio praplėtimui, o ne pačiai romėnų jurisprudencijai, ir gana pagrįstai galime teigti, jog romėnų jurisprudencija vystėsi laikydamasi savojo kelio²⁴⁵. Daugumos autorių nuomone, graikų įtakos būtent teisės srityje nereikėtų pervertinti, kadangi Romoje jurisprudencija, kaip jau minėta, buvo orientuota būtent į praktinę veiklą, tuo tarpu graikų filosofai laikėsi tam tikrų spekuliatyvių vizijų.

²³⁹ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 200.

²⁴⁰ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 100.

²⁴¹ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 138.

²⁴² *Ibidem*. P. 138-139.

²⁴³ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law*. Norman: University of Oklahoma Press, 1951. P. 101.

²⁴⁴ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 193-194.

²⁴⁵ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 135-140.

Reikia pastebėti ir tai, jog romėnų teisininkams nedarė įtakos kažkokia specifinė teorinė koncepcija ir jie nesiekė sukurti abstrakčių teorijų sistemos. Jie imdavosi konkrečių bylų, kuriose stengdavosi rasti teisingą sprendimą, pritaikomą praktikoje²⁴⁶. Būtent romėnai sukūrė vieną universalią valstybės teisę, kuri pergyveno savo gimtąją valstybę ir užkariavo visą civilizuoatą pasaulį²⁴⁷.

Galima išties bandyti atspėti, kodėl ne graikai, o būtent romėnai išvystė teisės mokslą. Galbūt viena iš priežasčių galima laikyti tai, jog Graikijos miestai buvo autonomiški, vadovavosi vietos sąlygomis bei sava teisine sistema. Roma buvo imperija, kurioje teisė vaidino pagrindinį vaidmenį ir padėjo siekti visos imperijos tikslų. Būtent dėl to, kad patys romėnai labai tikėjo savo teise, jos ilgaamžiškumu ir nuo neatmenamų laikų manė ją esant vienu svarbiausių gyvenimo pamatų²⁴⁸, kad sugebėjo suderinti savo organizuotumą, teisinį talentą bei graikų filosofijos principus, už teisės mokslą, jo pradžia turime būti dėkingi romėnams²⁴⁹.

Apibendrinami teisinėje literatūroje diskutuojamą romėnų teisės mokslo ryšį su graikų kultūra, galime pagrįstai teigti, kad niekas negali kategoriškai kalbėti apie tiesioginę Graikijos įtaką Romos teisei jau vien dėl to, kad teisės mokslo kaip tokio Graikijoje tuomet išvis nebuvo, bent jau apie tai nėra likusių jokių žinių. Ir nors negalima visiškai neigti netiesioginio Graikijos ryšio, ypač savo kultūros elementais – retorika, filosofija ir gramatika²⁵⁰, teisė kaip mokslas atsiskleidė būtent romėnų rankose²⁵¹.

²⁴⁶ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 62.

²⁴⁷ LEONAS, Petras. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995. P. 103.

²⁴⁸ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 7.

²⁴⁹ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 62.

²⁵⁰ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 48-50.

²⁵¹ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 1.

PRINCIPATO LAIKOTARPIS. JURISPRUDENCIJOS AUKSO AMŽIUS

Imperatoriaus Augusto pradėtas principato periodas Romos istorijoje truko daugiau kaip tris šimtus metų – nuo 27 m. pr. Kr. iki imperatoriaus Diokleciano (*Gaius Aurelius Valerius Diocletianus* (toliau – Dioklecianas))²⁵² laikų – iki 284 m. Tai buvo periodas, iš kurio mums liko daugiausia teisės dokumentų, kuriame gyveno garsiausiai teisininkai ir kuriame romėnų teisė bei jos istorija labiausiai išsiplėtojo²⁵³.

Kartu su klasikinio laikotarpio pradžia galime kalbėti apie naują teisės, teisės mokslo amžių. Kaip jau buvo minėta, tam įtakos turėjo ir graikų kultūra, tačiau tai daugiausia buvo graikų filosofijos bei gramatikos poveikis to meto teisininkams²⁵⁴. Klasikiniu laikotarpiu formuojasi klasikinė privatinė teisė, kuri respublikos laikais dar buvo pasidalinusi į *ius civile* ir *ius honorarium*. Buvo susiklosčiusi tarsi teisės dualizmo situacija, kontrastas tarp šių teisės sistemų – tarp senosios, antikinės ir naujosios teisės. Todėl susiformavo natūralus tam tikros kontrolės, – kažko, kas sustyguotų teisę kaip sistemą – poreikis²⁵⁵.

IUS PUBLICE RESPONDENDI EX AUCTORITATE PRINCIPIS

Su principato laikotarpio pradžia prasideda ir valstybės galių, tarp jų ir teisės kūrimo, centralizavimo imperatoriaus rankose procesas. Vis dėlto pačiu principato laikotarpiu galima pastebėti ir aktyvią teisininkų veiklą. Per *respondere* veiklą, teisinės literatūros vystymąsi ilgainiui ši veikla tapo moksline ir doktrinine, ji tapo svarbiausiu veikiančiosios teisės pažinimo šaltiniu – bent jau tiek, kiek tai susiję su privatinė teise. Pontifikų monarchijos

²⁵² Imperatoriaus Diokleciano valdymo metai – 284-305 m., 286-305 m. Dioklecianas valdė kartu su Maksimianu (*Marcus Aurelius Valerius Maximianus*) [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguly I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 167.].

²⁵³ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 72.

²⁵⁴ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 61.

²⁵⁵ *Ibidem*. P. 63.

laikotarpiu teiktos *responsa* turėjo viešąją galią – tai buvo objektyvi duotybė ir nediskutuojama oficiali teisė. Respublikinio laikotarpio pasaulietinę teisę kūrusių teisininkų nuomonės buvo tiesiog autoritetingos, pasireiškė tarpininkaujant pretoriui, teisėjui arba papročiams. Principato laikotarpio teisininkų *responsa* vertė yra paties imperatoriaus valioje²⁵⁶.

Vis dėlto teisininkai buvo neatsiejama, būtina figūra teisėje. Todėl paaiškinama ir imperatoriaus Augusto pradėta teikti *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, sudariusi galimybę teisininkams autoritetingai dalyvauti teisės vystyme: imperatoriui suteikus šią teisę jų *responsa* tapdavo įpareigojančios tiek magistratams, tiek teisėjams. Darytina išvada, kad ir principato laikotarpiu teisininkų veiklos reikšmė yra labai didelė²⁵⁷.

Gajaus veikale *Institutiones* kalbant apie principato laikotarpio teisės šaltinius teigiama, jog „romėnų teisę sudaro įstatymai, plebiscitai, senato nutarimai, imperatorių konstitucijos, ediktai bei teisininkų teiktos *responsa*; *responsa* – tai teisininkų sprendimai bei nuomonės, kurie formuoja teisę. Jeigu koks sprendimas, nuomonė prieštaraudavo vienbalsei nuomonei, pastaroji turėjo įstatymo galią, tačiau jeigu viena nuomonė susikirsdavo su kita, teisėjas buvo laisvas rinktis, kuria sekti. Taip buvo nustatyta imperatoriaus Hadriano (*Publius Aelius Hadrianus* (toliau – Hadrianas))²⁵⁸ reskriptu²⁵⁹. *Responsa* Gajus įvardijo kaip *prudentium sunt sententiae et opinionones eorum quibus permissum est iura condere*, kas reiškė, kad tokią teisę turi tik teisininkai, kuriems buvo suteikta *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, tai yra kuriems princepsas leido teikti *responsa* su imperatoriaus galia. Apie šios privilegijos atsiradimą rašo ir Pomponijus savo veikale *Enchiridion*:

²⁵⁶ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 78-79.

²⁵⁷ *Ibidem*. P. 80-81.

²⁵⁸ Imperatoriaus Hadriano valdymo metai – 117-138 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.].

²⁵⁹ *Gaius: Constant autem iura populi romani ex legibus, plebiscitis, senatus consultis, constitutionibus principum, edictis eorum qui ius edicendi habent, responsis prudentium...responsa prudentium sunt sententiae et opinionones eorum quibus permissum est iura condere. Quorum omnium si in unum sententiae concurrunt, id, quod ita sentiunt, legis vicem optinet; si vero dissentiunt, iudici licet quam velit sententiam sequi: idque rescripto divi Hadriani significatur.* [VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 81.].

„imperatorius Augustas pirmasis nustatė, kad teisininkai gali teikti *responsa* su imperatoriaus galia, ir nuo to laiko tokio leidimo buvo prašoma kaip privilegijos. Tačiau teigiama, jog imperatorius Hadrianas paskelbė, jog tokios teisės prašyti nereikia, nes ji suteikiama spontaniškai ir, jei kas turėjo pasitikėjimą savo galimybėmis, galėjo teikti *responsa* žmonėms“²⁶⁰.

Dauguma autorių laikosi nuomonės, kad *ius publice respondendi* reiškė, jog tam tikri teisininkai galėjo teikti savo nuomonę imperatoriaus vardu, taip tokią nuomonę tarsi paverčiant vertingesne. Tuo pačiu tokią teisę turintys teisininkai tarsi buvo išskiriami iš kitų kaip labiau nusipelnę ir labiau vertintini²⁶¹. Tačiau vis dėlto kiti teigė šią privilegiją buvus išskirtine – tik ją turintys tarsi turėjo imperatoriaus leidimą teikti nuomones, kurios buvo privalomos teisėjams²⁶².

Kalbant apie tai, kas šią teisę teikė ir kam, tyrėjų nuomonės taip pat išsiskiria: vieni mano, jog ją turėjo tik keletas teisininkų, ir prie ją skyrusių priskiria tik pirmuosius imperatorius – Augustą bei Tiberijų (*Tiberius Claudius Nero* (toliau – Tiberijus))²⁶³, kiti tikėjo šią teisę turėjus gana platų teisininkų ratą ir ją teikus ir po imperatoriaus Hadriano²⁶⁴. Manoma, kad paskutinis teisininkas, kuris turėjo *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, buvo Inočentijus (*Innocentius*), apie kurį žinių neturime, tikrai žinoma, kad Gajus tokios teisės tikrai neturėjo²⁶⁵.

Apibendrinant literatūroje išsakytas nuomones, galima teigti, jog imperatoriaus Augusto suteikta *ius publice respondendi ex auctoritate*

²⁶⁰ *D.I.2.49-50. primus divus Augustus, ut maior iuris auctoritas haberetur, constituit, ut ex auctoritate eius responderent: et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit, et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo viri praetorii peterent, ut sibi liceret respondere, rescripsit eis hoc peti, sed praestari solere et ideo, si quis fiduciam suis haberet, delectari se populo ad respondendum se praepararet.* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 32-33.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 92-93.].

²⁶¹ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 277.

²⁶² TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 95-98.

²⁶³ Imperatoriaus Tiberijaus valdymo metai – 14-37 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.].

²⁶⁴ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 95-98.

²⁶⁵ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 277.

principis, nors ir suteikė tokią teisę turinčių teisininkų nuomonėms oficialaus teisės šaltinio vertę, tačiau realiai nesugebėjo įpareigoti jomis vadovautis²⁶⁶. Tai lėmė ir *ius publice respondendi ex auctoritate principis* turinčių, vienodai autoritetingų teisininkų, nuomonių skirtingumas, jau leidęs teisėjui rinktis jam labiau priimtina sprendimą²⁶⁷.

Suteikdamas *ius publice respondendi ex auctoritate principis* imperatorius Augustas sudarė sąlygas naujos teisininkų klasės formavimuisi, kuri su karo tarnyboje esančiais (*militia*) buvo laikoma tautos aristokratija ir turėjo didžiulę įtaką viešajai nuomonei²⁶⁸. Vis dėlto laukui bėgant situacija išsikreipė ir *ius publice respondendi ex auctoritate principis* buvo ne gambiausių ir labiausiai nusipelnusių teisininkų rankose, o tų, kurie buvo artimesni princepsui, ėmusiam sau priimtinu būdu kontroliuoti teisingumo administravimą²⁶⁹.

* * *

Teisinėje literatūroje pagrįstai teigiama, kad klasikinį laikotarpį galime dalyti į dvi dalis: išskirti periodą nuo imperatoriaus Augusto iki Hadriano ir periodą nuo Hadriano, kuriame jau buvo siekiama valdžią teisės srityje sukoncentruoti, centralizuoti princepsui ir jam pavaldžios biurokratinės organizacijos rankose²⁷⁰.

Principato periodo, kuris yra garsiausias ir bent iki imperatoriaus Aleksandro Severo (*Marcus Aurelius Severus Alexander* (toliau – Aleksandras Severas))²⁷¹ mirties vadinamas klasiškųjų teisininkų periodu, teisės mokslo istorija prasideda teisininkų pasidalijimu į dvi mokyklas²⁷². Iki šio momento, respublikiniu periodu, formalus teisės mokymo nebuvo. Norintis pažinti teisę,

²⁶⁶ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 31.

²⁶⁷ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 277.

²⁶⁸ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 62.

²⁶⁹ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 277.

²⁷⁰ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 82.

²⁷¹ Imperatoriaus Aleksandro Severo valdymo metai – 222-235 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 166.].

²⁷² GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 91.

jos išmokti prisišliedavo prie jau teisininkais tapusių ir padėdavo jiems kasdienėje teisinėje praktikoje – analizuojant, diskutuojant teisės klausimais buvo įgyjamas praktinis teisės pažinimas. Tokia žodinės, praktinės mokymo formos tradicija buvo vienas iš romėnų teisės bruožų. Tačiau jau imperijos laikotarpiu buvo žinomos sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokyklos, kuriose randame visus žymiausių I – II amžių teisininkų vardus²⁷³.

SABINIEČIŲ (KASIJĖNŲ) IR PROKULIEČIŲ TEISĖS MOKYKLOS

Literatūroje analizuojant teisės mokyklų gyvavimo laiką nesutarimų beveik nekyla: daugiau ar mažiau sutariama, jog tai buvo Romoje maždaug I – II mūsų eros amžiais, ankstyvojo principato laikotarpiu.

Su požiūrių įvairove susiduriame kalbant apie teisės mokyklų pavadinimus. Minėdami vieną iš jų – sabiniečius, autoriai vartoja sabiniečių, kiti – kasijėnų, tretį – sabiniečių bei kasijėnų pavadinimus kartu. Dėl prokuliečių teisės mokyklos pavadinimo didesnių neaiškumų kaip ir nekyla.

Bandydami išsiaiškinti, kuris pavadinimas yra „tikresnis“, turime išanalizuoti, kas buvo minėtų teisės mokyklų pradininkai, kas padarė įtaką jų atsiradimui, kieno vardu jos pavadintos bei kas joms vadovavo.

Kaip sako Pomponijus, imperatoriaus Augusto viešpatavimo metu buvo žymūs du priešingos pasaulėžvalgos teisininkai: Markas Antistijus Labeonas – nepriklausomo galvojimo ir savarankiško charakterio žmogus, tačiau respublikonas bei drąsus reformatorius teisės srityje, ir Gajus Atėjus Kapitonas – romiai nusiteikęs pilietis, nemėgstantis maištauti nei politikoje, nei teisės moksle²⁷⁴. Neretai būtent Markas Antistijus Labeonas yra įvardijamas prokuliečių teisės mokyklos pradininku, o sabiniečių teisės mokyklos pradininku laikomas Gajus Atėjus Kapitonas²⁷⁵. Tačiau literatūroje taip pat

²⁷³ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 32.

²⁷⁴ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 107.

²⁷⁵ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 24.

išsakoma mintis, jog šios asmenybės siejamos labiau su šių mokyklų priešistore ir skirtingoms pažiūroms atstovavusiomis grupėmis, kurios apibendrinamos lotynišku žodžiu *sectae*²⁷⁶, tuo tarpu kai sabiniečių ir prokuliečių pavadinimas įvardijamas terminu *scholae*²⁷⁷. Tokia mintis skamba racionaliai ir tarsi paaiškina, kodėl literatūroje nerandame aiškaus Marko Antistijaus Labeono ir Gajaus Atėjaus Kapitono ryšio su teisės mokyklomis ir kodėl jų vardai niekaip neatsispindi mokyklų pavadinimuose. Literatūroje, beje, taip pat nėra įvardijamas ryšys tarp Gajaus Atėjaus Kapitono ir Masurijaus Sabino (*Massurius Sabinus* (toliau – Masurijus Sabinas)), Marko Antistijaus Labeono ir Prokulo (*Proculus* (toliau – Prokulas)) bei tarp jų pačių – Marko Antistijaus Labeono ir Gajaus Atėjaus Kapitono. Todėl nemažai šia tema pasisakiusių autorių linkę teigti, jog nepaisant jų, kaip žymių teisininkų, indėlio į teisės mokslą, sabiniečių (kasijėnų) bei prokuliečių teisės mokyklų įkūrimo jiems priskirti negalima. O tai, jog Pomponijus²⁷⁸ pačią teisės mokyklų pradžią, nors ir *sectae* pavidalu, sieja su Marku Antistijumi Labeonu bei Gajaus Atėjo Kapitono, įvardydamas juos kaip Prokulo bei Masurijaus Sabino mokytojus, kai kurie autoriai aiškina tuo, kad tiesiog Marko Antistijaus Labeono ir Gajaus Atėjaus Kapitono gyvenimo metais jie buvo žymiausi

Pomponius net vartoja veiksmažodį *successit* (lotynų k.) tęstinumui tarp Marko Antistijaus Labeono (*Labeo*) ir Prokuliečių mokyklos, Gajaus Atėjaus Kapitono (*Capito*) ir Sabiniečių mokyklos įvardyti sakydamas, jog po Marko Antistijaus Labeono (*Labeo*) sekė Nerva Tėvas (*Marcus Cocceius Nerva (Pater)*), po Nervos Tėvo (*Marcus Cocceius Nerva (Pater)*) – Prokulas (*Proculus*); po Gajaus Atėjaus Kapitono (*Capito*) sekė Masurijus Sabinas (*Massurius Sabinus*), po jo – Gajus Kasijus Longinas (*Gaius Cassius Longinus*) [RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1949. P. 65.].

²⁷⁶ *Secta, ae* – iš lotynų k. – filosofinė mokykla, sekta, linkmė, kryptis [JOKANTAS, Kazimieras. *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Aidai, 1995. P. 905.].

²⁷⁷ *Schola, ae* – iš lotynų k. – mokykla – mokiniai ir šalininkai, sekta, moksliskas tyrinėjimas, paskaita [JOKANTAS, Kazimieras. *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Aidai, 1995. P. 899-900.].

²⁷⁸ *D.I.2.47-48. Post hunc (Tuberonem) maximae auctoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audivit, institutus est autem a Trebatio. Ex his Ateius consul fuit: Labeo noluit cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, honorem suscipere, sed plurimum studii operam dedit; et totum annum ita diviserat, ut Romae sex mensibus cum studiosis esset, sex mensibus secederet et conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina, ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum velutii diversas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in his, quae ci tradita fuerant, perseverabat, Labeo ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit. Et ita Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerva, qui adhuc eas dissensiones auxerunt...* [Corpus Iuris Civilis. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 33.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 92.].

teisininkai, nusipelnę teisės mokslui, ir todėl Pomponijus tarsi buvo „priverstas“ juos išskirti priskiriant jiems mokyklų atsiradimo užuomazgas²⁷⁹.

Trumpai stabtelint prie šių asmenybių galima pasakyti, jog Gajus Atėjus Kapitonas buvo vienas iš Aulo Ofilijaus mokinių, gyvenęs maždaug I amžiuje prieš Kristų ir I mūsų eros amžiuje, literatūros šaltiniuose apibūdinamas kaip išsilavinęs asmuo, pasisakęs už imperatoriškąją valdžią, tiek viešosios, tiek privatinės, o greičiausiai ir pontifikų kurtos teisės ekspertas²⁸⁰, Pomponijaus teigimu, – atstovavęs konservatyvioms pažiūroms²⁸¹. Apie Gajų Atėjų Kapitoną, kaip teisininką, žinių literatūros šaltiniuose randame nedaug²⁸², todėl galime daryti išvadą, jog tokių žinių tiesiog neišliko arba kad Gajus Atėjus Kapitonas išties labiau domėjosi ir atsiskleidė kitose srityse.

Kita mūsų minima istorinė asmenybė – Markas Antistijus Labeonas. Teisės istorikų darbuose teigiama, kad jis buvo žymus romėnų teisininkas, gyvenęs I amžiuje prieš Kristų, daręs įtaką ne tik to meto, bet ir vėlesnei teisinei kultūrai²⁸³. Literatūroje jis taip pat minimas kaip to meto ryškiausias teisininkas, palikęs išties didelį indėlį ne tik teisės moksle, bet pasižymėjęs ir gramatikos, dialektikos bei literatūros srityse. Pasak Pomponijaus, kiekvienais metais šešis mėnesius Markas Antistijus Labeonas dėstytojaudavo Romoje, likusius šešis susikaupęs ramioje aplinkoje rašydavo (manoma, jog yra parašęs apie 400 veikalų – kai kurie jų lietė XII lentelių įstatymus ir pontifikų teisę, kai kurie buvo nuomonių, teisinių patarimų kolekcijos, kurios vėlesnių teisininkų, tarp jų – ir Pauliaus (*Julius Paulus* (toliau – Paulius)) buvo naudojamos ir komentuojamos maždaug iki III amžiaus²⁸⁴)²⁸⁵. Dar daugiau, jis teigia, jog

²⁷⁹ BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libreria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 14-15.

²⁸⁰ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1958. P. 930.

²⁸¹ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 87.

²⁸² BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libreria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 12.

²⁸³ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 281.

²⁸⁴ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 102.

²⁸⁵ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume IX. Torino: Unione Topografico, 1963. P. 414.

Markas Antistijus Labeonas atsisakė konsulo pareigų ir garbės pasirinkdamas mokslą ir dėstytojavimą²⁸⁶.

Grįžtant prie sabiniečių–kasijėnų pavadinimo klausimo galima pastebėti, kad literatūroje teigiama, jog apie dvi mokyklas Pomponijus savo fragmentuose kalba jau 114 mūsų eros metais ir įvardija jas kaip kasijėnus ir prokuliečius²⁸⁷. Todėl daroma išvada, jog dviejų mokyklų vadovai buvo Gajus Kasijus Longinas (*Gaius Cassius Longinus* (toliau – Gajus Kasijus Longinas)) ir Prokulas, ir tik po to mokyklų atsiradimas perkeliamas į Prokulo ir Gajaus Kasijaus Longino mokytojus – Nervą Tėvą (*Marcus Cocceius Nerva (Pater)* (toliau – Nerva Tėvas)) ir Masurijų Sabiną²⁸⁸. Juos, beje, kaip pirmuosius Gajaus Atėjaus Kapitono bei Marko Antistijaus Labeono sekėjus įvardija ir pats Pomponijus²⁸⁹. Apie kasijėnų teisės mokyklą dar 109 mūsų eros metais viename iš savo raštų užsimena ir Gajus Plinijus (*Gaius Plinius* (toliau – Gajus Plinijus)), kur kalbėdamas apie Gajų Kasijų Longiną jį įvardija kaip kasijėnų teisės mokyklos pagrindinį vadovą²⁹⁰. Gajus savo tekstuose kalba tiek apie Masurijų Sabiną, tiek apie Gajų Kasijų Longiną, juos abu įvardydamas mokyklos pagrindiniais atstovais²⁹¹, taip pat kaip ir kalbėdamas apie prokuliečių vadovus mini tiek Prokulą, tiek Nervą Tėvą²⁹². Literatūroje net keliamas klausimas, jog galbūt tokį įvardijimą ar savotišką vieno vado neišskyrimą galima suprasti taip, jog II amžiaus viduryje autoriai dar nebuvo „apsisprendę“ dėl vieningo vadovo įvardijimo. *Theodor Kipp* gi tokia nuostata

²⁸⁶ FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1981. P. 255.

²⁸⁷ *Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909. P. 114.

D.I.2.52. Nervae successit Proculus...Sed Proculi auctoritas maior fuit, nam etiam plurimum potuit; appellatique sunt partim Cassiani partim Proculiani, quae origo a Capitone et Labeone coeperat... [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 33.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 93.].

²⁸⁸ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 108.

²⁸⁹ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 388.

²⁹⁰ *...Cassianae scholae princeps ac parens fuit...* [JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 389.], [*Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909. P. 114.].

²⁹¹ *...Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores...* [*Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909. P. 115.].

²⁹² *...Nerva vero et Proculus ceterique diversae scholae autores...* [*Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909. P. 115.].

netiki aiškindamas tokią Gajaus „tylą“ kaip visišką nereikalingumą išskirti kažkurį vieną vadovą, nes tiek apie Masurijų Sabiną, tiek apie Gajų Kasijų Longiną jis kalba kaip apie „savus“, prokuliečius įvardydamas kaip „kitus“. Vėliau, apie 160 mūsų eros metus, Gajaus sekėjas Venulėjus Saturninas (*Venuleius Saturninus*) jau kalba apie Masurijų Sabiną ir Prokulą kaip mokyklų vadovus, neapsiribodamas tik sąvokomis „mes, mūsų“, „kiti, kitų“. Ulpianas viename savo kūrinių – *Liber singularis regularum* – kalba apie kasijėnus, kitame – *Liber I ad edict. de rebus creditis* – jau apie sabiniečius. Kitas žymus teisininkas Paulius abu kartus, kai kalba apie teisės mokyklas kaip kolektyvus, vartoja kasijėnų pavadinimą – tiek *Liber IV ad legem Iuliam et Papiam*, tiek *Liber IX ad Sabinum*. Tad jeigu remtumės Ulpiano bei Pauliaus tekstais, tarsi derėtų pripažinti, jog mokyklos neturėjo stabilaus ir tikslaus pavadinimo, be to, kad sabiniečių vardas, kuris žvelgiant iš šių dienų pozicijos tarsi priimtinesnis, vis dėlto buvo vėlesnis ir ėjo tik po kasijėnų pavadinimo²⁹³. Tačiau literatūroje taip pat randame nuostatą, kad nepaisant to, jog galbūt iš tiesų kasijėnų mokyklos vardas buvo ankstesnis, atsižvelgiant į Masurijaus Sabino asmenybę bei indėlį į teisės mokslą²⁹⁴, jo vardas ir sabiniečių mokyklos vardas nusveria ir dauguma autorių vartoja būtent tokį šios mokyklos vardą²⁹⁵. Ir nors remiantis Pomponijaus tekstais teigiama, kad pirmiausia teisės mokykla buvo vadinama kasijėnų ir tik vėliau sabiniečių vardu, nors kiek vėliau buvo bandoma teigti, jog galbūt kažkuriuo metu šiai teisės mokyklai vadovavo abu – tiek Masurijus Sabinus, tiek Gajus Kasijus Longinas, – vėliau plačiau analizuojant tekstus grįžtama prie sabiniečių pavadinimo kasijėnų pavadinimą jau įvardijant klaidingu istorinių tekstų interpretavimu²⁹⁶.

Literatūroje galime rasti ir šios temos interpretaciją materialinio, kilmės aspektų šviesoje. Teigiama, jog Gajus Kasijus Longinas buvo kilęs iš turtingos

²⁹³ *Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909. P. 114-116.

²⁹⁴ Massurius Sabinus kūrinys *I tre libri di Sabino* buvo tarsi vadovėlis patiems Sabiniečiams [FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1981. P. 258.].

²⁹⁵ FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1981. P. 258.

²⁹⁶ SCHULZ, Fritz. *History of Roman legal science*. Oxford: University press, 1953. P. 120.

ir įtakingos šeimos²⁹⁷ ir jo pripažinimas, manoma, todėl buvo kur kas lengvesnis ir daug kam tuo metu galbūt palankesnis. Tuo tarpu Masurijus Sabinas tokį savo vardą, koks mums dabar žinomas analizuojant teisės šaltinius, užsitarnavo savo išmintingumu, kruopščiu darbu bei šviečiamąja veikla. Literatūros šaltiniuose jis minimas kaip vienintelis, nepriklausęs senatoriškam rangui, tačiau gavęs iš imperatoriaus Tiberijaus *ius publice respondendi*²⁹⁸. Tuo remiantis galbūt galima daryti išvadą, kad tik vėlesnieji romanistai, kuriems įtakos jau niekaip negalėjo daryti šių asmenybių turtinė padėtis, kilmė, įvardija Masurijų Sabiną ir sabiniečių mokyklos vardą kaip tikrąjį atsižvelgdami būtent į Masurijaus Sabino bei Gajaus Kasijaus Longino darbus ir indėlį į teisės mokslą.

Apibendrinant pateiktas pozicijas ir žvelgiant į jas iš šių dienų perspektyvos reikia pripažinti, jog dažniau, ir pagrįstai, tiek teisinėje, tiek istorinėje literatūroje klasikiniu romėnų teisės laikotarpiu gyvavusios teisės mokyklos įvardijamos ir daugumai žinomos būtent kaip sabiniečių ir prokuliečių.

ĮSIMINTINI TEISĖS MOKYKLŲ ATSTOVŲ VARDAI

Apie klasikinio laikotarpio romėnų teisininkų gyvenimus žinome ne itin daug. Svarbiausi mūsų žinių šaltiniai – Pomponijaus²⁹⁹ *Enchiridium*, Kornelijaus Tacito (*Cornelius Tacitus*), Gajaus Plinijaus, Aulo Gelijaus (*Aulus Gellius*), Kasijaus Dio (*Cassius Dio*) darbai³⁰⁰.

²⁹⁷ BREONE, Mario. *Storia del diritto romano*. Bari: Laterza, 1987. P. 258.; JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 393.

²⁹⁸ TALAMANCA, Mario. *Lineamenti di storia del diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1979. P. 482.

²⁹⁹ Pomponijus (*Sextus Pomponius*) labiausiai žinomas kaip *Enchiridium* autorius. Šiame darbe jis šalia kitų klausimų analizuoja romėnų teisės pradžią bei jos istoriją – nuo monarchijos iki jo dienų. Dėl kūrinio išskirtinumo ir originalumo jo fragmentų galima aptikti Justiniano Digestų tekste. Nėra žinoma, ar Pomponijus dalyvavo politinėje karjeroje, ar pats teikė nuomones. Žinoma tik apie jo paties atliktas aiškias nuomonių kompiliacijas, tokias kaip *ad Sabinum*, *ad edictum*, jis taip pat rašė monografijas [TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 103-104.].

³⁰⁰ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 101-102.

Be diskusijos, ar priskirti minėtoms teisės mokykloms Marką Antistijų Labeoną bei Gajaus Atėjaus Kapitono, teisinėje literatūroje, kaip ir Pomponijus³⁰¹, gana vieningai išskiriami tokie žymesnieji mokyklų atstovai³⁰²:

Prokuliečiai³⁰³:

- Nerva Tėvas – manoma, pirmasis prokuliečių vardu vėliau pavadintos mokyklos vadovas, garsinamas kaip visos dievų ir žmonių teisės žinovas³⁰⁴. Nėra išlikusių jo veikalų pavadinimų, tačiau literatūroje jis retai, bet minimas vėlesnių tyrėjų³⁰⁵.

- Prokulas – I mūsų eros amžiaus romėnų teisininkas, Nervos Tėvo įpėdinis³⁰⁶, sekėjas, Nervos Sūnaus (*Marcus Cocceius Nerva (Filius)*) (toliau – Nerva Sūnus)) bendraamžininkas, jo vardu ir pavadinta prokuliečių teisės mokykla³⁰⁷.

- Nerva Sūnus – Pomponijus nepasako nieko tikra, bet, pasak Ulpiano, jis jau būdamas maždaug septyniolikos metų teikęs kompetentingus atsakymus teisės srityje³⁰⁸.

- apie Pegasą (*Pegasus*) žinių išlikę nėra daug³⁰⁹.

- Celsas Tėvas (*Publius Iuventius Celsus (Pater)*).

- Celsas Sūnus (*Publius Iuventius Celsus (Filius)*) (toliau – Celsas Sūnus)) literatūroje įvardijamas kaip išsilavinusi asmenybė, imperatoriaus Hadriano

³⁰¹ Lodzės universiteto profesorius Jan Kondrębski savo veikale apie sabieniečių ir prokuliečių teisės mokyklas Pomponijų (*Sextus Pomponius*) kartu su Gajumi (*Gaius*) priskiria sabiniečiams [KODRĘBSKI, Jan. *Sabinianie i Prokulianie. Szkoły Praha w Rzymie wczesnego cesarstwa*. Łódz: Uniwersytet Łódzki, 1974. P. 10, 310.].

³⁰² KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 107-108.

³⁰³ *D.I.2.50-53. Labeoni Nerva, Nervae successit Proculus. fuit eodem Tempore Nerva filius, Proculo Pegasus, Pgaso Celsus patri: Celso Celsus filius et Priscus Neratius* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 33.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 93.].

³⁰⁴ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 11.

³⁰⁵ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 392.

³⁰⁶ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 11.

³⁰⁷ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XIII. Torino: Unione Topografico, 1966. P. 1244.

³⁰⁸ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 11.

³⁰⁹ BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libreria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 26.

valdymo metais ypač privatinės teisės srityje pasižymėjęs teisininkas³¹⁰. Jis taip pat garsėjo karjera politikoje. Jo nuomonės išliko Digestuose, *epistulae* bei *quaestiones*. Labiausiai jis žinomas dėl savo turiningų ir reikšmingų teiginių, tokių kaip *ius est ars boni et aequi*³¹¹.

- Liucijus Neracijus Priskus (*Lucius Neratius Priscus*), teigiama, buvo artimai susijęs su to meto imperatoriškąja valdžia, o kaip rašytojas įvaldęs aštrią plunksną³¹².

Sabiniečiai (kasijėnai)³¹³:

- Masurijus Sabinas – neabejotinai žymiausias ir padaręs didžiausią įtaką teisės mokslui iš išvardytųjų, I mūsų eros amžiuje gyvenęs ypatingo gabumo teisininkas, išskirtinis kaip asmenybė, padaręs didžiulę įtaką vėlesnėms kartoms, cituotas Gajaus Plinijaus, Ariano (*Arrianus*), Aulo Gelijaus, Ambrozijaus Teodosijaus Makrobijaus (*Ambrosius Theodosius Macrobius*), minimas tiek teisinės, tiek neteisinės literatūros autorių. Svarbiausias jo kūrinys, manoma, buvo *Libri tres iuris civilis* – trumpa santrauka apie *ius civile*, paruošta mokymui, kuria vėliau rėmėsi Pomponijus, Paulius bei Ulpianas rašydami savo darbus³¹⁴.

- Gajus Kasijus Longinas – kita ryški asmenybė, pagal kurią sabiniečių mokykla vadinama antruoju – kasijėnų – vardu ir kuris galbūt yra net senesnis už jos pirmąjį vardą³¹⁵. Jo pagrindinis kūrinys buvo *ius civile* tema, apie kurią žinome iš vėlesnių autorių bei Javoleno Priskaus (*Iavolenus Priscus* (toliau – Javolenas Priskus)) kūrinio *Libri ex Cassio*, atsispindinčio Digestuose³¹⁶. Gajus

³¹⁰ BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libreria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 26.

³¹¹ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 103.

³¹² RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1949. P. 69.

³¹³ *D.I.2.50-53. Et ita Ateio Capito Sabinius successit, hunc successit, Gaius Cassius Longinus, Cassio Celsus Sabinus successit, Celio Sabino Priscus Iavolenus, Iavolenus Priscus Alburnius Valens et Tuscianus, item Salvius Iulianus* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 33.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 93.].

³¹⁴ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XVI. Torino: Unione Topografica, 1986. P. 294.

³¹⁵ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 112.

³¹⁶ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 393.

Kasijus Longinas, kaip kartais teigiama, mėgo didžiuotis esą buvo Servijaus Sulpicijaus Rufo anūkas. Jo nuomonių išliko nedaug, tačiau vis dėlto jis buvo cituojamas vėlesnių teisininkų³¹⁷.

- Gnėjus Arulėnas Cėlijus Sabinas (*Gnaeus Arulenus Caelius Sabinus*) – Pomponijaus įvardijamas kaip vienas labiausiai žinomų ir įtakingų teisininkų imperatoriaus Vespasiano (*Titus Flavius Vespasianus*) valdymo laikais, sabiniečių (kasijėnų) teisės mokykloje sekęs po Gajaus Kasijaus Longino³¹⁸.

- Javolenas Priskus, manoma, gyveno maždaug imperatorių Trajano (*Marcus Ulpius Traianus* (toliau – Trajanas))³¹⁹ ir Hadriano valdymo metais, labiausiai teisės mokslui nusipelnė komentuodamas kitų autorių tekstus³²⁰. Jo nuomonės paskelbtos veikle, kuris žinomas *Epistulae* (14 knygu) vardu, bei *Libri ex Cassio*, kurių fragmentai aptinkami Digestuose ir tokiu būdu išlikę³²¹.

- apie Liucijų Aburnijų Valens (*Lucius Aburnius Valens* (toliau – Liucijus Aburnijus Valens)) bei Tuscianą (*Tuscanus* (toliau – Tuscianas)) žinome labai nedaug – tik tiek, kad remiantis Pomponijaus tekstų fragmentais, jie abu sekė po Javoleno Priskaus. Be to, žinoma jį buvus imperatoriaus Antonino Pijaus (*Titus Aelius Caesar Antoninus* (toliau – Antoninas Pijus))³²² patarėju³²³.

- Publijus Salvijus Julianas (*Publius Salvius Iulianus* (toliau – Publijus Salvijus Julianas)) – Javoleno Priskaus mokinys – buvo vienas iš žymiausių to meto Romos teisininkų, net du kartus buvęs konsulu, tačiau svarbiausia – buvo teisės mokytojas, iš kurio mokinių mums žinomi Sekstas Cėcilijus Afrikanas (*Sextus Caecilius Africanus*), Terencijus Klemens (*Terentius Clemens*) bei Liucijus Volusijus (*Lucius Volusius Maecianus*). Jis buvo paskutinis žinomas

³¹⁷ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 102-103.

³¹⁸ BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libraria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 24.

³¹⁹ Imperatoriaus Trajano valdymo metai – 98-117 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.]

³²⁰ *Ibidem*. P. 24.

³²¹ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 103.

³²² Imperatoriaus Antonino Pijaus valdymo metai – 138-161 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.]

³²³ BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libraria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 24.

kasijėnų mokyklos vadovas. Jis, manoma, yra davęs daug *responsa*, kurių nemažai kompiliatoriai naudojo Justiniano Digestų tekstuose³²⁴.

Prie sabiniečių (kasijėnų) taip pat galime priskirti Gajų, kuris postklasikinių romėnų teisės laikotarpiu buvo viena labiausiai teisės srityje pasireiškusių ir nusipelnusių asmenybių³²⁵, kurio tekstais taip pat remiamasi kalbant apie mūsų aptariamą teisės mokyklą. Gajus save laikė sabiniečiu (kasijėnu) ir kalbėdamas apie savo mokyklą vartojo tokius teiginius kaip „*mūsų mokytojai*“³²⁶ arba „Masurijus Sabinas ir Gajus Kasijus Longinas“, apibūdindamas prokuliečių teisės mokyklą – „kitos, priešingos mokyklos veikėjai“³²⁷ arba „Nerva Tėvas ir Prokulas“³²⁸. Apie patį Gajų žinome išties nedaug. Nežinoma net jo pavardė, tik vardas – *Gaius*³²⁹. Dėl tokio uždarumo ir beveik neišlikusių žinių literatūroje neretai linkstama manyti jį buvus teisės mokytoju, o ne dirbusiu praktikoje ar valstybės valdžios institucijose³³⁰. Remiantis įrodymų seka, bylojančia, kad savo garsųjį veikalą *Institutiones* sukūrė valdant imperatoriui Antoninui Pijui, linkstama manyti, jog gyveno jis II amžiaus antroje pusėje. Susidomėjimas juo kilo, kada XIX amžiaus pradžioje buvo rastas jo veikalo *Institutiones* rankraštis. Gajus taip pat žinomas nuomonių kolekcijomis, kurių fragmentai užfiksuoti Digestuose³³¹.

Literatūroje teigiama, jog iki imperatoriaus Hadriano visi žymesnieji teisininkai priklausė vienai iš analizuojamų teisės mokyklų³³². Tačiau kadangi po Gajaus nelabai randame konkrečiai įvardytų sabiniečių (kasijėnų) bei prokuliečių sekėjų, linkstama manyti, kad galbūt nebeilgai egzistavo ir pačios mokyklos³³³. Teisės mokyklų pabaigą, teigiama literatūroje, galime numanyti ir

³²⁴ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 103.

³²⁵ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume IX. Torino: Unione Topografico, 1963. P. 359.

³²⁶ ...*nostri praeceptores*... [BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libreria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 41.]

³²⁷ ...*diversae scholae auctores*... [BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libreria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 41.]

³²⁸ *Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909. P. 115.

³²⁹ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 36.

³³⁰ GORDON, William, ROBINSON, Olivia. *The Institutes of Gaius*. Ithaca: Cornell University Press, 1988. P. 9.

³³¹ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 104.

³³² *Novissimo Digesto Italiano*. Volume IX. Torino: Unione Topografico, 1963. P. 358.

³³³ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 389.

iš Pomponijaus tekstų fragmentų, kur jis abiejų mokyklų vadovų eiles pabaigia iš karto keliais teisininkais (prokuliečių mokykla užbaigiama Celsu Sūnumi ir Liucijumi Neracijumi Priskumi, sabiniečių – Liucijumi Aburnijumi Valens, Tuscianu ir Publijumi Salvijumi Julianu, – tai, manoma, galime laikyti pakankamu pagrindu teiginiui, kad abi mokyklos, suskilusios viduje, žlugo³³⁴. Tačiau kalbėti apie pabaigą nėra tikslu jau vien dėl to, kad, kaip teigiama literatūroje, kai kurių teisės mokyklų atstovų veikalai, mintys veikė besiformuojantį romėnų teisės mokslą ir todėl buvo perimami, cituojami iš kartos į kartą. Todėl, manoma, teisingiau būtų teigti mokyklų dvasią išlikus gyvą kur kas ilgiau.

TEISĖS MOKYKLŲ ORGANIZACIJA

Analizuojant teisės mokyklų organizaciją, didžioji dalis autorių laikosi nuomonės, jog tai vis dėlto nebuvo mokyklos tikraja šio žodžio prasme: teigiama, jog sunku įsivaizduoti tas ryškias asmenybes, valstybės valdymo sferoje veikusius asmenis kaip nuolatinius mokyklų dėstytojus jau vien dėl laiko stokos³³⁵. Daroma išvada, jog sabiniečių (kasijėnų) bei prokuliečių teisės mokyklas galima įvardyti labiau kaip teisininkų klubus, susirinkimus³³⁶, asociacijas, atstovavusias tam tikram požiūriui³³⁷. Kai kur net teigiama, kad tai buvo tarsi aristokratiški susibūrimai, kuriuose vykdavo apskrito stalo diskusijos teisės klausimais³³⁸. Net ir pačių mokyklų sukūrimas aiškinamas to meto teisininkams būdingu solidarumo bei išskirtinumo poreikiu³³⁹.

³³⁴ KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939. P. 108-109.

³³⁵ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 390.

³³⁶ SCHULZ, Fritz. *History of Roman legal science*. Oxford: University press, 1953. P. 106.; WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 106.

³³⁷ KODRĘBSKI, Jan. *Sabinianie i Prokulianie. Szkoły Praha w Rzymie wczesnego cesarstwa*. Łódź: Uniwersytet Łódzki, 1974. P. 156.

³³⁸ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 390.

³³⁹ SCHULZ, Fritz. *History of Roman legal science*. Oxford: University press, 1953. P. 105.; WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 111.

Tačiau tokius teiginius galima ir paneigti, nes, pavyzdžiui, kalbant apie Masurijų Sabina, literatūroje teigiama, kad jis aktyviai dalyvavo šviečiamojoje veikloje ir būdamas neturtingas gyvendavo iš savo mokinių surinktų lėšų. Aktyviai mokytojaves, manoma, ir Gajus Kasijus Longinas. Turėtume prisiminti ir Marką Antistijų Labeoną, kuris kiekvienais metais šešis mėnesius praleisdavo Romoje mokytojaudamas. Visa tai galime laikyti pakankamu pagrindu teigti, jog vis dėlto kažkas panašaus į mokymo institucijas buvo.

Tikėtina, jog šis nuomonių išsiskyrimas literatūroje susiklostė būtent dėl to, kad vieni autoriai, kalbėdami apie sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokyklas, omenyje turi Marko Antistijaus Labeono ir Gajaus Atėjaus Kapitono vadovaujamas *sectae*, kuriose mokymas išties buvo privatus ir individualus – kada teisininkai privačiai pagal savo išsilavinimą, pagal savo metodus ir pagal kiekvieno nustatytą mokesť savo studijose mokydavo teisės mokslu besidominčius jaunuolius, kiti kalba apie vėlesnį laikotarpį, kuriame jau aptinkama užuominų apie tam tikrą mokymo organizaciją³⁴⁰, todėl literatūroje ir nerandame vieningos nuomonės bei išsamesnių paaiškinimų, kokia vis dėlto buvo sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių mokyklų organizacinė forma. Kad ir kokia buvusi iš tikrųjų, manytina, kad tiek teisėje, tiek istorijoje apskritai sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių teisės mokyklas galime įvardyti kaip labai svarbų etapą, atskleidžiantį to meto teisininkams būdingą bendrumo poreikį bei įtvirtinantį mokymo organizacijos pradžia.

TEISĖS MOKYKLŲ IDEOLOGINIAI SKIRTUMAI

Literatūroje kalbant apie ideologinius mokyklų skirtumus, pirmiausia sutinkamas teiginys, jog sabiniečiai (kasijėnai) buvo konservatyvių, o prokuliečiai – novatoriškų, modernių pažiūrų atstovai. Tokia išvada daroma interpretuojant Pomponijaus teksto fragmentą, kur teigiama, jog Markus Antistijus Labeonas, būdamas liberalaus mąstymo, palaikė novatoriškas idėjas,

³⁴⁰ BAVIERA, Giovanni. *Le due scuole dei giuresconsulti romani*. Firenze: Casa editrice libraria «Fratelli Cammelli», 1898. P. 10, 16.

tuo tarpu Gajus Atėjus Kapitonas, priešingai, buvo ištikimas tradicinėms vertybėms. Šis dviejų teisininkų idėjų priešpriešos motyvas literatūroje dažnai automatiškai sutapatinamas ir su sabiniečių (kasijėnų) bei prokuliečių teisės mokyklų sekėjų pažiūromis. Tačiau kadangi, kaip jau ir buvo nurodyta, tokia sąsaja vėlesniuose teisinės literatūros šaltiniuose vis dažniau abejojama, diskutuotina tampa ir tokia išvada. Tai patvirtina ir literatūroje aptinkami priešingi minėtiems pastebėjimai, esą sabiniečiai (kasijėnai) buvo novatoriai, prokuliečiai – konservatoriai³⁴¹.

Teisinėje literatūroje randame ir daugiau skirtingų nuomonių ir vertinimų.

Sabiniečiai (kasijėnai), manoma, vadovavosi tradicijomis, per amžius pripažintomis nuostatomis ir griežtai laikėsi teisės reikalavimų, tuo tarpu prokuliečiams labiau priimtini buvo *aequitas* reikalavimai ir sprendami kylančius klausimus jie buvo atviresni bendrų teisės principų reikalavimams³⁴². Analogiškai sabiniečius (kasijėnus) norėta matyti kaip civilistikos ir sistemingos, o ne kazuistinės, jurisprudencijos rėmėjus, kai tuo tarpu prokuliečiai buvo atidesni *ius honorarium* ir *responsa* technikai³⁴³.

Mokyklų atstovus bandyta skirti pagal politines pažiūras, Gajų Atėjų Kapitoną bei jo sekėjus matant kaip naujo principato režimo šalininkus, tuo tarpu prokuliečius su Marku Antistijumi Labeonu priešaky – nusiteikusius prieš principatą, linkusius grįžti į laisvus respublikos laikus. Vis dėlto analizuojant atskirus tekstus, kuriuose pateikiami mokyklų ir jų atstovų skirtumai, daroma išvada, jog neįmanoma išvesti visapusiškų kriterijų ir pateikti vienareikšmiškų išvadų dėl jų skirtumų. Galima tik kelti hipotezę, jog sabiniečiai (kasijėnai) buvo arčiau princepsso ir turėjo daugiau politinių galių, tuo tarpu prokuliečiai labiau pasireiškė mokslinėje veikloje. Tai kai kurie autoriai iliustruoja paskutinių mokyklų atstovų pavyzdžiu: sabinietį Publijų Salvijų Julianą randame princepsso aplinkoje, ties darbu, kurį galima pavadinti

³⁴¹ FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1981. P. 2, 11.

³⁴² *Ibidem*. P. 17.

³⁴³ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 99.

teisinės praktikos apibendrinimu, kai tuo tarpu prokulietis Celsas Sūnus yra teisininkas novatorius, kuriam neatsitiktinai priklauso garsus teisės apibrėžimas – *ius est ars boni et aequi*, kuris koncentravosi į interpretacijos veiklą, teisės mokslo technikos išskirtinumą³⁴⁴.

Literatūroje taip pat sutinkama kita nuostata – esą sabiniečiai (kasijėnai) palaikė pasaulinės teisės idėją, kai tuo tarpu prokuliečiai tikėjo romėniškuoju tradicionalizmu³⁴⁵.

Tačiau vargu ar galime visiškai pasitikėti ir būti tikri dėl literatūroje pateikiamų teisės mokyklų apibūdinimų, kadangi šiuo aspektu sabiniečių (kasijėnų) bei prokuliečių mokyklas bandžiusių nagrinėti tyrėjų teiginiai dažnai labai skirtingi ir, rodos, tą pačią istorinę realybę atspindintys visai kitaip³⁴⁶. Tad greičiausiai klaidinga būtų manyti, jog įmanoma rasti, išskirti vienintelius nuolatinius mokyklų apibūdinimus, kadangi kiek mums byloja literatūros šaltiniai, mokyklos atstovai buvo gana skirtingos asmenybės, o ir laiko atžvilgiu vienu metu galėjo būti aktualesnės vienos, kitu – jau visai kitos sritys.

Galbūt tuos skirtumus sunku įvardyti dar ir dėl to, kad kiekvienas mokyklų atstovas turėjo savitą, individualų požiūrį tiek teisės, tiek kitais tuo metu aktualiais klausimais, todėl ir kalbėti galime labiau apie asmeninius negu apie bendrus doktrininius skirtumus³⁴⁷. Turbūt taip pat nepavyktų visiškai išskirti mūsų aptariamų mokyklų skirtumų ir dėl to, kad jau pati jų istorija literatūroje interpretuojama gana painiai – abejojama, kas po ko ėjo, kas buvo mokyklų įkūrėjai ir kodėl mokyklas vadiname vienaip ar kitaip.

Nuomonių įvairovė atsiranda dar ir dėl to, kad dažnai kalbant tarsi apie tas pačias teisės mokyklas, analizuojami skirtingi laikotarpiai bei omenyje turimos skirtingos asmenybės: jeigu pirmuoju prokuliečių vadovu laikome Marką Antistijų Labeoną ir visą mokyklą matome jo šviesoje, natūralu, kad tuomet ir jos ideologiniai bruožai bus persmelkti jo asmenybės, ir jeigu kalbant

³⁴⁴ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 97-99.

³⁴⁵ FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1981. P. 25.

³⁴⁶ *Ibidem*. P. 253.

³⁴⁷ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: University Press, 1954. P. 389.

apie sabiniečius (kasijėnus) mums prieš akis iškyla Masurijus Sabinas, šiai mokyklai priskiriami bruožai kils būtent iš jo mokymo ir pozicijų. Remdamiesi šios temos analizei skirta literatūra turime pastebėti, kad apie Prokulą arba nėra išlikusių patikimų duomenų, arba išties jo asmenybė nublanksta lyginant tiek su Marku Antistijumi Labeonu, tiek su jo amžininku Masurijumi Sabinu, taip kaip Gajaus Atėjaus Kapitono pozicijos atrodo gana pilkai šalia jo amžininko Marko Antistijaus Labeono.

Literatūroje randame nemažai mokslinių diskusijų ieškant pagrindo, kuriuo remiantis būtų galima daugmaž vieningai išskirti teisės mokyklų ideologinius skirtumus, tačiau kadangi jie labiau susiję su atskirais teisiniais klausimais, teisės sritimis, tai kažin ar išvis įmanoma rasti metodą, kurį šiuo atveju būtų galima pritaikyti³⁴⁸.

Kad ir kokia būtų materialinė skirtumo forma ir kokia teorinė jos vertė, šių dviejų mokyklų skirtingumas matyti tik iki imperatoriaus Hadriano laikų. Antrojo ir trečiojo mūsų eros šimtmečio pradžios teisininkai jau nebeskiriami į sabiniečių (kasijėnų) ir prokuliečių mokyklas³⁴⁹.

ĮSIMINTINI POHADRIANINIO LAIKOTARPIO ATSTOVŲ VARDAI

Teisinėje literatūroje ne tik šio laikotarpio, bet ir apskirtai visų laikų svarbiausiu ir labiausiai nusipelnusiu Romos teisininkų įvardijamas Papinianas (*Aemilius Papinianus* (toliau – Papinianas)), kuris buvo kilnus savo veikla bei mintimis. Taip pat išskiriami Ulpianas, kuris rašė aiškiai bei suprantamai, Paulius bei Ulpiano mokinys Modestinas³⁵⁰.

- Vienas iš labiausiai gerbiamų vėlyvojo (maždaug 180–230 metai) klasikinio laikotarpio teisininkų – Papinianas. Ypač jis išsiskyrė savo gebėjimu glaustai bei taikliai išreikšti dalykų esmę. Turime žinių apie jo *37 Libri quaestionum*, *19 Libri responsorum*, *2 Libri definitionum*, *2 Libri de adulteris*.

³⁴⁸ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 17.

³⁴⁹ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 93.

³⁵⁰ МУРОМЦЕВ, Сергей Андреевич. *Гражданское право древнего Рима*. Москва, 2003. P. 455.

Savo darbuose Papinianas taip pat mini kitus teisininkus, aptaria imperatorių sprendimus. Poklasikiniame laikotarpyje šios kolekcijos buvo laikomos vienu svarbiausių romėnų teisės šaltinių³⁵¹.

- Paulius buvo imperatoriaus *consilium* narys, garsus savo talentu bei gausiais ir įvairaus pobūdžio darbais: 4 *Libri ad Neratium*, 4 *Libri ad Vitellium*, 18 *Libri ad Plautium*, 16 *Libri ad Sabinum*, 78 *Libri ad edictum*, 2 *Libri ad edictum aedilium curulium*, 3 *Libri fideicommissorum*, *Liber de senatusconsultis*, 10 *Libri ad legem Iuliam et Papiam*, 25 *Libri quaestionum*, 23 *Libri responsorum*, 3 *Libri decretorum*, 3 *Libri manualium*, 3 *Libri institutionum*, 6 *Libri regularum*. Jo darbai buvo plačiai studijuoti ir cituoti kitų autorių. Vėlyvuosiu Romos imperijos laikotarpiu Pauliaus darbų fragmentai susisteminti veikale *Sententiae*. Jo darbų reikšmę liudija ir tai, jog vieną šeštąją Justiniano Digestų teksto sudaro būtent Pauliaus darbai³⁵².

- Ulpianas daug dėmesio skyrė dalyvavimui valstybės valdyme, tačiau taip pat užsiėmė tyrimais, teisės mokymu, kaip ir Paulius, paliko gausiai teisinės literatūros: 81 *Libri ad edictum praetoris*, 2 *Libri ad edictum aedilium curulium*, 51 *Libri ad Massurium Sabinum*, 6 *Libri fideicommissorum*, 4 *Libri de appellationibus*, 4 *Libri ad legem Aeliam Sentiam*, 20 *Libri ad legem Iuliam et Papiam*, 4 *Libri ad legem Iuliam de adulteris*, 10 *Libri de officio proconsulis*, 3 *Libri de officio consulis*, *Libri singulares de officio consularium*, *de officio praefecti urbim de officio praefecti vigilum*, *de officio curatoris rei publicae*, 10 *Libri de omnibus tribunalibus*, 2 *Libri responsorum*, 10 *Libri disputationum*, 2 *Libri institutionum*, 7 *Libri regularum*, 6 *Libri opinionum*. Justiniano Digestų kompiliatoriai Ulpiano darbų fragmentus naudojo dažniausiai – jiems skirta beveik pusė (tikslumo dėlei – 41,56 %) Digestų teksto³⁵³.

- Modestinas – labiausiai pasižymėjo savo trumpais vadovėliais, daugiausia skirtais naudojimui teisinėje praktikoje, taip pat gausia literatūra tiek lotynų, tiek graikų kalbomis. Žinomi jo darbai: 9 *i libri differentiarum*, 7 *i*

³⁵¹ GUARINO, Antonio. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Editore Jovene, 1994. P. 485.

³⁵² *Ibidem*. P. 485-486.

³⁵³ GUARINO, Antonio. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Editore Jovene, 1994. P. 487-488.

*libri pandectarum, 10 i libri regularum, 10 i libri responsorum, 6 libri de excusationibus, 4 i libri de pœnis, i libri de præscriptionibus, i libri singulares paveldėjimo bei šeimos teisės klausimais*³⁵⁴.

Taip pat galima paminėti Aelijų Marcianą (*Aelius Marcianus*), Klaudijų Trifoniną (*Claudius Tryphoninus*), Kalistratą (*Callistratus*), Hermogenianą (*Hermogenianus*), Aurelijų Arkadijų Karisijų (*Aurelius Arcadius Charisius*)³⁵⁵.

Šioje epochoje taip pat neturėtų likti nepastebėti teisininkai, kurie imperatoriškoje biurokratijoje veikė kaip profesionalūs konsultantai. Šalia šios jie užsiėmė elementaria didaktine veikla, skirta pirmiausia fundamentalių romėnų teisės principų mokymui provincijose. Tikėtina, jog šie naujo tipo teisės profesionalai (*Fritz Schulz* juos vadina teisininkais–akademikais) atsiranda su Gajumi, kurio Institucijos (*Institutiones*) neabejotinai liudija teisės moksliskumo, reikalingo kazuistiniams sprendimams, ir scholastiškumo, skirto susiaurintos iki savo pagrindų teisės praktiniam mokymui, atskyrimą³⁵⁶.

KLASIKINIO LAIKOTARPIO TEISININKŲ VEIKLA

Kaip ir ankstesnė, pohadrianinė jurisprudencija daug dėmesio teikė kazuistiniams darbams, literatūrai, kuri apibendrinama taisyklėmis ir apibrėžimais, taip pat literatūrai, skirtai teisės mokymui institucine forma.

Bene ryškiausias tokios literatūros pavyzdys – Gajaus Institucijos (*Institutiones*), pasirodžiusios, manoma, apie 160 metus. Tai seniausias mums žinomas teisės vadovėlis. Darbe privatinė teisė suskirstyta į keturias knygas, tris pagrindines dalis: pirma knyga – *ius quod ad personas pertinet* – skirta asmenų teisiniui statusui, antra ir trečia knygos – *ius quod ad res pertinet* – paveldėjimo, šeimos, finansiniams santykiams, čia taip pat pateikiamas *res corporales* ir *res incorporales* daiktų skirstymas, ketvirtoje knygoje – *ius quod ad actiones pertinet* – nagrinėjamas teisių gynimo procesas *per formulas* su

³⁵⁴ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 345.

³⁵⁵ *Ibidem*. P. 488-489.

³⁵⁶ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 101.

istoriniais rakursais į *legis actiones*³⁵⁷. Kadangi darbas, manoma, buvo skirtas to laikotarpio teisininkams, išmaniusiems to meto teisę, tekstai pasižymėjo ypatingu glaustumu. Būtent tai literatūroje kartais įvardijama šio darbo trūkumu. Nepaisant kritikos, Gajaus *Institutiones* veikė vėlesnį Europos teisės mokslą³⁵⁸, buvo tarsi koncepcinė piramidė, pagrindas daugeliui vėlesnių mokslinių konstrukcijų. Skirstymą į asmenis, daiktus (ši dalis apėmė ir paveldėjimo prie prievolių teisę) bei ieškinius taip pat naudojo Aelijus Marcianas bei Ulpianas, rašydami savo teisės vadovėlius. Gajaus *Institutiones* labai svarbios jau vien dėl to, kad jose sistemiškai pateikiamos svarbiausios to meto teisinės koncepcijos su jų istorija. Darbe pateikta sistema vadovaujama ir Justiniano *Institutiones*. Gajaus *Institutiones* yra bene vienintelis originalus darbas, mus pasiekęs iš klasikinio laikotarpio, kadangi *Corpus Iuris Civilis* kompiliatoriai jo neperdarė, o tik perkėlė į Justiniano *Institutiones* tekstą, nes jis pasirodė puikiai tinkantis tiek savo apimtimi, tiek turiniu³⁵⁹.

Išskirtinis indėlis romėnų teisės mokslui tenka teisininkų teiktoms nuomonėms (*responsa*). Jos padėjo romėnų teisininkams sukurti tokią teisės sistemą, kurioje teisės normas stengtasi taikyti ne pažodžiui, tačiau kuo labiau priartinant prie teisingumo idėjos bei praktikos. Kai kurios nuomonių kolekcijos ir „atėjo“ būtent iš praktikos, buvo sukurtos, numatytos būtent teisei praktikai. Kaip jau minėta, teisininkų nuomonė išties buvo praktinio pobūdžio ir todėl, kai brandžiaisiais bei vėlyvaisiais viduramžiais romėnų teisė buvo atrasta iš naujo, ji buvo pakankamas pagrindas bendram Europos teisės mokslo vystymui³⁶⁰.

Deja, tik labai nedidelė dalis susistemintų nuomonių, kuriose atsispindėjo klasikinio laikotarpio teisininkų interpretuota ir sukurta romėnų teisė, pasiekė mūsų dienas tiesiogiai. Labai branginamos retos Romos

³⁵⁷ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 104-106.

³⁵⁸ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 100-101.

³⁵⁹ GORDON, William, ROBINSON, Olivia. *The Institutes of Gaius*. Ithaca: Cornell University Press, 1988. P. 8.

³⁶⁰ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 100.

teisininkų literatūros nuotrupos, kurios mūsų dienas pasiekė neiškraipytos. Iš jų svarbiausios būtų šios:

- Gajaus *Institutiones*;
- Ulpiano *Regulae*;
- Pauliaus *Sententiae*³⁶¹.

Apie didžiąją dalį susistemintų nuomonių (*responsa*) žinome netiesiogiai: imperatoriaus Justiniano dėka VI amžiuje pasirodžiusiuose Digestuose kompiliatoriai šalia kiekvieno fragmento naudojo vadinamąjį *inscriptio*, kuris nurodė teisininko vardą ir jo darbą, iš kurio paimtas fragmentas³⁶².

Klasikinio laikotarpio teisininkų darbai žinomi įvairiais pavadinimais. Apibendrintai galima išskirti tokias jų rūšis:

- elementarūs kūriniai – tai dažniausiai *institutiones*, skirtos *ius civile*, tačiau kartais paminint ir *ius honorarium*. Šiam kūrinių tipui priskiriame taip pat *regulae*, *definitiones*, *enchiridia*, *sententiae*, *opiniones*, *pithana*, *epitomae iuris*, kurie, be kita ko, buvo tarsi vadovėlinio pobūdžio, skirti naudoti praktiškai;

- kūriniai, daugiausia skirti ediktams – ne tik pretorių, tačiau ir *edictum aedilium curulium* bei *edictum provinciale*. Dažniausiai tokius kūrinius sudarė edikto tekstas, šalia pateikiant jo komentarus. Daug dėmesio juose tekdavo formulėms;

- kūriniai, skirti *ius civile*;

- kūriniai, dažniausiai žinomi *digesta* vardu – jais buvo siekiama susisteminti privatinę teisę apibendrinant *ius civile* bei *ius honorarium*;

- kazuistiniai kūriniai – dažniausiai tai buvo *responsa* rinkiniai – kartais tam tikrais atskirais klausimais. Šiai grupei neretai priskiriama ir *quaestiones* bei *disputationes*, kuriose, manoma, buvo daugiau abstraktumo bei moksliškojo;

³⁶¹ GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931. I tomas. P. 96-98.

³⁶² TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 98.

- kūriniai, žinomi *notae* bei *epitomae* pavadinimais: pirmieji dažniausiai buvo skirti tam tikrų teisininkų darbų kritikai, antrieji – ypač garsių ir svarbių darbų ištraukoms;

- monografijos tam tikrais klausimais³⁶³.

Šie darbai daugiausia buvo naudojami teisinėje praktikoje, taip pat mokymo procese³⁶⁴.

Klasikinis laikotarpis charakterizuojamas ne tik teisės mokslo suklestėjimu, teisės šaltinių gausa, bet ir tam tikrų principų formulavimu³⁶⁵.

Kai kuriuos jų galima paminėti:

- „Bet koks apibrėžimas privatinėje teisėje yra pavojingas, nes iš tikrųjų labai mažai kas nekintama, nekeičiama, pastovu³⁶⁶“;

- „Teisė negali būti kuriama iš atskirų faktinių situacijų, kurios pasitvirtina atsitiktinai kaip vienintelės³⁶⁷“;

- „Iš tikrųjų teisė turi būti aktas, veiksmas, priemonė išspręsti situacijoms, kurios pasitvirtina, nusistato lengvai, tačiau dažnai ir toms, kurios pasitvirtina retai³⁶⁸“;

- „Štai turto padidėjimo sąvokos vienareikšmiškai pateikti neįmanoma: jos esmės reikia ieškoti teisingumo (*aequitas*) pavidalu³⁶⁹“;

- „Taisyklė yra tai, kas trumpai, glaustai apibūdina objektą. Teisė atsiranda ne iš taisyklių, tai taisyklės kyla iš teisės. Paprastai teisė yra trumpa klausimo, dalyko išraiška, apibūdinimas, ir, kaip teigia Masurijus Sabinas, jos

³⁶³ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 349-351.

³⁶⁴ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 99.

³⁶⁵ SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949. P. 382.

³⁶⁶ *D.50,17. 202 (Iav., 11 ep.). Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim ut subverti non potest* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 926.].

³⁶⁷ *D.1.3.4 (Celsus, 5 dig.). ex his, quae forte uno aliquot casu accidere possunt, iura non constotuntur* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 34.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 94.].

³⁶⁸ *D.1.3.5 (Celsus, 17 dig.). Nam ad ea potius debet aptari ius, quae et frequenter et facile, quam quae perraro eveniunt* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 34.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 94.].

³⁶⁹ *D.44.3.14(Scaev., l.sing.quaest publice tractatum). De accessionibus possessionum nihil in perpetuum neque generaliter definire possumus: consistunt enim in sila aequitate* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 759.].

struktūra yra panaši į *causae coniectio*, kuri, jei klaidinga viename iš savo elementų, praranda savo vertę, prasmę³⁷⁰.

Kiekvienas iš šių teiginių išreiškia susirūpinimą išsaugoti teisininkų interpretacijos meno kuriamos teisės lankstumą. Išskirtiniai yra du – Javoleno Priskaus bei Pauliaus pasakymai. Javolenas Priskus teigia esant neįmanomą bet kokią apibrėžimą, nes nėra, negali būti tokio teisinio principo, kuris negalėtų būti pakeistas, kisti. Paulius teigia teisę atsirandant ne iš taisyklių, o taisykles kylant iš teisės. Nenuostabu, kad šią puikią jo frazę pasiskolino *Francis Bacon*, ji taip pat vartota vėlesnių Anglijos autorių teorizuojant *Case Law* doktriną. Tiek romėnų teisėje, tiek bendrojoje teisės sistemoje buvo remiamasi *interpretatio iuris*, teisinėmis maksimomis bei papročiais³⁷¹.

Užsiminus apie romėnų teisės kazuistiškumą, galima pastebėti, jog tai nėra tas pats, kas anglosaksų *Case Law*, nors bendrai abi jas labai sunku lyginti jau vien dėl susiformavimo visiškai skirtingais laikotarpiais. Vis dėlto literatūroje teigiama, jog *Case Law* teisėjas remiasi ne konkreto atvejo prijungimu, priskyrimu tam tikram tipui, bet kiekvieną kartą samprotaudamas, lygindamas situacijas ir kiekvieną kartą rinkdamas atsakymą iš jau priimtų sprendimų ir nagrinėtų atvejų ir siekdamas nustatyti, ar atvejai naujoje byloje yra tikrai panašūs su ankstesniais ir ar reikia pakartoti tokį patį kaip jau priimtas sprendimas, ar jie nepanašūs ir reikia pasiremti kitais principais ir priimti skirtingą sprendimą. Romėnų teisėje apsiribojama naujos situacijos priskyrimu tam tikrai grupei, tipui ir tik jeigu jis nepatenka į jokią jau tipizuotą grupę, teisėjas turi individualizuoti sprendimą. Skirtumas tarp minėtų sistemų dar ir toks, kad anglosaksų teisėjas taiko precedentes, romėnų teisininkas – normas, anglų teisė yra teisėjų teisė ir pasireiškia per sprendimą, o romėnų

³⁷⁰ *D.50.17.1 (Paul. 16 ad Plautium). Regula est, quae rem quae est breviter enarrat. Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum [Corpus Iuris Civilis. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 920.]*

³⁷¹ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 131-132.

teisė – tai teisininkų kuriama teisė, išgryninama ne per sprendimą, o per *interpretatio*³⁷².

Suvienytos ir unifikuotos interpretacijos pasekoje pateiktos teisininkų nuomonės, kurios persikūnija į *regula iuris*, yra ne kas kita kaip teisė, kurią bendruomenė priima spontaniškai ir supranta kaip tai, kas teisinga, išreikšta tam tikra technine forma. Taisyklė, patvirtinta *communis opinio*, formuoja veikiančios teisės turinį tiek, kiek teisės mokslo kuriama teisė identifikuojasi su tradicija, kurioje įkūnytas jos tęstinumas. Paulius manė, kad principai, kurie visada turėjo aiškį ir pastovią interpretaciją, turi būti kiek įmanoma mažiau keičiami³⁷³. Vis dėlto taisyklė turi būti pateikiama diskusijai ir keičiama, jeigu laikui bėgant nebeatitinka bendro *ratio* konkrečiu istoriniu laikotarpiu³⁷⁴.

Principų, maksimų kūrimas, formavimas turi tikslą apibendrinti konkrečius atskirus sprendimus. Tokios teisės taisyklės principato laikotarpio teisės šaltinių kontekste įgyja abstraktaus įstatymo galią ir vertę, jomis vadovaujamosi kaip galiojančiomis, veikiančiomis. Vis dėlto tai nereiškia, kad tokiomis taisyklėmis visada būtina vadovautis ir jas taikyti visais atvejais, tačiau jos turi būti naudojamos ir vertinamos. Dažnai principai, įtvirtinti reskriptuose bei dekretuose, cituojami teisininkų kaip ir ankstesnių teisininkų *responsa* tam, kad būtų kompleksiau atspindėta galiojanti, veikianti teisė³⁷⁵.

Dar vienas aspektas, kurį būtina išskirti kalbant apie klasikinį periodą – *aequitas*, kaip kriterijus teisingiems teisiniams sprendimams priimti. Teisingumas romėnams buvo galiojančios teisės koregavimo ir vertinimo mastelis, teisės aiškinimo ir taikymo maksima, leidusi teisininkams žvelgti ne tik į įstatymų raidę, bet nepamiršti ir jo dvasios, priėmimo tikslo³⁷⁶. Būtent *aequitas* buvo pagrindas naujoms teisės normoms atsirasti bei pritaikyti

³⁷² VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 107-115.

³⁷³ *D.I.3.23. Minime sunt mutanda quae interpretationem certam semper habuerunt*. [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 34.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 96.]

³⁷⁴ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 133-134.

³⁷⁵ *Ibidem*. P. 136-137.

³⁷⁶ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 190-191.

pasikeitusiems visuomeniniams santykiams senąsias³⁷⁷. Jau paskutiniame respublikinio laikotarpio amžiuje teisininkai išreiškė kūrybiškumą *interpretatio* veikloje apibrėždami *aequitas* kaip „teisingumą atskiram, kiekvienam atvejui“ priešingai neteisingumui, kuris gali kilti iš per griežtos antikinės *ius civile*³⁷⁸. Pamažu jo taikymo praktika plėtėsi ir tapo ne tik teisės aiškinimo, bet ir teisėkūros pagrindu taip padedant suderinti esamą teisę besikeičiančioms visuomeninio gyvenimo aplinkybėms, išsaugant jos gyvybingumą, neleidžiant jai sustabarėti³⁷⁹.

Galima teigti, jog principato laikotarpio teisininkai teisės prasmę matė, identifikavo ją su kompleksišku *interpretatio iuris* produktu, išdava, suvokiant, kad tik teisininkai, operuodami metodologiniais ir moksliniais instrumentais, įkūnija teisingumą³⁸⁰. Pomponijus savo veikale teigia, kad bendruomenėje teisė kuriama arba įstatymais, arba specialia *ius civile*, kuri net be normų išreiškiama teisininkų interpretacijoje³⁸¹.

Teisė kaip jurisprudencijos vystymosi, proceso rezultatas apibūdintas Ulpiano tekste, kuris tarsi įveda į Digestus teigiant, kad *ius* kildinama iš *iustitia*. Ir išties teisė, remiantis išmintinga Celso definicija, yra gėrio ir teisingumo menas, o teisininkai vertai vadinami „teisingumo kunigais, praktikuojančiais tikrąją filosofiją“³⁸², nes jie puoselėja teisingumą, skelbdami žinią apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga, leistina ir neleistina, atskirdami tai, kas lygu ir kas nelygu, kas leistina ir kas neleistina³⁸³. Vadovaudamiesi

³⁷⁷ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 189.

³⁷⁸ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 137-138.

³⁷⁹ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 191.

³⁸⁰ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 139-140.

³⁸¹ *D.1.2.12(Pomp.l.sing.ench.)*. *Ita in civitate nostra aut iure, id est lege, constituitur, aut est proprium ius civile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit...* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 30.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 83.].

³⁸² SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 201.

³⁸³ *D.1.1.1 pr. (Ulp. 1 inst.)*. *iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi. 1: Cuius merito quis nos sacerdote appellet: iusti tiam namque colimus et bonii et equi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separentes, licitum ab illicito discernentes...* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich:

teisingumu, romėnų teisininkai apeliavo į įstatymo dvasią, ne tik nurodydami, kad teisė iš esmės turi būti pritaikyta tam, kas atsitinka dažnai ir lengvai, o ne gana retai, bet kartu ir pripažino atsižvelgimo į nestandartinius, retai nutinkančius atvejus būtinybę, kai įstatymų leidėjas priima nuostatą, nukrypstančią nuo bendrų teisės normų, nes teisingumas yra išminties motina³⁸⁴.

Menas individualizuoti, nustatyti, priimti teisingą sprendimą yra ypatingas teisės mokslo pranešimas, pateikimas, kurį teisininkas pateikia kaip teisės žinovas. Pats Ulpianas pirmą kartą apibrėžią jurisprudenciją kaip *divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia* – žinojimą dieviškų ir žmogiškų reikalų, mokslą apie tai, kas teisinga ir kas neteisinga. Šios frazės gali atrodyti pernelyg plačios ir filosofinės. Tačiau tai išties derėtų suprasti ir interpretuoti kaip išdidų teisininkų įsitikinimą, kad jie vieninteliai yra teisės turėtojai, laikytojai, saugotojai, skleidėjai ir kad jurisprudencija yra vienintelė, turinti supratimą to, kas yra teisė, ir kad vienintelis būdas siekti to, kas teisinga veikiančioje teisėje, yra išskirti tai, kas neteisinga³⁸⁵.

Nebūtina Ulpiano retoriką laikyti tiksliai atspindinčia tikrovę, tačiau vis dėlto teisybė yra tai, kad romėnų teisininkai sukūrė gerokai tobulesnę teisės sistemą negu iki tol egzistavusios, ir nors jų padarytus pakeitimus lėmė ekonominės ir politinės priežastys, nereikia manyti, kad tai neturėjo nieko bendro su jų profesijos idealais³⁸⁶. Interpretacija buvo grindžiama tokiomis sąvokomis kaip lygybė prieš įstatymą, ištikimybė pareigoms, sąžiningumas ir teisingumas, tikslo laikymas svarbesniu už žodžius ir formalumus, valdinių gynimu ir kraujo ryšiais pagrįstų teisių pripažinimu: teisme vis mažiau buvo paisoma formalumų, sutartys būdavo sutvirtinamos paprasčiausiu susitarimu be

Weidmann, 1973. P. 29.; *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005. P. 77.]

³⁸⁴ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 192.

³⁸⁵ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 141-142.

³⁸⁶ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 201.

pasižadėjimo žodžių, žlugo absoliuti tėvo valdžia savo vaikams ir jų turtui, ištekėjusios moterys tapo teisiškai visiškai lygios su savo vyrais turto ir vaikų valdymo atžvilgiu, galiausiai didelė pažanga buvo padaryta suteikiant vergams teises garantijas³⁸⁷.

Rudolfas Stammleris (*Rudolph Stammler*) tikėjimą teisingumu įvertino kaip Romos jurisprudencijos šlovės viršūnę: „tai, mano manymu, yra visuotinė klasikinio laikotarpio Romos teisininkų reikšmė, neblėstanti vertė. Jie turėjo drąsos pakelti žvilgsnį nuo kasdienių klausimų į visumą. Ir svarstydami siaurą konkretaus atvejo statusą, jie nukreipė savo mintis į visos teisės kelrodę žvaigždę, tiksliau – į teisingumo įkūnijimą gyvenime“³⁸⁸.

³⁸⁷ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 202.

³⁸⁸ *Ibidem*.

DOMINATO LAIKOTARPIS. ROMĖNŲ TEISĖS MOKSLO NUOSMUKIS

Jau laikotarpyje nuo imperatoriaus Augusto iki Aleksandro Severo jautėsi respublikinių teismų tuštėjimas, senato, kuris sugebėjo atsverti imperatoriaus valdžią, politinių jėgų mažėjimas bei valstybės aparato biurokratizavimas, statant piramidę, kurios viršūnėje – pats imperatorius. Kalbant apie teisės šaltinius, matosi akivaizdus jų mažėjimas. Tiesa, apie tokią tendenciją tam tikra prasme jau buvo galima kalbėti ir principato laikotarpiu valdant Hadrianui, kada realūs teisės šaltiniai buvo tik imperatorių konstitucijos bei teisininkų interpretacijos. Nors neabejojama, jog privatinė romėnų teisė klasikiniu laikotarpiu išlieka grynai jurisprudencinė, tiesa ir tai, jog formaliai teisininkai veikia kaip imperatoriškosios biurokratijos organai, kaip išimtinės imperatoriaus valios interpretuoti bei norminti reiškėjai³⁸⁹.

Nuo III amžiaus vidurio romėnų teisės mokslas ima smukti. Jis smunka ne staiga, bet iš lėto, sekdamas bendrą Romos pasaulio žlugimą. Bendrais bruožais III–V amžių teisinė literatūra apibūdinama kūrybingumo stoka ir tuo, jog darbų autoriai dažniausiai nežinomi, apsiribojama principato laikotarpio nuomonių bei reskriptų kompiliacijomis. Manoma, kad tokie darbai greičiausiai buvo skirti teisės mokymui ir iš dalies pakeitė klasikinių teisininkų rankraščius – nors dar naudojamus praktikoje, tačiau kur kas mažesne apimtimi nei anksčiau³⁹⁰.

Pagrindinė idėja, kuri dominuoja postklasikiniame pasaulyje – imperatorius kaip vienintelis įstatymų leidėjas ir jų interpretatorius³⁹¹. Laikotarpio pradžią žymi Diokleciano karaliavimo pradžia – 284 metai, nors pagal apibrėžimus periodo pradininku laikomas imperatorius Konstantinas

³⁸⁹ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 146-148.

³⁹⁰ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 134.

³⁹¹ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 143-144.

(*Constantinus* (toliau – Konstantinas))³⁹². Išties Dioklecianas gali būti laikomas klasikinės, vakarietiškos, pagoniškos tradicijos aidu, su Konstantinu prasideda naujas graikiškos, krikščioniškos, rytietiškos tradicijos imperijos laikotarpis³⁹³: Konstantinas iš pagrindų pakeitė pačią imperijos ir romėnų visuomenės koncepciją, legalizavo krikščionybę, su kuria imperatoriai kovojo 250 metų bei galutinai iškėlė sostinę iš miesto, kuris buvo imperijos centras ir lopšys³⁹⁴. Naujojo tikėjimo paskatintas jis perkėlė imperijos sostinę į seną graikų miestą Bizantiją prie Bosforo sąsiaurio ir pavadino ją Konstantinopoliu. Senujų dievų miestas Roma buvo galutinai apleistas, nors valstybė ir toliau vadinosi Romos imperija, ir daugiau kaip tūkstantmetį, iki 1453 m., kai imperatorius Konstantinas XII žuvo, gindamas miestą nuo turkų, Romos imperatoriai gyveno Konstantinopolyje³⁹⁵.

Su pačios teisinės kultūros lygio smukimu Vakarų pasaulyje ir jų pristatymu kitai – Rytų, graikiškajai teisinei kultūrai sietinas ir teisininkų darbų vertės sumažėjimas. Praktinis pritaikymas ir teisinės kultūros formavimo aspektai yra glaudžiai susiję. Per amžius romėnų teisininkams pavyko suderinti teisės taikymą su jos vystymusi: *respondere* veikla lėmė glaudų ryšį tarp teisės mokslo ir praktinių sprendimų, ir tarp šių reiškinių nebuvo nė atotrūkio, nė kultūrinio skirtumo. Vis dėlto toks atotrūkis jau buvo pastebimas III amžiaus pabaigoje siejant su *recitatio* procedūra: jeigu šalys teismo procese negalėjo pasinaudoti *responsa*, suteikta teisininkų ar imperatoriaus tam tikram atvejui, advokatai prieš teisėją cituodavo ištraukas iš teisininkų darbų arba imperatoriškųjų konstitucijų, kuriuose buvo formuluojamos teisės taisyklės arba kazuistiniai sprendimai, skirti analogiškomis situacijoms. Žinoma, tokios citatos tik nukreipdavo teisėjus į galiojančią teisę ir buvo tiesiog autoritetingos, tačiau neįpareigojančios. Vis dėlto teisininkų darbuose įtvirtintos taisyklės nebebuvo taip lengvai pritaikomos. Sprendimai, kurių link jos vedavo, nebuvo

³⁹² Imperatoriaus Konstantino valdymo metai – 324-337 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguly I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 167.].

³⁹³ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 144-146.

³⁹⁴ CONTI, Flavio. *Senovės Romos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 2007. P. 35.

³⁹⁵ *Ibidem*. P. 36-37.

tiksliai apibrėžti, tad teisinis principas reikalavo juos pritaikyti konkrečioms atvejams. Tokia buvo *ars iuris* prasmė, ir tik tie, kurie buvo pažinę teisės mokslą, galėjo, sugebėjo pritaikyti *responsa* konkrečioms atvejams³⁹⁶.

Iš vienos pusės, teisės šaltinių problema šiuo laikotarpiu teoriniu lygmeniu išsprendžiama unifikuojant būdus formuoti imperatoriškąją teisę, iš kitos pusės, tai nereiškia, jog imperatoriškosios konstitucijos buvo vienintelė teisė, taikoma praktikoje, negalime nuneigti teisinės literatūros reikšmės. Išskirti čia galima Papiniano bei Modestino darbus, kuriuose, koordinuojant įvairių formų šaltinių normas, principus ir bylų sprendimo taisykles, pateikiamas kompleksinis III amžiaus galiojančios teisės paveikslas³⁹⁷. Čia taip pat galime paminėti Ulpiano veikalą *Epitome* bei Pauliaus – *Sententiae*:

- Ulpiano *Epitome* greičiausiai buvo jo veikalo *Liber singularis regularum* santrauka. Vis dėlto literatūroje sutinkama nuomonė, jog šiame darbe remtasi Gajaus *Institutiones* bei kitais klasikinio laikotarpio teisininkų veikalais. Ulpiano *Epitome* pasirodė, manoma, maždaug 300 metais, tačiau šiuolaikinius laikus kūrinys pasiekė X-XI amžiuje Vatikano bibliotekoje rasto rankraščio pavidalu. Deja, teksto pradžia ir pabaiga neišliko³⁹⁸.

- Pauliaus *Sententiae* pagrindą sudaro trumpi pranešimai, sprendimai bei klasikinio laikotarpio teisininkų suformuluotos taisyklės. Nėra aišku, ar pats Paulius parašė šį veikalą: beveik visuotinai sutinkama, jog darbas buvo parengtas nežinomo autoriaus, kuris, manoma, rėmėsi Pauliaus tekstais. Veikalas turėjo greitai išpopuliarėti atsižvelgiant į tai, jog buvo cituojamas kituose rinkiniuose, tokiuose kaip *Lex Romana Visigothorum* bei Justiniano Digestuose. Be to, imperatorius Konstantinas šį darbą išskyrė kaip tinkamą ir galimą naudoti. Deja, jis mūsų dienų tiesiogiai nepasiekė, ir apie jį mes žinome tik iš jo citatų kituose veikaluose³⁹⁹.

Abu minėti kūriniai – tiek Ulpiano *Epitome*, tiek Pauliaus *Sententiae* – pasižymėjo paprastumu bei lengvu pritaikomumu praktikoje. Abu jie, o ypač

³⁹⁶ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 155-157.

³⁹⁷ *Ibidem*. P. 153-155.

³⁹⁸ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 136.

³⁹⁹ *Ibidem*. P. 135-136.

Pauliaus kūrinys, postklasikiniu laikotarpiu buvo labai plačiai naudojami kaip kitų kompiliacijų pagrindas, nes jie išreiškė principus, kylančius iš klasikinio laikotarpio ir derančius su galiojančia teise bei praktika⁴⁰⁰.

Verta paminėti, jog Diokleciano ir Konstantino valdymo metais buvo labai aktyvi imperatoriškos kanceliarijos veikla siekiant perpublikuoti ir adaptuoti praktikoje svarbiausius ankstesnių laikų darbus. Ši perpublikavimo veikla buvo palengvinta įvedant naują – kodekso – *codex* – formą⁴⁰¹. Pavadinime figūruojanti sąvoka *codex*, o ne anksčiau naudota *liber*, taip pat siejama su publikavimo forma: maždaug nuo 300 metų literatūriniai darbai buvo pateikiami ne rankraščių (susuktų ritinėlių), o modernių knygų forma⁴⁰².

Valdant Dioklecianui pasirodo du kodeksai – *Codex Gregorianus* ir *Codex Hermogenianus*. Abu kodeksai tiesiogiai iki mūsų dienų neišliko. Daugiausia žinių apie juos mums teikia *Lex Romana Wisigothorum*, kai kurios dalys geriausiai atspindėtos *Lex Romana Burgundionum*⁴⁰³. Taip pat nemaža dalis juose įtvirtintų konstitucijų perkeltos ir į Justiniano Kodeksą⁴⁰⁴. Abu kodeksai nebuvo oficialūs, tai buvo privačios kodifikacijos. Jų vertė tam tikra prasme buvo tolygi klasikinio laikotarpio teisininkų, autoritetingai cituojamų prieš teisėją, darbų, nuomonių vertei⁴⁰⁵.

Codex Gregorianus, manoma, pasirodė maždaug 291–292 metais. Darbas apėmė konstitucijas nuo Hadriano iki Diokleciano ir buvo skirtas praktiniam teisės taikymui. Kodeksas suskirstytas į daugiau kaip 14 knygų, kurios sudalytos į skyrius pagal analizuojamą dalyką – remiamasi tokia pačia tvarka, kuri buvo naudota ir klasikinio laikotarpio teisininkų, kuri taip pat užfiksuota Justiniano Digestuose. Oficialiai *Codex Gregorianus* Rytų Romos

⁴⁰⁰ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 158.

⁴⁰¹ *Ibidem*. P. 160.

⁴⁰² TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 136.

⁴⁰³ Dizionario giuridico romano. Edizioni Simone, 2006. P. 104.

⁴⁰⁴ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 159-160.

⁴⁰⁵ *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005. P. 232.

imperatoriaus Teodosijaus II (*Flavius Theodosius* (toliau – Teodosijus II))⁴⁰⁶ buvo pripažintas 438 metais⁴⁰⁷.

Codex Hermogenianus įkūnijo 294–295 metų konstitucijas – kolekcija daug mažesnė negu *Codex Gregorianus*, į atskiras knygas suskirstyta nebuvo – tik į skyrius, skirtus tam tikroms temoms. Konstitucijos išdėstytos chronologiškai. *Codex Hermogenianus*, manoma, buvo publikuotas 295 metais, kaip oficiali kodifikacija Teodosijaus II pripažinta 438 metais, kaip ir *Codex Gregorianus*⁴⁰⁸.

Bene svarbiausias šio laikotarpio kūrinys – *Fragmenta Vaticana*, rastas *Angelo Mai* Vatikano bibliotekoje 1821 metais. Manoma, jog pasirodė jis IV mūsų eros amžiuje⁴⁰⁹. Darbas ypač reikšmingas tuo, kad jame užfiksuoti tekstai, kurie jokia kita forma nepasiekė mūsų dienų. Tekstas suskirstytas pagal temas, kiekvieną skyrių pradedant įrašu, bylojančiu, iš kokio teisininko ir kokio darbo jis paimtas. Tarp teisininkų minimi Papinianas, Paulius, Ulpianas bei neįvardyto autoriaus darbas *De interdictis*⁴¹⁰. Taip pat darbe įtvirtintos imperatorių konstitucijos maždaug nuo 205 iki 369–372 m., taip pat naudojamas *Codex Gregorianus* bei *Codex Hermogenianus*⁴¹¹.

Kitas to meto rinkinys, žinomas *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* (sutrumpintai – *Collatio*) vardu, taip pat priskiriamas IV amžiaus pradžiai. Rankraštis vadinasi *Lex dei quam praecipit dominus ad Moysen* – Dievo įstatymas, kurį jis pateikė Mozei (*Moses*). Rinkinys primena Vatikano fragmentus turinio ir sudėties prasme, tačiau skiriasi tuo, kad čia beveik kiekviename skyriuje atsiranda Mozės pasakymų, be to, tekste cituojami ne tik Papinianas, Paulius bei Ulpianas, tačiau ir Gajus bei Modestinas. Daug įvairių hipotezių iškelta, bandant įvardyti rinkinio autorių bei tikslą, tačiau kadangi

⁴⁰⁶ Rytų Romos Imperatoriaus Teodosijaus II valdymo metai – 408–450 m. [BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995. P. 165.].

⁴⁰⁷ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 104.

⁴⁰⁸ *Ibidem*.

⁴⁰⁹ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932. P. 475.

⁴¹⁰ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 134–135.

⁴¹¹ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 217.

rinkinyje naudojami bibliniai tekstai paimti iš Senojo, o ne iš Naujojo Testamento ir autorius bandė įrodyti romėnų teisės atitikimą ar net Mozės įstatymo atsispindėjimą, linkstama manyti, kad autorius buvo žydų kilmės⁴¹².

Nepaisant minėtų kodifikacijų, Vatikano Fragmentų bei *Collatio*, teisės praktikoje buvo daug neaiškumų: tekstai dažnai buvo prieštaringi, teisėjams sunku nustatyti tekstų autentiškumą. Siekdamas išsklaidyti šiuos netikslumus, 426 metais Vakarų Romos imperatorius Valentinianus III šiuo klausimu parengė naują įstatymą – vadinamąjį Citavimo įstatymą, numačiusį, jog klasikinio laikotarpio teisininkų – Papiniano, Pauliaus, Ulpiano, Modestino bei Gajaus – darbai įgyja įstatymo galią ir tik jie gali būti cituojami bylose. Jeigu minėtų autorių pozicijos nesutapdavo, vadovautis reikėjo daugumos nuomone. Jeigu nuomonės pasiskirstydavo po lygiai, reikėjo sekti Papiniano nuomone. Ir tik tuo atveju, kai Papinianas tam tikru klausimu nepasisakydavo, teisėjas galėdavo spręsti savo nuožiūra. Kaip priežastis, kodėl būtent šie teisininkai buvo pasirinkti, neretai įvardijama tai, jog šių autorių rankraščiai buvo išlikę ir prieinami⁴¹³.

Šis įstatymas buvo įtrauktas į 438 metų *Codex Theodosianus*, ir čia buvo įtvirtinta nuostata, kad gali būti cituojami net tik Papinianas, Paulius, Ulpianas, Modestinas bei Gajus, tačiau ir jų cituojami teisininkai, kaip, pavyzdžiui, Kvintas Mucijus Skevola, Masurijus Sabinas ir kiti⁴¹⁴. Literatūroje kartais teigiama, jog tokia nuostata buvo jau ir pačiame 426 m. Citavimo įstatyme⁴¹⁵.

Citavimo įstatymu labiausiai buvo siekta aiškumo – tiek teisėjams, tiek advokatams – kuriais teisininkų darbais galima sekti, kuriuos cituoti, į kuriuose pateiktas nuomonės atsižvelgti. Šis įstatymas svarbus dar ir tuo, jog nuo jo įsigaliojimo momento teisininkų darbai tapo ne tik autoritetingi, į kuriuos teisėjas laisvas atsižvelgti ar ne, bet ir įgijo norminę vertę, patvirtintą

⁴¹² TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 135.

⁴¹³ *Ibidem*. P. 137.

⁴¹⁴ Dizionario giuridico romano. Edizioni Simone, 2006. P. 292.

⁴¹⁵ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 165-166.

imperatoriška konstitucija⁴¹⁶. Vis dėlto teisingumo labai reikia pastebėti, kad romėnų teisininkų visais laikais teiktos *reponsa* ir be specialaus įtvirtinimo turėjo neabejotiną pripažinimą ir galią.

Citavimo įstatymą galima laikyti ir tam tikru politiniu žingsniu: juo buvo smarkiai apribotas asmenų, galinčių kurti teisę, plėtoti teisės mokslą, ratas. Nors ir šiuo laikotarpiu jurisprudencija, galima sakyti, buvo gyva, ji nesivystė pirmyn, pasireiškė tik praeito laikotarpio teisės mokslo puoselėjimu.

Kaip vėliau gana greitai paaiškėjo, kad ir Citavimo įstatymas nebuvo galutinis sprendimas siekiant aiškumo teisėje. Imperatoriai – Teodosijus II ir Valentinianus III – 429 metais įpareigojo specialiai sudarytą komisiją parengti *leges generales* kolekciją nuo imperatoriaus Konstantino laikų, kuri būtų tarsi papildymas *Codex Gregorianus* ir *Codex Hermogenianus*, o po to iš šių konstitucijų bei klasikinio laikotarpio teisininkų veikalų suformuoti kodeksą, kuriame nebūtų prieštaravimų bei pasikartojimų⁴¹⁷, kuris panaikintų abejones bei dviprasmybes ir aiškiai įvardytų, kokiomis taisyklėmis sekti, o kurių vengti. Pirmąją kodifikacijos dalimi siekta įkūnyti oficialų tekstą ir visus bendrus įstatymus nuo Konstantino, kartu su *Codex Gregorianus* bei *Codex Hermogenianus* ji turėjo sudaryti išbaigtą imperatoriškos įstatymų leidybos vaizdinį. Taip pat šioje dalyje ketinta panaudoti klasikinio laikotarpio teisininkų traktatus, kurie turėjo atspindėti ne galiojančią teisę, bet visą teisę, kuri iki to momento buvo sukurta imperatorių bei teisininkų ir kurios studijavimas turėjo būti naudingas interpretacinei veiklai. Antroji kodifikacijos dalis turėjo būti skirta praktikai, panaikinti dvejonas ir interpretavimo sunkumus pateikiant vieningą, vienintelį veikiančios teisės tekstą⁴¹⁸.

Vis dėlto šiai komisijai plano įgyvendinti nepavyko ir 435 metais buvo sukurta dar viena komisija konstitucijų nuo Konstantino kolekcijai sudaryti. Buvo numatyta tekstus sutrumpinti ar pakeisti, kur tai buvo reikalinga. Po trejų metų, 438 metais, darbas buvo baigtas ir kolekcija publikuota *Codex*

⁴¹⁶ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 166-168.

⁴¹⁷ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 138.

⁴¹⁸ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 171-172.

Theodosianus vardu. Rytuose šis kodeksas buvo promulguotas 438 metų vasario 15 dieną ir tais pačiais metais perduotas senatui promulguoti jį Vakaruose. Visoje imperijos teritorijoje *Codex Theodosianus* įgijo galią 439 metų sausio 1 dieną⁴¹⁹.

Šį rinkinį pats Teodosijus II pristato kaip išimtinai išsamų: „...suteikiame galią ir vertę Konstantino laikotarpio konstitucijose išdėstyta teisei. Nuo sausio 1 dienos niekam neleidžiama kurti teisės ar atlikti kitų procesinių veiksmų, kurie neatitinka šių knygų, kurias mes pasirašome savo vardu ir kurios saugomos šventuose archyvuose“⁴²⁰. Taigi nuo to momento tebuvo galima remtis tik šiame įstatyme įtvirtintomis konstitucijomis. Vis dėlto tiek *Codex Gregorianus*, tiek *Codex Hermogenianus* praktikoje buvo naudojami. Tiek, kiek buvo susijęs su klasikinio laikotarpio teisininkų darbais, galiojo ir Citavimo įstatymas⁴²¹.

Codex Theodosianus suskirstytas į 16 knygų, kurios sudalytos į skyrius. Juose konstitucijos (daugiau nei 3000) išdėstytos chronologiškai. Konstitucijose didžiausias dėmesys skiriamas viešajai, o ne privatinei teisei, kuri akcentuojama *responsa* bei reskriptuose. Taigi galima teigti, jog *Codex Theodosianus* ypač svarbus mūsų žinioms apie konstitucinę bei administracinę teisę dominato laikotarpiu. Didžioji dalis *Codex Theodosianus* išliko, buvo išsaugota, kadangi joje buvusios konstitucijos buvo įtrauktos ir į kitas kolekcijas. Bene ryškiausi to pavyzdžiai – *Lex Romana Wisigothorum* bei imperatoriaus Justiniano kodeksas⁴²².

* * *

Kai paskutinis Vakarų Romos imperatorius 476 metais buvo nuverstas, imperija suskilo į kelias dalis: Italijos teritorija atiteko Ostrogotams, Ispanija su

⁴¹⁹ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 105.

⁴²⁰ *Nov. Theod. I. De Theodosiani codicis auctoritate: quamobrem detera nube voluminum in quibus multorum nihil explicantium aetates adtritae sunt, conpendiosam divalium constitutionum scientiam ex divi Constantini temporibus robaramus, nulli post Kal. Ian. Concessa licentiam ad forum et cotidianas advocaciones ius principale deferre vel litis instrumenta componere, nisi ex his videlicet libris, qui in nostris nominis vocabulum transierunt et sacris habentur in scriniis*. [VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 176.].

⁴²¹ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 138.

⁴²² *Ibidem*.

Pietų Prancūzija – Burgundams. Nepaisant jas užėmusių germanų genčių, kurios naudojo germaniškąją teisę, minėtos sritys ir toliau vadovavosi romėnų teise. Romėnams tai reiškė neaiškumo, pasireiškusio teisininkų bei imperatoriškoje teisėje, tęsimąsi. Kai kurie germanų vadovai vadovavosi teisės vadovėliais, kuriuose buvo įtvirtinta romėnų teisė ir kuri buvo taikoma romėnams. Tokiais pavyzdžiais gali būti *Lex Romana Burgundionum* bei *Lex Romana Wisigothorum*. Abu šie rinkiniai yra labai svarbūs dominato laikotarpio romėnų teisės pažinimo prasme, kadangi juose užfiksuoti romėnų teisės tekstai, kurie mūsų dienų nepasiekė jokia kita forma⁴²³.

Lex Romana Wisigothorum buvo išleistas 506 metais Vestgotų karaliaus Alariko II (*Alarik II*). Jis apima ištraukas iš *Codex Gregorianus*, *Codex Hermogenianus* bei *Codex Theodosianus*, sutrumpintą Gajaus *Institutiones* versiją, Papiniano *responsum* bei Pauliaus *Sententiae* ištraukas. Kai kurie šių tekstų pateikti su interpretacijomis, kurios pasireiškė tiek perfrazavimais, tiek paaiškinančiomis pastabomis. Šio teisės rinkinio tikslas buvo padaryti visus kitus šaltinius nereikalingus. Tai taip pat darė įtaką tam, kad romėnų teisės žinojimas, pažinojimas, žinios apie romėnų teisę nors ir ribota apimtimi buvo išsaugotos Vakarų Europoje⁴²⁴.

Lex Romana Burgundionum VI amžiaus pradžioje, 532 metais, buvo paskelbtas Burgundijos karaliaus *Gundobaldus* jo romėnams. Skirtingai nuo Vestgotų rinkinio, jis nebuvo sudarytas iš įvairių darbų ištraukų, o iš naujai suformuluotų taisyklių, kurios sistemiškai išdėliotos 47 skyriuose, antraštėse. Vis dėlto minėtos taisyklės remiasi *Codex Gregorianus*, *Codex Hermogenianus* bei *Codex Theodosianus*, Gajaus *Institutiones* sutrumpinta versija bei Pauliaus *Sententiae*. Be to, į rinkinį įtraukti ir Burgundiškosios teisės elementai⁴²⁵.

Edictum Theoderici taip pat gali būti paminėtas šioje srityje. Tai ne, kaip buvo manyta anksčiau, Ostgotų karaliaus Teodoriko (*Theodoricus*), o Vestgotų karaliaus Teodoriko II (*Theodoricus II*) darbas. Manoma, jog kūrinys

⁴²³ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 139.

⁴²⁴ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 312.

⁴²⁵ *Ibidem*.

atsirado V amžiaus viduryje Prancūzijoje. Jį sudaro 154 teisės taisyklės, kurias daugiausia kilo iš jau minėtų trijų kodeksų bei Pauliaus *Sententiae*. Kitaip nei minėti rinkiniai, *Edictum Theoderici* buvo taikomas tiek vestgotų, tiek romėnų⁴²⁶.

TEISĖS MOKYKLOS

Laikui bėgant vis labiau ryškėjo poreikis bent minimaliai turinčių teisės žinių asmenų. Teisės mokymas, kaip jau minėta, viena ar kita forma egzistavo ir anksčiau, tačiau naują lygį pasiekė dominato, teisės nuosmukio laikotarpiu. Šiuo laiku veikusios teisės mokyklos buvo tarsi teisės saugotojos ir puoselėtojos ir todėl jų indėlis į romėnų teisę taip pat neginčijamas.

Pasak Ulpiano, manoma, II amžiuje teisės mokykla jau veikė Romoje, atsižvelgiant į kitus teisės šaltinius, taip pat kalbama apie Beiruto (*Berytus*) teisės mokyklą III amžiaus pradžioje. Šalia jų teisės mokyklų ėmė rasti ir Kartaginoje, Aleksandrijoje, Cezarijoje ir Atėnuose, o 425 metais ir Konstantinopolyje. Vis dėlto literatūroje aptinkama nuomonė, jog tik Romoje, Beirute bei Konstantinopolyje veikė tikros teisės mokyklos. Aptinkama įrašų, kad Justinianas net uždraudė mokymą kituose nei šie „imperiškieji universitetai“. Būtent Beiruto ir Konstantinopolio teisės mokyklose pradėtas studijuoti klasikinis teisės mokslas, ir būtent čia padėti pagrindai Justiniano teisės kodifikacijai⁴²⁷.

Teisės mokyklose buvo ruošiami ir teoretikai, tačiau daugiausia praktikai – imperatoriškos kanceliarijos tarnautojai, teisėjai, advokatai⁴²⁸. Kai Dioklecianas ir Konstantinas pertvarkė valdymą, valstybės pareigūnams buvo suteiktos pakankamai svarbios funkcijos, tuo pačiu ir teisės mokyklos įgavo svarbų vaidmenį⁴²⁹.

⁴²⁶ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 140.

⁴²⁷ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 273.

⁴²⁸ RICCOBONO, Salvatore. *Profilo storico del diritto romano*. Palermo: Cappugi, 1955. P. 464.

⁴²⁹ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 133-134.

Iš pradžių teisės mokyklose buvo mokama lotynų kalba, tačiau apie 400 metus ją pakeitė graikų kalba. Teisės studijos trukdavo 4–5 metus ir buvo padalytos į tam tikrus etapus: pirmaisiais metais buvo nagrinėjamos Gajaus *Institutiones*, po to – klasikinio laikotarpio teisininkų nuomonių kolekcijos – *ad ius civile*, papildomos nuomonėmis *ad edictum*, vėliau ypatingas dėmesys buvo skiriamas Papiniano bei Pauliaus nuomonėms, paskutiniaisiais metais didžiausias dėmesys buvo skiriamas „moderniajai“ teisei – tai buvo teisė laikotarpio nuo II amžiaus vidurio iki tų dienų⁴³⁰. Mokymas teisės mokyklose rėmėsi tokiais pačiais metodais kaip retorikos mokyklose: klasikinio laikotarpio teisinė literatūra buvo pateikiama teisės mokytojo, lyginama su paraleliais tekstais, užvedamos diskusijos, vėliau tuo remdamasis mokytojas suformuluodavo bendrus principus, kylančias teisines problemas bei galimus jų sprendimus, iliustruodamas juos teisine praktika. Šis vadinamasis scholastinis metodas labai panašus į tą, kurią naudojo glosatoriai XI amžiuje Bolonijoje. Studijų pabaigoje studentams, kurie sėkmingai baigė kursus, buvo įteikiami sertifikatai, suteikiantys teisę būti advokatais miesto magistratų teismuose bei kitais pareigūnais⁴³¹.

Vis dėlto pirmas paminėjimas apie mokykloms oficialiai atrinktus teisės mokytojus, gaunančius atlygį iš valstybės, pasirodė tik po 425 metų, kai Teodosijus II pareiškė, jog Konstantinopolyje, be kitų mokytojų, turi būti du teisės mokytojai. Justiniano laikais, manoma, buvo aštuoni teisės mokytojai: po keturis Beirute bei Konstantinopolyje. Nežinoma, kiek jų buvo Romoje, tačiau literatūroje teigiama Romos teisės mokyklą veikus net po Vakarų imperijos žlugimo⁴³².

Literatūroje užsimenama, jog yra žinių, kad jau V amžiaus antroje pusėje išklauius mokyklos kursą buvo suteikiami sertifikatai, kurie buvo reikalingi norint būti priimtam dirbti teisme. Vis dėlto apie baigiamuosius

⁴³⁰ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 275-276.

⁴³¹ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 134.

⁴³² JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932. P. 474.

egzaminus, tam tikrus atsiskaitymus, kuriais būtų buvę patikrintos asmenų žinios, informacijos neturime⁴³³.

Kalbėdami apie žinomiausius teisės mokyklų mokytojų vardus, V amžiuje aptinkame Kirilo (*Cyrillus*), Patricijaus (*Patricius*), Domnino (*Domninus*), Demostenio (*Demosthenes*), Eudoksijaus (*Eudoxius*) vardus, kurie minimi Justiniano laikotarpio teisininkų. Manoma, kad visi jie buvo Beiruto mokyklos atstovai⁴³⁴. Beiruto teisės mokykla, net įvardijama kaip teisės motina⁴³⁵, pateikė daug populiarių klasikinės romėnų teisės darbų. Žinomiausi mokyklos atstovai buvo VI amžiaus teisininkai – Teofilijus (*Theophilus* (toliau – Teofilijus)), Dorotėjus (*Dorotheus* (toliau – Dorotėjus)) ir Anatolijus (*Anatolius* (toliau – Anatolijus)), kurie patys, kiek yra žinoma, labai prisidėjo prie Justiniano kodifikacijos rengimo⁴³⁶. Teofilijus kai kur literatūroje priskiriamas taip pat ir prie Konstantinopolio teisės mokyklos⁴³⁷.

Kaip jau minėta, teisės mokyklų indėlis į romėnų jurisprudenciją, pačią romėnų teisę yra didžiulis – ne tik todėl, kad dauguma jų mokytojų stipriai prisidėjo prie Justiniano kodifikacijos, ypač – Digestų tekstų rengimo, bet ir dėl to, kad saugojo ir puoselėjo ankstesnių laikotarpių teisę bei skleidė ją romėnų teisės mokslo sąstingio – dominato – laikotarpiu.

IMPERATORIAUS JUSTINIANO KODIFIKACIJA

527 metais tapęs Bizantijos imperatoriumi Justinianas turėjo tris tikslus. Pirmiausia jis norėjo atkovoti buvusią Vakarų Romos imperiją, kurios neteko prieš 50 metų. Tai, galima sakyti, bent iš dalies tikrai pavyko, nes Italija, Pietų Ispanija bei šiaurinė Afrikos dalis buvo grąžintos į romėnų rankas. Antra, jis norėjo atkurti Bažnyčios, patyrusios įvairių skilimų, vieningumą. Tai įgyvendinti jam ne visai sekėsi – nepavyko išardyti egzistavusių sektų,

⁴³³ JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932. P. 474-475.

⁴³⁴ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 274.

⁴³⁵ RICCOBONO, Salvatore. *Profilo storico del diritto romano*. Palermo: Cappugi, 1955. P. 464.

⁴³⁶ *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006. P. 75.

⁴³⁷ SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953. P. 274.

pavyzdžiui monofizitų. Galima manyti, kad galbūt viena iš priežasčių buvo tai, jog žmona Teodora, būdama šios sektos narė, ją gynė. Trečia, jis siekė tvarkos teisės srityje⁴³⁸. Justiniano kodifikacija atsirado taip pat ir siekiant imperatoriškųjų įstatymų vieningumo. Kodifikacija taip pat siekta teisės aiškumo, teisės šaltinių harmonizavimo bei racionalizavimo, abejonių bei prieštaravimų teisėje pašalinimo, galiausiai – veikiančios teisės supratimo bei taikymo tikslu⁴³⁹.

Per beveik 100 metų nuo *Codex Theodosianus* buvo išleista nemažai naujų konstitucijų. Dar daugiau, nepaisant to, kad 426 metų Citavimo įstatymas sumažino neaiškumus dėl teisininkų kuriamos teisės autentiškumo bei apimties, visiškai jis jų nepanaikino. Todėl Justinianas norėjo tai išspręsti. Jo sėkmę šioje srityje bandoma aiškinti tokiomis aplinkybėmis: pirma, jis turėjo puikų pareigūną Tribonianą (*Tribonian* (toliau – Tribonianas)) (jis taip pat vadovavo imperatoriškajai kanceliarijai, o nuo 530 metų buvo už teisingumo įgyvendinimą atsakingas imperatoriškos kanceliarijos pareigūnas), kuris turėjo būtinų žinių bei entuziazmo atlikti tokius darbus, antra, tiek Beiruto, tiek Konstantinopolio teisės mokyklose buvo tradicija kaupti, kolekcionuoti bei studijuoti klasikinio laikotarpio teisininkų darbus, kuriems išties buvo skiriama svarbi vieta studijų procese, todėl šios mokyklos buvo tarsi žinių apie klasikinę teisę saugykla⁴⁴⁰.

Du aspektai – norminis ir mokslinis – pirmą kartą suvienyti galiojančios imperatoriškos teisės rinkinyje: tai, kas turi būti taikoma teisme, nėra vien aiški ir harmoninga teisė, tačiau ir aukšto techninio lygio normos, sujungtos su antikiniu teisės mokslu, tai, kas turi būti studijuojama mokyklose, nėra vien taisyklių palikimas, kurių dauguma galbūt mirusios ir nenaudojamos, tai ir teisė, kuri įkūnija teisinę mintį nuo Romulo laikų, taikyta galiojančiai teisei, siūlantį praktinių kazusų sprendimus⁴⁴¹.

⁴³⁸ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 140.

⁴³⁹ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 178.

⁴⁴⁰ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 140.

⁴⁴¹ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 179.

VI amžiuje imperatoriaus Justiniano inicijuotas Romėnų teisės sąvadas buvo sudarytas iš keturių dalių: Kodekso (*Codex*), apėmusio dvylikos Romos imperatorių, įsakų ir sprendimų knygų, Novelų (*Novellae*), apėmusių paties imperatoriaus Justiniano išleistus įstatymus, Institucijų (*Institutiones*) – trumpo įvadinio vadovėlio, skirto pradedantiems studijuoti teisę studentams, Digestų (*Digesta*) arba Pandektų (*Pandecta*), kurie apėmė daugybę ištraukų iš romėnų teisininkų veikalų pačiais įvairiausiais teisiniais klausimais. Didžiausia reikšmė buvo skiriama ne Noveloms, pasirodžiusioms jau po imperatoriaus Justiniano mirties, ne Institucijoms, kurios buvo savotiškas Romėnų teisės pradžiamokslis, ir ne Kodeksui, kur buvo dėstomi konkretūs imperatoriaus statutai ir įsakai, bet būtent Digestams – tai buvo ankstesnio laikotarpio jurisprudencijos atspindys, teisės mokslo išdava⁴⁴².

Vis dėlto kalbant apie atskiras kodifikacijos dalis verta aptarti kiekvienos iš jų rengimą, sudėtį bei reikšmę.

Pirmasis Kodeksas – *Codex vetus*.

Kodekso rengimo darbai prasidėjo po metų, kai Justinianas tapo imperatoriumi, tai yra 528 metais. Jis subūrė specialią komisiją naujai imperatoriškųjų konstitucijų kolekcijai sudaryti. Komisiją sudarė dešimt narių, iš kurių septyni buvo pareigūnai, tarp jų ir Tribonianas, du advokatai ir Konstantinopolio teisės mokyklos mokytojas Teofolijus. Jų užduotis buvo ne paprastai parengti konstitucijų, išleistų po *Codex Theodosianus*, kolekciją. Nauja kolekcija turėjo pakeisti ne tik *Codex Theodosianus*, bet ir *Codex Gregorianus* bei *Codex Hermogenianus*. Komitetui buvo suteiktos plačios teisės: jis galėjo panaikinti pasenusius arba nebūtinus teksto elementus, pašalinti prieštaravimus ir pasikartojimus arba pakeisti, išplėsti tekstą⁴⁴³. Todėl komiteto nariai buvo vadinami kompiliatoriais – nuo žodžio „kompiliuoti“

⁴⁴² BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 175-176.

⁴⁴³ MAGANZANI, Laretta. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002. P. 8.

(lotynų k. – *compilare*). Konstitucijos turėjo būti surūšiuotos pagal dalyką ir išdėstytos chronologiškai pagal pavadinimus⁴⁴⁴.

529 metų balandžio 7 dieną naujas rinkinys buvo išleistas *Codex Iustinianus* vardu, o nuo tų pačių metų balandžio 16 dienos jis įgijo įstatymo galią. Tai buvo imperatoriškųjų konstitucijų nuo imperatoriaus Hadriano laikų rinkinys, kuris pakeitė *Codex Gregorianus*, *Codex Hermogenianus* bei *Codex Theodosianus*, – nuo jo įsigaliojimo momento negalėjo būti cituojama jokia konstitucija, kuri nebuvo įtraukta į Kodeksą. Kalbant apie citavimą, Citavimo įstatymo tekstas buvo įtrauktas į kompiliaciją, tad teisininkų darbų ištraukos galėjo būti naudojamos su sąlyga, jog neprieštaravo imperatoriškosioms konstitucijoms, įtvirtintoms Kodekse⁴⁴⁵.

Šis kodeksas galiojo iki 534 metų, kai buvo pakeistas peržiūrėta versija. Pirmasis kodeksas, taip pat vadinamas *Codex vetus* (senas kodeksas), neišliko – Egipte ant papiruso rasta tik rodyklė⁴⁴⁶.

Digestai (*Digesta*) arba Pandektai (*Pandecta*).

Kitas imperatoriaus Justiniano žingsnis buvo pašalinti galutinius neaiškumus dėl klasikinės teisės – įvardyti jos vietą tų dienų teisės šaltinių sistemoje. Būtent iš klasikinio romėnų jurisprudencijos raidos periodo didžiųjų teisininkų veikalų ištraukų buvo sudaryti Digestai arba Pandektai⁴⁴⁷. Nėra aišku, ar Justinianas iš pat pradžių ketino sukurti naują klasikinės teisės rinkinį, ar tai jis nusprendė padaryti vėliau, – žinome, kad įsakymas sukompiliuoti Digestus buvo duotas 530 metų gruodžio 15 dieną – maždaug po pusantrų metų po pirmojo kodekso pasirodymo⁴⁴⁸.

Klausimas buvo patikėtas Tribonianui, kuris tuo metu buvo už teisingumą atsakingas imperatoriškos kanceliarijos pareigūnas. Jam buvo leista pasirinkti komisijos narius. Jis pasirinko tuo metu buvo už finansus atsakingą imperatoriškos kanceliarijos pareigūną, keturis teisės mokytojus – du iš Beiruto

⁴⁴⁴ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 141.

⁴⁴⁵ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 177-178.

⁴⁴⁶ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 141.

⁴⁴⁷ SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995. P. 199.

⁴⁴⁸ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 141.

– Teofilijų ir Kratiną (*Cratinus*), du iš Konstantinopolio teisės mokyklos – Dorotėjų ir Anatolijų bei 11 geriausių, svarbiausių to laikotarpio advokatų⁴⁴⁹. Komisijai buvo patikėta per dešimt metų parengti klasikinio laikotarpio teisininkų – ne tik Citavimo įstatyme minimų – darbų antologiją. Kaip ir kodekso kompiliatoriams, jiems buvo suteikti platūs įgaliojimai: jie turėjo teisę nuspręsti, kurie tekstai buvo įtraukiami, jie galėjo ištrinti nereikalingus ir nebegaliojančius elementus, išspręsti prieštaravimus, kitais žodžiais, jie galėjo trumpinti tekstus ir juos keisti atsižvelgdami į tai, kas jiems atrodė būtina, reikalinga. Tačiau iš jų buvo reikalaujama nurodyti, kokio autoriaus tekstas paimtas. Tokia informacija labai svarbi teisės istorijai, nes leidžia atkurti darbus bei suprasti, kaip dirbo, kokius metodus taikė kompiliatoriai. Be to, Justinianas nurodė, jog rinkinį turi sudaryti 50 knygų, padalytų į skyrius, kurie turėjo būti išdėstyti remiantis tais pačiais kriterijais kaip ir Kodekse⁴⁵⁰.

533 metais komisija baigė savo darbą. Triboniano užsispyrimas, stropumas ir entuziazmas bei paties Justiniano didėjantis susidomėjimas šiuo darbu lėmė, kad jis buvo baigtas ne per dešimt, o per trejus metus. 533 metų gruodžio 16 dieną darbas buvo publikuotas *Digesta* vardu ir jam buvo suteikta įstatymo teisė. Nuo tos dienos tik tekstai, esantys šiame rinkinyje, galėjo būti naudojami teismo procese. Įvadinėje konstitucijoje Justinianas teigia, jog kompiliatoriai dirbo su apie 2000 rankraščių. Remiantis jo prisiminimais, įrašais, manoma, jog didžioji dalis rankraščių buvo paimti iš paties Triboniano bibliotekos ir kad dauguma jų nebuvo žinomi net labiausiai išsilavinusiems⁴⁵¹. Rankraščius, kuriuos sudarė 3000000 eilučių, kompiliatoriai sumažino iki 150000 ir tokiu būdu padarė gana didelių pokyčių. Pirmiausia tekstų paraštės byloja, kad tekstai paimti iš 39 teisininkų darbų, gyvenusių laikotarpyje nuo 100 m. pr. Kr. iki 300 metų. Kiekvieno jų dalis tekste labai skirtinga: nuo vieno Aelijaus Gallo (*Aelius Gallus*) teksto iki 40 procentų viso Digestų teksto

⁴⁴⁹ MAGANZANI, Lauretta. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002. P. 9.

⁴⁵⁰ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 141-142.

⁴⁵¹ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 40.

sudarančių Ulpiano tekstų. Viena iš to priežasčių buvo ir tai, jog vėlesniojo laikotarpio teisininkų darbai buvo dažnesni ir labiau prieinami⁴⁵².

Atsižvelgdamas į tekstų išdėstymo tvarką, jų pavadinimus vokiečių teisės istorikas *Friedrich Bluhme* padarė išvadą, jog kompiliatoriai klasikinio laikotarpio teisininkų darbus tarsi suskirstė į tris blokus: pirmiausia buvo darbai *ad Sabinum*, todėl pirmą bloką galime vadinti Sabiniškuoju (nuo *Massurius Sabinus*). Antrą bloką galime sieti su ediktais – *ad edictum*. Trečią bloką sudarė nuomonių kolekcijos, slypinčios po *digesta, responsa, epistulae* pavadinimais, tačiau kadangi jame labiausiai išsiskiria Papiniano nuomonės, *Friedrich Bluhme* šį bloką įvardijo būtent Papiniano bloku. Galiausiai jis išskyrė ketvirtąjį bloką, kuris buvo tarsi mažesnės apimties ir tarsi „priedo“ prasme – jame buvo įvairaus pobūdžio tekstų. Nors bandymų koreguoti šį *Friedrich Bluhme* suskirstymą būta, niekam nepavyko jo paneigti, todėl jis tarsi vis dar egzistuoja⁴⁵³.

Digestų nuostatos iškalbingos: „...anksčiau ar dėl tekstų gausos, ar dėl susipažinimo tik su nedidele jų dalimi, ar dėl jų nesupratimo, ar nenorėjimo suprasti bylos būdavo sprendžiamos daugiau pagal teisėjo, o ne pagal įstatymo valią... Šioje digestų kompiliacijoje normos surinktos iš gausybės tekstų, ir mums panaudojus sintezės metodą teksto turinys išties turtingas...“⁴⁵⁴, „...kaip įstatymų leidėjai ir interpretatoriai pasirinkome svarbiausius darbus pripažindami anksčiau sukurtus precedentus bei principus ir suteikdami jiems tokią pačią galią kaip naujausiems. Mes promulgavome ir pripažinome jos vertę, tapačią imperatoriškoms konstitucijoms. Kas galėtų abejoti, kad kažkas turėjo didesnę ar mažesnę vertę, jeigu visų veiksmingumas ir galia nustatyta

⁴⁵² TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 142-143.

⁴⁵³ ARANGIO – RUIZ, Vincenzo. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1957. P. 381-382.

⁴⁵⁴ *De Confirmatione Digestorum. ...homines etenim, qui antea lites agebant, licet multae leges fuerant positae, tamen ex paucis lites perferebant vel propter inopiam librorum, quos comparare eis impossibile erat, vel propter ipsam inscientiam, et voluntate iudicium magis quam legitima auctoritate lites dirimebantur. In praesenti autem consummatione nostrorum digestorum et tantis leges collectae sunt voluminibus, quorum et nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec umquam audiebant: quae omnia collecta sunt substantia amplissima congregata, ut gena quidem antiqua multitudo inveniatur, opulentissima autem brevitatis nostra efficiatur...* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 20.].

vienodai?...⁴⁵⁵, „...pateikiame jums susipažinti ir išnagrinėti tekstus, įkūnijančius romėnų teisę, kurtą antikinių teisininkų, kuriems dieviškieji imperatoriai suteikė teisę interpretuoti ir kurti teisę... Iš šių tekstų kiek įmanoma eliminuoti pasikartojimai bei prieštaravimai, sukuriant vieną kūrinį, galintį pakeisti visus kitus...⁴⁵⁶, „...negalėjome leisti, kad antikinei teisei nusipelnusių teisininkų vardai nugrimztų užmarštin... Mūsų digestuose prie kiekvienos ištraukos nurodomas ir jo autoriaus vardas, mūsų pridėta tik tai, kas buvo reikalinga, arba išbraukta tai, kas buvo perdėta, pataisyta, jeigu taip teisingiau formuluojamos tam tikros taisyklės... Viskas, kas čia parašyta – tarsi būtų mūsų parašyta ir sukurta mūsų valia ir niekas negali priešintis antikinėms taisyklėms ir toms, kurios pateikiamos mūsų galia...⁴⁵⁷, „...visi teisininkai, kurių nuomonės įtrauktos į šį kodeksą, turi tokį autoritetą, kaip kad jų teiginiai išplauktų iš imperatoriškųjų konstitucijų ar būtų pateikti iš mūsų dieviškų lūpų... Teigiame šiuos darbus esant mūsų tiek, kiek jie išplaukia iš šio darbo...⁴⁵⁸.

Aukščiau išdėstytos citatos patvirtina, kaip imperatorius Justinianas savo teisės rinkiniu pademonstravo savo požiūrį teisės šaltinių atžvilgiu. Akivaizdu, jog promulgavus Digestų tekstą, teisininkų darbams, kurie buvo

⁴⁵⁵ *De Confirmatione Digestorum. ...legislatores autem vel commentatores eos elegimus, qui digni tanto opere fuerant et quos et anteriores piissimi principes admittere non sunt indignati, omnibus uni dignitatis apice inperito nec sibi quodam aliquam praerogativam vindicante. Cum enim constitutionum vicem et has leges optinere censuimus quasi ex nobis promulgatas, quid amplius aut minus in quibusdam esse intellegatur, cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta?* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 22.].

⁴⁵⁶ *De Conceptione Digestorum: ...iubemus igitur vobis antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes praebuerunt, libros ad ius Romanorum pertinentes et legere et eliminare, ut ex his omnis materia colligatur, nulla (secundum quod possibile est) neque similitudine neque discordia derelicta, sed ex his hoc colligi quod unum pro omnibus sufficiat...* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 8.].

⁴⁵⁷ *De Confirmatione Digestorum...tanta autem nobis antiquitati habita est reverentia, ut nomina prudentium taciturniati tradere nullo patiamur modo: sed unusquisque eorum, qui auctor legis fuit, nostris digestis inscriptus est: hoc tantummodo a nobis effecto, ut, si quid in legibus eorum vel supervacuum vel imperfectum vel minus idoneum visum est, vel adiectionem vel deminutionem necessariam accipiat et rectissimis tradatur regulis...ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appareat et ex nostra voluntate compositum: nemine audente comparare ea quae antiquitas habebat et quae nostra auctoritas introduxit, quia multa et maxima sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt...* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 18.].

⁴⁵⁸ *De Conceptione Digestorum:...ut omnes qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi viri habebant auctoritatem tam, quasi et eorum studia ex principalibus constitutionibus profecta et a nostro divino fuerant ore profusa; omnia enim merito nostra facimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas...* [*Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973. P. 8.].

įtraukti, suteikta veikiančios teisės galia, toks pat veiksmingumas kaip ir imperatoriškoms konstitucijoms. Vis dėlto Justinianas, nors ir atiduoda pagarbą klasikinio laikotarpio teisininkų pasiekimams, laikosi nuomonės, jog visos normos, kurios įkūnytos Digestų tekste, yra imperatoriškieji įstatymai ir kaip tokie turi būti vertinami ir taikomi nepriklausomai nuo jų originalių darbų ir taikymo. Darbo tikslas buvo sukurti kodifikaciją, kuri būtų vienijimo rezultatas – priimant logiškai argumentuotus ir romėnų teisininkų metodais bei technika besiremiančius sprendimus. Todėl rezultato negalime laikyti atskiro teisininko ar atskirų teisininkų darbu. Darbai buvo atrinkti ne pagal mokslinę – kriterijų, kuris buvo svarbus klasikiniu laikotarpiu, o tiesiog perimant teiginius, taisykles, kurie, juos modifikavus, harmonizavus, su imperatoriškomis konstitucijomis būtų išsamus kūrinys, atspindintis romėnų privatinės teisės dvasią⁴⁵⁹.

Maždaug nuo XVI amžiaus vis dažniau svarstyta, imta reikšti mintis, kiek kompiliatoriai pakeitė, darė įtaką tekstui, o XIX amžiaus pabaigoje šis klausimas tapo ypatingu diskusijų centru. Daugelis vokiečių ir italų teisės istorikų tikėjo, kad pakeitimus, žinomus interpoliacijų pavadinimu, jie galėtų identifikuoti remdamiesi lingvistiniais argumentais. Dėl tokio tekstinės kritikos metodo tai buvo tarsi „interpoliacijos medžioklė“. Vėlyvesnių laikų kritika santūresnė: jei tas pats tekstas mus pasiekė ne tik Justiniano kodifikacijos, bet ir kita – patikimo šaltinio forma, pavyzdžiui, Vatikano fragmentuose, ir jeigu šie tekstai skiriasi, laikoma, kad Justiniano kodifikacijos tekstas buvo interpoliuotas, antra, tekstai, kurie įtvirtino teises koncepcijas ir kurie Justiniano laikotarpiu buvo pasenę, taip pat buvo interpoliuojami, kadangi kompiliatoriai turėjo tekstus pritaikyti tų dienų realijoms⁴⁶⁰.

Dauguma Digestų rankraščio teksto kopijų išliko, tačiau beveik visi yra iš XI amžiaus arba vėlesnio laikotarpio, kada glosatoriai ėmė domėtis, studijuoti romėnų teisę. Vis dėlto yra vienas rankraštis iš VI amžiaus. Spėjama, kad jis buvo išleistas Konstantinopolyje prieš 550 metus ir yra viena iš 75

⁴⁵⁹ VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989. P. 183-184.

⁴⁶⁰ TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 143.

kopijų, kurios 533 metais buvo išsiustos valdžios organams. Atsižvelgiant į užrašą ant rankraščio, jis buvo Italijoje IX ar X amžiuje, o Pizoje rastas XI amžiuje, todėl literatūroje taip pat įvardijamas *Littera Pisana* vardu. Kada Florencijos gyventojai 1406 metais užgrobė Pizą, jie šį rankraštį parsivežė į Florenciją ir kai kur jis įvardijamas *Littera Florentina* vardu⁴⁶¹. Teodoras Momsenas (*Theodor Mommsen*) ir Polas Krugeris (*Paul Krueger*) būtent šį rankraštį naudojo siekdami atkurti Digestų tekstą⁴⁶².

Institucijos (*Institutiones*).

Digestų tekstas buvo reikalingas ir aktualus ne tik teisinei praktikai, bet ir mokymo tikslais. Vis dėlto jis buvo per sunkus studentams, kurie tik pradėjo studijas. Todėl 533 metais, dar net prieš tai, kai darbas su Digestų tekstu buvo baigtas, Justinianas nusprendė, kad turėtų būti parengtas tarsi įvadinis teisės vadovėlis, aiškiai atspindintis teisės pagrindus. Šis darbas taip pat buvo pavestas Tribonianui bei dviem iš keturių Digestų tekstus rengusiems teisės mokytojams – Teofilijui iš Konstantinopolio bei Dorotėjui iš Beiruto teisės mokyklos⁴⁶³. Jie buvo paprašyti parengti naują vadovėlį, kurio pagrindas būtų Gajaus *Institutiones*, taip pat remiantis kitais principato laikotarpio darbais, tuo pačiu siekiant, kad būtų atspindėta būtent to meto teisė. Kur manė esant reikalinga, kompiliatoriai taip pat galėjo panaudoti istorinį įvadą⁴⁶⁴.

Jau 533 metų lapkričio 21 dieną darbas buvo paskelbtas⁴⁶⁵ ir su Digestais įsigaliojo tą pačių metų gruodžio 30 dieną. Institucijų tekstas taip greitai buvo parengtas labiausiai dėl to, kad du trečdalius teksto sudarė žodis žodin panaudotas Gajaus *Institutiones* tekstas⁴⁶⁶. Kaip ir Gajaus, čia tekstas suskirstytas į tris dalis: teisė, reguliuojanti asmenų statusą, daiktus bei procesą. Kadangi kai kurios Gajaus koncepcijos buvo pasenusios, kompiliatoriai kai

⁴⁶¹ RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949. P. 212.

⁴⁶² TELLEGEN-COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 143-144.

⁴⁶³ MAGANZANI, Laretta. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002. P. 10.

⁴⁶⁴ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 41.

⁴⁶⁵ MAGANZANI, Laretta. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002. P. 10.

⁴⁶⁶ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 41.

kuriose vietose turėjo adaptuoti tekstą. Vienas iš radikaliausių pakitimų buvo susijęs su procedūrine teise. VI amžiuje procesas buvo siejamas su *cognitio extraordinaria*, todėl juo kompiliatoriai pakeitė Gajaus *Institutiones* įtvirtintus legisakcioninį bei formuliarinį procesus, taip pat pridėdami nuostatas apie baudžiamąją teisę⁴⁶⁷.

Justiniano laikais tiek Digestų, tiek Institucijų tekstai buvo kopijuojami ranka, todėl visada buvo pavojus įvelti rašybos klaidų ar net tam tikrų pakeitimų. Siekdamas užkirsti tam kelią Justinianas ėmėsi tokių priemonių: pirmiausia jis uždraudė vartoti sutrumpinimus bei skaičius ir grafinę išraišką vietoj raidžių, be to, neleido ant rankraščio rašyti jokių aiškinamųjų pastabų, kadangi vėlesni skaitytojai, kompiliatoriai galėjo jas pagalvoti buvus teksto dalimi⁴⁶⁸.

Justiniano Institucijos tapo labai populiarios, ypač buvusioje Vakarų Romos imperijoje, todėl ir tekstas buvo išsaugotas daugelyje rankraščių. Vis dėlto dauguma rankraščių – iš XI amžiaus arba vėlesnio laikotarpio. Tik vienas fragmentas, kuris gana sunkiai suprantamas, pasiekė mus iš VI amžiaus. 1872 metais Polas Krugeris (*Paul Krueger*) išleido standartinį Justiniano Institucijų tekstą⁴⁶⁹.

Antrasis Kodeksas (*Codex repetitae praelectionis*).

534 metų pradžioje Justinianas nusprendė, kad reikalingas naujas Kodekso leidimas. Tai lėmė tokios priežastys: kadangi Digestai bei Institucijos buvo kompiliuotos atsižvelgiant jau ir į naujas konstitucijas, o kai kurios senos jų buvo panaikintos, Kodeksas tarsi nebuvo visiškai galiojantis⁴⁷⁰. Kita priežastimi galima laikyti tai, jog pirmame Kodekse naudoti sutrumpinimai, todėl nevisiškai galima pasikliauti tekstu. Naujo Kodekso rengimas vėl buvo patikėtas Tribonianui. Jam asistavo teisės mokytojas Dorotėjus bei keletas advokatų, kurie taip pat padėjo kompiliuoti Digestų tekstą. Jiems ir šįkart buvo

⁴⁶⁷ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 144-145.

⁴⁶⁸ *Ibidem*. P. 145.

⁴⁶⁹ *Ibidem*. P. 144-145.

⁴⁷⁰ MAGANZANI, Lauretta. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002. P. 10-11.

suteiktos plačios teisės. Jie galėjo pašalinti pasenusias konstitucijas ir užpildyti esančias spragas⁴⁷¹.

534 metų gruodžio 16 dieną pasirodė ir tapo teise peržiūrėta Kodekso versija – *Codex repetitae praelectionis*⁴⁷². Kiek yra žinoma, antrasis Kodeksas artimai atkartoja pirmąjį atsižvelgiant į išdėstymą bei sistemiškumą. Abu sudaryti iš 12 knygų: pirma knyga skiriama teisingumui, jurisdikcijai bei religiniams reikalams, nuo antros iki aštuntos knygos – privatinė teisė, devinta – baudžiamoji, paskutinės trys knygos skirtos administracinei teisei. Kiekviena iš knygų suskirstyta į skyrius. Juose konstitucijos išdėstytos chronologiškai. Seniausia iš 4000 konstitucijų siekia imperatoriaus Hadriano laikus, dauguma konstitucijų (apie 1200) – iš Diokleciano laikotarpio, apie 400 – paties Justiniano konstitucijos⁴⁷³. Peržiūrėtas Kodeksas, galima sakyti, išgyveno keistą likimą. Vos jį pristatė, pradėjo plisti rankraštis, kuriame, nepaisant Justiniano draudimų, buvo daug sutrumpinimų ir to meto teisininkų pastabų. Be to, nuo VI iki IX amžiaus paskutinės trys Kodekso knygos buvo publikuotos atskirai, Graikijoje dalis konstitucijų buvo pašalinta, tekstas drastiškai sutrumpintas. Nuo IX amžiaus sutrumpintos versijos vėl buvo išplėtos įtraukiant elementų iš pilnų rankraščių, kurie taip pat iš dalies dar egzistavo. XVI amžiuje humanistų raginimu graikų prieš tai iš teksto išimtos konstitucijos buvo vėl į jį įtrauktos. Galiausiai XIX amžiaus pabaigoje naujas Kodekso leidimas buvo parengtas Polo Krugerio (*Paul Krueger*), būtent juo ir priimta remtis bei vadovautis⁴⁷⁴.

Novelės (*Novellae*).

Publikuodamas peržiūrėtą Kodeksą Justinianas pasiekė savo tikslą įvesti tvarką teisinėje sferoje. Tačiau tai dar nebuvo paties Justiniano leidžiamosios veiklos pabaiga. 535–555 metų laikotarpiu išleista daug naujų konstitucijų, kurios bendru vardu žinomos kaip Novelės (*Novellae leges*, literatūriškai –

⁴⁷¹ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 145-146.

⁴⁷² MAGANZANI, Lauro. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002. P. 10.

⁴⁷³ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 145-146.

⁴⁷⁴ *Ibidem*. P. 146.

nauji įstatymai). Pirmiausia Novelės įkūnijo naujoves daugiausia viešojoje bei religinėje teisėje, taip pat buvo pokyčių privatinėje teisėje, ypač šeimos bei paveldėjimo teisėje⁴⁷⁵ (ypač dėl paveldėjimo nesant testamentu). Nors Justinianas ir ketino išleisti Noveles, jis niekada to nepadarė. Kelios privačios kolekcijos buvo parengtos, bet rankraščiai neišliko. Apie šias kolekcijas žinome tik iš trijų darbų, kurie jomis rėmėsi:

- Seniausias – *Epitome Juliani* – iki 555 metų pasirodžiusių 122 konstitucijų sutrumpinta versija lotynų kalba. Kai kur literatūroje nurodomos 124 konstitucijos, tačiau manoma, kad dvi iš jų dubliavosi. Paskutinė konstitucija – 555 metų⁴⁷⁶;

- Kitas darbas, paremtas privačia kolekcija – *Authenticum*. Tai 535-556 metų 134 konstitucijų kolekcija. Jos taip pat buvo iš graikų kalbos išverstos į lotynų. Sunku nustatyti, kada ši kolekcija paskelbta. Tai galėjo būti padaryta VI amžiuje, kaip ir *Epitome Juliani*, tačiau seniausi įrašai apie ją mus pasiekia iš XI-XII amžių. Vienas iš glosatorių – Irnerijus (*Irnerius*) – būtent šią kolekciją manė esant oficialia Novelių versija, kuri Justiniano nurodymu buvo parengta Italijai, ir būtent Irnerijus šiai kolekcijai suteikė *Authenticum* vardą. Dabar vis dėlto manoma, kad šis Irnerijaus požiūris klaidingas, o pati kolekcija – ne daugiau negu *kata podas* (mokymo medžiaga Justiniano teisės mokyklose), prastos kokybės vertimas;

- Labiausiai suprantama Novelių kolekcija – *Collectio Graeca*. Ji susidėjo iš 168 konstitucijų – jos apima ne tik Justiniano, bet ir jį pakeitusių Justino II (*Justin II*) (565-578) bei Tiberijaus II (*Tiberius II*) (578-582) konstitucijas. Informacija apie šį rinkinį mus pasiekia iš XIII-XIV amžių, tačiau jis pats Vakarų Europai nebuvo žinomas iki XV amžiaus. 1453 metais žlugus Konstantinopoliui įvairūs Bizantijos teisininkai pristatė šią kolekciją Italijai. Vis dėlto didžiausias nuopelnas tenka humanistams, kurių dėka ši kolekcija XV-XVI amžiais tapo žinoma. Standartinis Novelių leidimas, kuris pasirodė

⁴⁷⁵ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 42.

⁴⁷⁶ ARANGIO – RUIZ, Vincenzo. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1957. P. 389.

1895 metais *Rudolph Schoell* bei *Wilhelm Kroll* dėka, buvo pagrįstas būtent *Collectio Graeca*⁴⁷⁷.

Justiniano kodifikacija žymi pirmo romėnų teisės istorijos etapo pabaigą. Ji pateikia suprantamą paveikslą, kaip romėnų teisė vystėsi nuo maždaug I amžiaus prieš Kristų iki VI mūsų eros amžiaus. Justiniano kodifikacija – svarbiausių žinių apie klasikinę romėnų teisę šaltinis⁴⁷⁸, o būtent Digestai buvo romėnų jurisprudencijos ir pačios teisės atspindys – čia aukščiausiu lygiu yra pripažinta teisės mokslo reikšmė romėnų teisei, patvirtintas jos, kaip teisės šaltinio, statusas. Kitaip tariant, nuosekliai išlaikyta tradicija,ėjusi iš amžiaus į amžių, Justiniano kodifikacijoje net pakylėta į aukštesnį lygmenį.

Justiniano kodifikacija taip pat žymi antro romėnų teisės periodo pradžią. Bizantijos imperijoje ji išliko galioti iki Konstantinopolio griuvimo 1453 metais, nors didžioji jos dalis buvo graikiškuose vertimuose, santraukose bei perdirbtuose veikaluose. Bene svarbiausias vertimas – *Basilica* (iš graikų kalbos „*ta basilika nomima*“ – imperijos įstatymai), pasirodžiusi apie 900 metus. Šiame rinkinyje Digestai, Kodeksas ir Novelės sugrupuoti į skyrius. Rinkinyje taip pat buvo graikiškų sutrumpinimų iš ankstyvojo bizantiškojo laikotarpio. Bizantiškoji romėnų teisės forma ilgiausiai išliko Graikijoje, kur tik 1946 metais buvo pakeista moderniu civiliniu kodeksu, besiremiančiu vokišku civiliniu kodeksu, kurio šaknys taip pat glūdi romėnų teisėje⁴⁷⁹.

Vakarų Romos imperijoje romėnų teisė egzistavo *Leges Romanae Barbarorum* pavidalu. Čia nebuvo didelių pokyčių iki pat XI amžiaus, kada dėl ekonominio pakilimo bei kultūros renesanso šiaurinėje Italijoje ėmė rasti teisės mokyklos, kuriose mokymas buvo pagrįstas būtent Justiniano kodifikacija. Kai Digestų rankraščio kopija XI amžiuje buvo rasta Pizoje, romėnų teisė įgavo naują kvėpavimą, impulsą⁴⁸⁰.

⁴⁷⁷ TELLEGEN–COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990. P. 146-147.

⁴⁷⁸ *Ibidem*. P. 148.

⁴⁷⁹ *Ibidem*. P. 148-149.

⁴⁸⁰ *Ibidem*. P. 148-149.

ROMĖNŲ TEISĖS MOKSLO ATGIMIMAS.

GLOSATORIAI IR KOMENTATORIAI

XI-XII amžiuose gerokai pagyvėjo Vakarų Europos ekonominis gyvenimas, ypač prekyba, bet tolesnei jo raidai labai didelė kliūtis buvo senoji papročių teisė, pritaikyta uždarai visuomenei. Vyravo akivaizdus poreikis įveikti teisės partikuliarizmą ir apskritai plačiau teisiškai reglamentuoti valstybės ir visuomenės gyvenimą. Puikiausių galimybių iškilusiems uždaviniams spręsti galėjo suteikti romėnų teisė. Ši universali teisės sistema potencialiai buvo jau parengta visuomenės ir konkrečių jos grupių gyvenimo poreikiams tenkinti, nuosavybės santykiams ir prekių apyvartai teisiškai reguliuoti⁴⁸¹.

Žlugus valstybei paprastai galios netenka ir jos teisė, tačiau romėnų teisės subyrėjus Romos imperijai toks likimas neištiko⁴⁸². Netikėtą ankstiną primirštai romėnų teisei iš naujo gyvuoti suteikė vienoje Italijos bibliotekų Pizoje XI a. rastas Digestų rankraštis⁴⁸³.

Būtent tada šio teksto tyrimui, interpretacijai, išaiškinimui, manoma, ir buvo įsteigta Bolonijos glosatorių teisės mokykla, suteikusi romėnų teisei naują kvėpavimą. Nors vartojame sąvoką „mokykla“, būtent toji mokykla išaugo į pirmąjį Vakarų pasaulyje universitetą. Ši *Alma Mater Studiorum* iš įvairių kraštų pritraukė tūkstančius studentų, kurie baigę studijas jos dvasią paskleidė po visą pasaulį.

Glosatorių teisės mokykla labai svarbi ir dėl to, kad čia ne tik atgimė romėnų teisė, bet ir gimė teisės studijos, būtent nuo teisės fakulteto prasidėjo Bolonijos universiteto istorija. Tai buvo puikus ir sektinas pavyzdys, paskatinęs ir kitų universitetų, teisės fakultetų kūrimąsi.

⁴⁸¹ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 110.

⁴⁸² NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 26.

⁴⁸³ Vėliau, XV amžiaus pradžioje (manoma, 1406 metų spalį [*Le Pandette di Giustiniano: storia e fortuna della «Littera Florentina»*]. Firenze: Leo S. Olschki editore, 1983. P. 49.]), Pizą užėmus florentiečiams, rankraštis buvo išvežtas į Florenciją, todėl, praėjus kuriam laikui, jis buvo pavadintas Florencijos rankraščiu, arba tiesiog *Florentina* [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 110.].

GLOSATORIŲ TEISĖS MOKYKLA

Dar XI amžiaus pabaigoje mokymas ir mokymasis rėmėsi septyniais laisvaisiais menais⁴⁸⁴ (lotynų k. – *artes liberales*), tačiau jau XII amžiuje į *trivium*⁴⁸⁵ ir *quadrivium*⁴⁸⁶ nauji vėjai įnešė novatorišką logikos, matematikos, astronomijos dvasią, tuo pačiu padėdami pagrindus teisės, medicinos, teologijos fakultetų atsiradimui⁴⁸⁷.

Literatūroje naujuoju vėju, atnešusiu pavasarį romėnų teisės mokslui, beveik visuotinai pripažįstami rasti Digestų tekstai. Ši Justiniano kodifikacijos dalis įvairiais istoriniais laikotarpiais kėlė ir tebekelia susidomėjimą ne tik teisės, bet ir kitų sričių mokslininkams. Dar didesnis stebuklas ji buvo maždaug prieš tūkstantį metų ją radusiems romėnams. Kaip Biblija teologijoje, taip Digestai buvo tarsi Šventasis Raštas teisėje⁴⁸⁸. To meto romėnams tai buvo vienintelė teisinga, gyva teisė ir visos jų mintys, visi darbai buvo nukreipti į šių tekstų studijas, o vėliau ir jų perteikimą kitiems⁴⁸⁹. Kaip teigė *Frederic William Maitland*, būtent Digestų tekstai ir yra ta Justiniano kodifikacijos dalis, kuria romėnų teisė galėjo užkariauti pasaulį ir kuri galėjo taip kelti susidomėjimą ir siekti ją studijuoti, tai vienintelė dalis, kurią analizuodami brandžiųjų bei vėlyvųjų viduramžių studentai turėjo galimybę pažinti romėnų teisę tikriausiu jos pavidalu⁴⁹⁰. Iš tikrųjų šie tekstai ir tapo pagrindiniu bei – tai labai svarbu – autentišku romėnų teisės žinių šaltiniu, pagrindiniu veiksniumi, galėjusiu padėti įveikti ne tik to meto Vakarų Europos šalių nacionalinės teisės partikuliarizmą,

⁴⁸⁴ Gramatika, Retorika, Dialektika (Logika), Aritmetika, Geometrija, Muzika, Astronomija [BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 175.].

⁴⁸⁵ Gramatika, Retorika, Dialektika (Logika) [BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 175.].

⁴⁸⁶ Aritmetika, Geometrija, Muzika, Astronomija [BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 175.].

⁴⁸⁷ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 368.

⁴⁸⁸ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 1.

⁴⁸⁹ *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Ermanno Loescher & C., 1904. P. 610.

⁴⁹⁰ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 44.

bet ir valstybines bei kitas teritorines sienas ir sukurti bendrą Vakarų Europos teisinę kultūrą, teisės mokslą ir teisinį išsilavinimą⁴⁹¹.

Literatūroje teigiama, jog Bolonijos glosatorių teisės mokykla ir susikūrė būtent dirbti su Digestų tekstais⁴⁹², būtent jų iniciatyva jie buvo perrašyti, jie juos tyrinėjo, analizavo, o vėliau skaitė bei aiškindami mokė iš įvairių kraštų susirinkusius studentus. Tačiau sutinkama ir kitokia nuomonė, neva Bolonija jau kurį laiką prieš glosatorių atsiradimą turėjo gramatikos ir retorikos mokyklą, kuri, labai tikėtina, jau X–XI amžiaus pirmoje pusėje buvo garsi ir į ją mokytis jau tada vykdavo iš visos Italijos. Dar daugiau – teigiama, jog būtent tose gramatikos mokyklose šalia retorikos bei kitų dalykų buvo mokomasi ir teisės⁴⁹³. Kaip buvo iš tikrųjų, sunku vienareikšmiškai nuspręsti, tačiau kažin ar šiandien apie Bolonijos glosatorių mokyklą mes kalbėtume taip ir tiek, jeigu jos nebūtų pasiekę Justiniano Digestų rankraščiai.

Mokyklos pradžios, susikūrimo tema nėra vienintelis diskutuotinas bei nuomonių gausa apipintas klausimas. Dažnai abejojama ir dėl pirmosios teisės mokyklos atsiradimo vietos, teigiama, jog Bolonijos teisės mokykla nebuvo pirmoji Italijoje išskiriant Romos, Pavijos bei Ravenos teisės mokyklas⁴⁹⁴, netgi įvardijant, jog XI amžiuje viena pagrindinių teisės mokyklų buvo Pavijoje⁴⁹⁵, arba pasakojant literatūroje žinomą istoriją – legendą, kaip teisinės knygos keliavo iš Romos į Raveną, ir tik tada – į Boloniją⁴⁹⁶.

Teisės šaltiniuose nuomonių galime rasti daug ir įvairių, tačiau pripažindami, jog kai kurių dalykų patikimumo patikrinti negalime, negalime ir teigti kažko kaip neginčijamo fakto. Todėl ir literatūroje griežtai kitų mokyklų egzistavimas nėra neigiamas, nes labai tikėtina, kad jų išties būta, tačiau pagal mūsų dienas pasiekusias žinias nė viena iš jų istorijai, teisės mokslui nedavė tiek, kiek Bolonijos glosatorių teisės mokykla, kurią dauguma autorių teisės

⁴⁹¹ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 111.

⁴⁹² BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 175.

⁴⁹³ *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Ermanno Loescher & C., 1904. P. 586.

⁴⁹⁴ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1971. P. 388.

⁴⁹⁵ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 45.

⁴⁹⁶ CARDUCCI, Giosue. *Lo Studio Bolognese*. Bologna: Nicola Zanichelli, 1888. P. 17.

sirtyje išskiria kaip svarbiausią, nes būtent joje didžiausias dėmesys buvo skiriamas Digestams, joje atgimė romėnų teisė, teisės studijos, būtent ji išaugo į universitetą.

Jeigu bandytume atsekti, kada formavosi Bolonijos glosatorių teisės mokykla, susidurtume su įvairiais pamąstymais. Istorijoje nėra užfiksuota jokio jos įsteigimo akto. Jo, manoma, greičiausiai ir nebuvo. Nors dabar galbūt ir sunku patikėti, kad kažkas gali taip gimti, bet būtent taip ir buvo šiuo atveju: Bolonijos glosatorių teisės mokykla užaugo iš natūralaus poreikio aiškinti rastus Digestų tekstus, siekti žinių, mokytis bei mokyti⁴⁹⁷.

Kadangi glosatoriai, Bolonijos teisė mokykla ir Bolonijos universitetas yra tarsi to paties reiškinių pavidalai, susieti neperskiriama gija, kai kalbame apie glosatorius, mintyse turime Bolonijos teisės mokyklą, Bolonijos teisės mokykla ir Bolonijos universitetas teisės šaltiniuose vartojami kaip sinonimai, todėl laiko – datos klausimas istorijoje tam tikru būdu kaip ir išspėstas. Kaip jau buvo minėta, kiek yra žinoma, jokio įsteigimo akto ir konkrečios datos realiai nebuvo, tačiau kadangi vėliau kuriantis kitiems universitetams buvo natūralu jų metus skaičiuoti nuo tam tikros datos, o Bolonijos universitetas buvo pirmasis Vakarų pasaulyje, 1888 metų pavasarį⁴⁹⁸ buvo paminėta jo 800 metų sukaktis, taip 1088 metus įvardijant kaip Bolonijos teisės mokyklos – universiteto pradžia⁴⁹⁹.

Literatūroje kai kur abejojama, ar taip turėjo būti padaryta, ar būtinai reikėjo konkrečios datos, ar nebūtų pakakę apsiriboti amžiumi. Vis dėlto daugiau yra nuomonių, kad konkretūs metai buvo reikalingi: Bolonijos universiteto sukūrimas buvo išties nepaprastai reikšmingas įvykis, kurį tiesiog būtina žinoti, prisiminti ir minėti. Jis simbolizavo ne tik romėnų teisės atgimimą, ne tik teisės studijų, tačiau ir aukštojo mokslo pradžia: iki XI amžiaus Europoje formalų išsimokslinimą beveik išimtinai suteikdavo vienuolynai, XI ir XII amžiuose atsirado ir pamažu įsivyravo mokyklos prie

⁴⁹⁷ HASKINS, Charles Homer. *The Rise of Universities*. London: Cornell University Press, 1975. P. 4.

⁴⁹⁸ CARDUCCI, Giosue. *Lo Studio Bolognese*. Bologna: Nicola Zanichelli, 1888. P. 9.

⁴⁹⁹ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1971. P. 391.

katedrų, todėl Bolonija jau iš pat pradžių buvo universitetas ir ta prasme, kad tai buvo aukštoji mokykla, į kurią dauguma studentų ateidavo jau anksčiau studijavę laisvuosius menus paprastai minėtose vienuolynų ar katedrų mokyklose⁵⁰⁰.

Bolonijos teisės mokyklos vardo – glosatoriai – istorija tarsi aiškesnė, mažiau diskutuotina negu vietos ir datos aspektai, tačiau ir kalbant apie tai tam tikrų klausimų gali kilti. Beveik visuotinai sutariama, jog glosatorių vardas kilo nuo žodžio „glosa“ ir glosavimo būdo, metodo, kuris buvo taikomas rastų Digestų tekstams analizuoti bei išaiškinti. *Glossa* graikiškai reiškia „liežuvis“ ir „kalba“, sykiu – „neįprastas žodis“⁵⁰¹, lotynų kalba *glossa* įvardija, apibrėžia atskiro žodžio ar frazės (iš)aiškinimą, interpretaciją, gali būti lingvistinio, gramatinio arba prasminio, reikšminio pobūdžio⁵⁰². Pirmosios glosos, manoma, buvo rašomos tarp eilučių – *glosse interlineari* – trumpiems paaiškinimams – sinonimams, apibrėžimams – pateikti⁵⁰³, tačiau vėliau neretai pereita prie glosų rašymo paraštėse – *glosse marginali* – taip atliekant išsamesnius aiškinimus⁵⁰⁴. Jeigu glosa buvo paties mokytojo parašyta, tai buvo vadinama *glossa redacta*, jeigu mokinys glosoje naudodavo savo mokytojo mintį – *glossa reportata*⁵⁰⁵.

Kalbant apie Bolonijos teisės mokyklą literatūroje kartais aptinkamas klausimas, kodėl glosatoriai siejami būtent su „glosa“, glosavimo būdu, kodėl šis vardas suskambėjo būtent Bolonijoje, nes toks metodas, manoma, buvo žinomas ir anksčiau, naudotas ir kitų mokslų atstovų⁵⁰⁶. Atsakymas ir paaiškinimas vėlgi veda pačios Justiniano kodifikacijos link, rastų Digestų tekstų, darbo su kuriais išdavoje, kad ir kiek būtų naudotas prieš tai, glosavimo metodas ir tapo toks svarbus bei visiems žinomas. Bolonijos teisės mokyklos atstovai tapo glosatoriais *par excellence*, savo mintimis ir darbais išsiveržę kur

⁵⁰⁰ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 174.

⁵⁰¹ *Ibidem*. P. 178.

⁵⁰² *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1139.

⁵⁰³ BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Milano: Ulrico Hoepli, 1923. P. 811.

⁵⁰⁴ *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Ermanno Loescher & C., 1904. P. 603.

⁵⁰⁵ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 211.

⁵⁰⁶ BRUGI, Biagio. *Per la Storia della Giurisprudenza e delle Univerista Italiane*. Torino: UTET, 1915. P. 31.

kas toliau nei aiškinimai tarp eilučių⁵⁰⁷. Niekas labiau neapibūdino ir neišskyrė genialiųjų romėnų kaip jų teisė, už kurią nebuvo nieko pastoviau, stabiliau ir giliau⁵⁰⁸. O kalbant dar konkrečiau, šioje srityje jiems nieko nebuvo svarbiau už Justiniano tekstus: romėnai juos priėmė kaip šventus ir tarsi suteikė jiems biblinę galią, net nematydami galimų prieštaravimų su to meto tiesa ir juose pačiuose bei tikėdami šiuose tekstuose esant sprendimus bet kokių teisės klausimų. Glosuodama Digestų tekstus ši romėnų teisės tyrėjų karta buvo arčiausiai jų, pažino juos pačiame gryniausiame pavidale⁵⁰⁹, – daugiau niekam nepavyko būti taip arti šių tekstų ir išgyventi patį tikriausią romėnų teisės atgimimo pavasarį.

Kadangi Justiniano kodifikacijos tekstai vis dėlto nebuvo labai lengvai suprantami, glosavimas buvo žinomas bei būtinas ir kaip mokymo metodas. Tad perskaitęs tekstą mokytojas jį glosuodavo – interpretuodavo – žodį po žodžio, eilutę po eilutės, o studentai diktuojamas glosas užrašydavo, kaip jau buvo minėta, tarp teksto eilučių, ilgesnes – paraštėse. Netrukus užrašytos glosos tapo beveik tokios pat autoritetingos kaip ir pats glosuotas tekstas⁵¹⁰. Apie tai byloja ir tuo metu sukurtos ir galiojusios taisyklės, jog nesant atitinkamos glosos, nėra ir teisės⁵¹¹, arba – ko nepripažįsta glosa, to nepripažįsta ir teismas⁵¹².

Glosų būta kelių rūšių: kai kuriose, pavadintose *notabilia*, būdavo pateikiamas trumpas glosuojamos pastraipos turinys, kitose, pavadintose *brocarda*, *regulae iuris* arba *generalia* – taisyklėje, principe įkūnyta pagrindinė, svarbiausia mintis, atspindinti tam tikrą reiškinį⁵¹³, dėstomos

⁵⁰⁷ VINOGRADOFF, Paul. *Roman Law in Mediaeval Europe*. London and New York: Harper & Brothers, 1909. P. 47.

⁵⁰⁸ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 193.

⁵⁰⁹ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 46-47.

⁵¹⁰ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 178.

⁵¹¹ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 121.

⁵¹² *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1142.

⁵¹³ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P.217.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1140.

platesnio turinio teisinės normos – maksimos⁵¹⁴, pagrįstos konkrečia glosuojamo teksto dalimi⁵¹⁵. Be to, mokytojai anotuodavo tekstą, remdamiesi klasifikacijomis, kurios buvo vadinamos *distinctiones*: buvo atliekama išsami tiriamojo objekto analizė, tekstas interpretuojamas įvairiais jo aspektais, neretai rezultatus išreikiant grafiko ar lentelės forma⁵¹⁶ – tokiu atveju vadinama *distinctiones tabellare*, kada išreikšta vientisa forma – *distinctiones sciolta*⁵¹⁷. Taip mokytojai, pradėdami nuo bendro termino ar plačios sąvokos, skaidydavo ją į įvairiausius porūšius, kurie savo ruožtu buvo skaidomi ir skirstomi toliau, o autorius „fiksudavo šiuos prasmės ir terminologijos išsiskojimus iki pačių smulkiausių detalių“. Galiausiai, papildydamas „perskyras“, mokytojas išskeldavo *quaestiones*, tikrindamas kokią nors plačią doktriną, ją pritaikydamas konkrečioms problemoms ar „klausimams“⁵¹⁸. *Quaestiones* įkūnijo ir mokslinį darbą, kuriame autorius tam tikru klausimu pateikia įvairias autoritetingų tyrėjų nuomones ir apibendrinamas pateikia savo išvadas (*solutio*). Pačiuose seniausiuose šios formos darbuose argumentuojant teksta buvo pateikiamas tik sausas atsakymas – „taip“ arba „ne“ (lotynų k. – *sic o non*), vėliau pereita prie „už“ ir „prieš“ (lotynų k. – *pro et contra*), dar vėliau, kaip minėta, pateikiamas argumentuotas paties autoriaus siūlomas situacijos sprendimo variantas⁵¹⁹.

Be tekstų skaitymo ir glosų ir be jų analizės, paremtos perskyromis ir klausimais, Bolonijoje ir kitose brandžiųjų viduramžių teisės mokyklose programa apimdavo *disputatio* – teisinių klausimų aptarimą disputo tarp dviejų studentų, vadovaujamų profesoriaus, arba disputo tarp profesorių ir studentų forma. Šis disputas buvo lyginamas su moderniaja teismo proceso

⁵¹⁴ Jos buvo traktuojamos kaip savarankiški universalieji galiojantys principai; pats žodis „maksima“ buvo perimtas iš Aristotelio terminologijos, žymėjo „maksimalų teiginį“, „universaliją“ [Berman Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 192.].

⁵¹⁵ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 178-179.

⁵¹⁶ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 215.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1139.

⁵¹⁷ BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Volume I. Milano: Ulrico Hoepli, 1923. P. 811.

⁵¹⁸ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 179.

⁵¹⁹ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 215.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1140.

inscenizacija, tačiau disputo metu visada būdavo aptarinėjami bendrieji teisės klausimai, o ne tikroviškos ar hipotetinės faktinės situacijos⁵²⁰.

Šalia jau paminėtų literatūroje taip pat išskiriamos šios glosatorių veiklos formos:

- *casus* – paprastai ir suprantamai pateikiamas tam tikros normos pritaikymo, praktinis pavyzdys, idant geriau, tiksliau būtų suvokiama jos reikšmė⁵²¹;

- *dissensiones* arba *dissensiones dominorum* – pateikiami priešingi svarbiausių mokslininkų, tyrėjų tam tikro klausimo sprendimo būdai, jų pozicijos motyvacija, argumentacija⁵²²;

- *summae* arba *summulae* – tam tikro kūrinio pateikimas susisteminant jo struktūrinių dalių pagrindinius teiginius, mintis; kalbant apie Justiniano kodifikacijos tekstų *summae*, dažnai jas sudarydavo svarbiausios teksto ištraukos; taip pat ir pačios pirmosios *summae* buvo naudojamos svarbiausios tam tikro teksto dalies pateikimui, tam tikram klausimui iliustruoti⁵²³;

- *consiglia* – nuomonė, teisinis patarimas, duodamas ginčytinu teisės klausimu arba siekiant nustatyti teisingą sprendimo variantą praktikoje⁵²⁴;

- *tractatus* – tam tikru teisės klausimu įvairiuose šaltiniuose bei formose užfiksuotos, pateiktos medžiagos surinkimas, susistemėjimas bei išdėstymas vientisoje studijoje⁵²⁵.

Vis dėlto bene svarbiausia Bolonijos glosatorių veiklos forma buvo *brocarda* arba *brocardica*. Vienas iš teksto glosavimo būdų siekiant išaiškinti, akcentuoti teksto esmę buvo jo susistemėjimas iki trumpų frazių. Ankstyviausių laikų glosatoriai, kaip jau minėta, tokias frazes vadino *notabilia*,

⁵²⁰ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 179.

⁵²¹ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 217.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1140.

⁵²² ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 216.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1140.

⁵²³ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 218.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1140.

⁵²⁴ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1140.

⁵²⁵ ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 219.; *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 628.

tačiau vėliau, siekdami išskirti tokius principus būtent kaip teisės taisyklės, pavadino jas *brocardica*. Glosatoriai siekė atrasti ir išryškinti teisės principus, glūdinčius *Corpus iuris civilis*. Kai kurie jų jau buvo įvardyti paskutinėje Digestų dalyje maksimų vardu. XII amžiaus pabaigoje atsiranda *brocardica* kolekcijos. Jose taip pat buvo pateikiami tekstai, kurie tarsi patvirtindavo arba paneigdavo *brocardica* teiginį. Nors labiausiai taikytos privatinei teisei, jos taip pat buvo naudojamos kanonistų. Pasitelkus *brocardica* teisėjai buvo tarsi pastatomi prieš autoritetingus tekstus, todėl literatūroje jos dar apibūdinamos kaip „teisėjų apakinimas mokslu“⁵²⁶. Literatūroje dažnai išskiriama *Azo* mokyklos parengta jų kolekcija⁵²⁷.

Su glosatoriais taip pat siejamas jų veikloje plačiai naudotas scholastinis metodas⁵²⁸, kuris pasireiškė kaip daugybės doktrinų, dažnai prieštaraujančių viena kitai, perimtų iš Justiniano Kodekso ir iš pasaulietinių autoritetų, analizė ir sintezė. Ir teisėje, ir teologijoje, o vėliau ir filosofijoje šis metodas paplito būtent universitetinio mokymo metodo, ypač teksto glosavimo ir dispute aptariamų klausimų iškėlimo metodo dėka⁵²⁹.

Glosatorių veiklos pagrindas buvo analizė, gryna ir paprasta, siekianti paaiškinti romėnų teisę ja pačia grynai teisiniais terminais⁵³⁰. Jų mokykla išties atliko didžiulį darbą atkuriant klasikinę romėnų teisę, išaiškinant jau kiek pasenusius ir sunkiai suprantamus tekstus bei terminus, kazuistinės medžiagos pagrindu padarant svarbius teisinius apibendrinimus⁵³¹. Glosatorių teisės mokyklos veiklą įprasminantys simboliai – atrasti teisiniai raštai, sudaryti valdant romėnų imperatoriui Justinianui, jų analizės ir sintezės scholastinis metodas ir teisės dėstymas Europos universitetuose – yra Vakarų teisės tradicijos šaknys: romėnų teisė visai Europai davė didesnę dalį jos pamatinio

⁵²⁶ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 48.

⁵²⁷ VINOGRADOFF, Paul. *Roman Law in Mediaeval Europe*. London and New York: Harper & Brothers, 1909. P. 48.

⁵²⁸ Dar vadinamas „dialektiniu“ ta prasme, kuri jam buvo priskiriama XII amžiuje, kada jo pagalba buvo siekiama sutaikyti priešybes [BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 182.].

⁵²⁹ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 182.

⁵³⁰ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen & CO, 1946. P. 1.

⁵³¹ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 115.

teisinio žodyno, scholastinis metodas iki pat mūsų dienų liko vyraujančiu Vakarų teisinio mąstymo būdu, universitetai subūrė teisės mokslininkus – dėstytojus ir studentus – iš visos Europos, supažindino juos ne tik tarpusavyje, bet ir su teologijos, medicinos bei laisvųjų menų dėstytojais ir studentais ir sukūrė iš jų luomą, arba, šiandienine kalba, profesiją⁵³².

GLOSATORIŲ TEISĖS MOKYKLOS KRITIKA

Nepaisant glosatorių nuveiktų darbų bei jų indėlio į teisės mokslą, istoriją, įvairiais laikotarpiais jiems taip pat nebuvo gailima kritikos, šalia nuopelnų neretai įvardijant ir veiklos trūkumus. Kai kur literatūroje teigiama, jog jie visiškai nekreipė dėmesio į istorines nagrinėjamų teisės šaltinių atsiradimo aplinkybes, nesidomėjo pačia romėnų teisės istorija, net nemėgino Digestų lyginti su galiojančios teisės normomis, dėl ko nepastebėjo ir nematė istorinių pokyčių, kurie gyvenime ir teisėje įvyko nuo tų laikų, kai romėnų teisė galiojo: teisę, užrašytą prieš šešis šimtus metų visiškai kitomis sąlygomis, glosatoriai nuoširdžiai pripažino savo laiko idealu, tikėjo visiškai tos teisės vidine harmonija, net neįtardami jos prieštaravimų galimybes⁵³³. Išties teisininkai, tyrinėję šiuos senovinius tekstus, tikėjo, kad toji ankstesnė civilizacija, tai yra Romos imperija, išliko iki jų laikų ir Vakaruose, ir Rytuose, – išliko ypatinga prasme – nauju pavidalu: kaip asmens siela gali išlikti suirus kūnui. Jie tikėjo, kad ši imperija turėjo universalų pobūdį ir buvo tvari, Justiniano teisę pirmiausia jie perėmė ne kaip teisę, veikusią Bizantijoje 534 metais, bet kaip teisę, pritaikomą visada ir visur⁵³⁴. Iš tikrųjų tai, kad glosatoriai matė ir svarbiais laikė tik Justiniano kodifikacijos tekstus, viena vertus, nėra labai sveikintinas dalykas, kadangi tokiu būdu jie tarsi buvo užsimerkę prieš savo laikotarpio teisę, iš kitos pusės, Justiniano kodifikacija romėnų teisėje buvo visų laikų svarbiausias tekstas ir teisės šaltinis.

⁵³² BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 170.

⁵³³ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 114.

⁵³⁴ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 169.

Glosatoriai kritikuojami ir dėl to, jog jų mokslinis susidomėjimas, smalsumas buvo daugiau sutelktas į teisinių terminų interpretavimą⁵³⁵. Tačiau kaltinti juos rūpinimusi tik teorija bei terminija taip pat nėra teisinga: galbūt tikrai glosatoriams labiau rūpėjo tekstas, teoriniai aspektai, tačiau literatūroje randame pakankamai užuominų, jog dėmesys buvo skiriamas ir praktikai – mokymo procese spręsti uždaviniai, analizuotos normų pritaikymo realybėje situacijos. Be to, teorijos analizė ir jos suvokimas, bendrų terminų ir principų išvedimas nėra nė kiek mažiau svarbus nei praktika. Dar daugiau – galima teigti, jog dėmesys teoriniams dalykams buvo tiesiog būtinas, kadangi Justiniano epochos romėnų teisėje normos buvo pateikiamos ne kaip intelektualinė sistema, o veikiau kaip sudėtinga konkrečių teisinių klausimų praktinių sprendimų mozaika⁵³⁶.

Galiausiai net ir sutinkant su išsakomais trūkumais, nenuginčijama yra Bolonijos teisės mokyklos atstovų atlikto darbo vertė bei įnašas į teisinį mokslinį mąstymą. Glosatoriai ir jų veikla ne tik padėjo pagrindus išgryninant tekstus ir suteikiant jiems prasmę, jie taip pat buvo pradininkai dialektinės analizės bei logikos pritaikyme⁵³⁷. Jie taip pat buvo pirmieji Vakarų mokslininkai, įžvelgę ir išvystę ne tik empirinį bendrųjų principų galiojimo patikrinimo metodą, bet ir empiriškai pritaikę tokius bendruosius principus⁵³⁸. Nenuginčijamas glosatorių veiklos indėlis ir tai, jog teisė buvo atskirta kaip savarankiška disciplina, o pats teisės mokslas įgavo anttautinį pobūdį: pasak *David Knowles*, „tris šimtus metų, nuo 1050 iki 1350 metų, ir visų pirma – 1070-1170 metais visa išsimokslinusi Europa sudarė vieningą ir neišskaidytą kultūrinį junginį⁵³⁹. Romėnų teisės mokslas, studijos, mokymas – viso to pradžia galime ir turėtume laikyti Bolonijos glosatorių teisės mokyklą.

⁵³⁵ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen & CO, 1946. P. 1.

⁵³⁶ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 205.

⁵³⁷ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 204-205.

⁵³⁸ BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 209.

⁵³⁹ *Ibidem*. P. 220.

ĮSIMINTINI GLOSATORIŲ TEISĖS MOKYKLOS ATSTOVŲ VARDAI

Bolonijos glosatorių teisės mokyklos istorijoje išties svarbi vieta tenka rastiems Justiniano Digestų rankraščiams. Tačiau net ir juos radus, kažin kaip būtų viskas klojęsi toliau, jeigu tuo metu nebūtų buvę protingų ir išsilavinusių žmonių, suvokusių šių tekstų vertę, juos tyrusių, aiškinusių bei perteikusių kitiems. Kas buvo tie glosatorių mokyklos atstovai, kuriems turime būti dėkingi už padėtus pagrindus teisės mokslui bei studijoms?

Nors literatūroje Bolonijos glosatorių teisės mokyklos vardas dažniausiai siejamas su Irnerijumi (*Irnerius* (toliau – Irnerijus))⁵⁴⁰, kaip neretai teigiama prieš Boloniją egzistavus Romos, Pavijos, Ravenos teisės mokyklas, taip ir prieš Irnerijų, manoma, buvus mokytoją *Pepo*⁵⁴¹, apie kuri istorijoje pirmieji įrašai rasti maždaug 1065 metais, o 1076 metų byloje, manoma, būtent jį pirmą kartą panaudojus Digestų tekstus⁵⁴².

Apie teisininką *Pepo*, išgarsėjusį, XI amžiaus pabaigoje – XII amžiaus pradžioje, žinių turime vėliau veikusio glosatoriaus *Azo* dėka, kuris cituoja jo, kaip autoritetingo mokslininko, nuomonę. Romėnų teisės *Pepo* mokė Bolonijoje, manoma, anksčiau už Irnerijų ir taip pat gali būti laikomas pradininku to mokymo, kurio nuopelnas visada priskiriamas Irnerijui⁵⁴³. Odolfredas (*Odolfredus* (toliau – Odolfredas))⁵⁴⁴ sutinka, jog Irnerijus nebuvo pirmasis mokęs teisės Bolonijoje, jog prieš jį buvo toks mokytojas *Pepo*⁵⁴⁵, tačiau jį įvardija kaip neturėjusį didesnės įtakos – *nullius nominis fuit*,

⁵⁴⁰ *Irnerijū* literatūroje dar galime rasti vadinamą *Gvarnerijumi* [BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 170 – 171.], *Gwarneriumi* [De VERGOTTINI, Giovanni. *Lo Studio di Bologna, l'Impero, il Papato*. Bologna: Spoleto, 1996. P. 19.], *Guarneriumi* [KANTOROWICZ, Hermann. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: University Press, 1938. P. 3.] arba *Gernerijumi* [De VERGOTTINI, Giovanni. *Lo Studio di Bologna, l'Impero, il Papato*. Bologna: Spoleto, 1996. P. 9.]; teigiama, kad glosas jis pasirašinėjo *Y. I.* arba *G.* santrumpa; kai kur teigiama, jog originalus vardas vis dėlto buvęs ne *Yrnerius*, o *Warnerius* arba *Wernerius*. [CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 251.].

⁵⁴¹ Literatūroje taip pat labai dažnai įvardijamas kaip *Pepone*.

⁵⁴² HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 198-199.

⁵⁴³ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 927.

⁵⁴⁴ Gyveno, manoma, 1226–1265 metais [BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Volume I. Milano: Ulrico Hoepli, 1923. P. 808.].

⁵⁴⁵ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 241.

kalbėdamas jau apie Irnerijų teigia jį buvus pirmuoju teisės mokslo šviesuliu – *fuit maximi nominis et fuit primus illuminator scientiae nostrae, lucerna iuris*, jis taip pat įvardijo *Pepo* kaip studijavusį sau, o jau Irnerijų – mokiusį kitus⁵⁴⁶. O štai anglų teologas *Radulfus Niger*⁵⁴⁷, mokytojavęs ir Paryžiuje⁵⁴⁸, gyvenęs ir rašęs taip pat panašiu metu kaip Odolfredas, teigė, jog *Pepo* buvo naujos krypties teisėje pradininkas⁵⁴⁹, jį vadino šviesuliu teisėje – *clarum bononiensium lumen*⁵⁵⁰, neneigdamas, jog jo mokymas galbūt daugiau rėmėsi Justiniano Kodekso bei Institucijų tekstais, nors argumentuodamas savo požiūrį, manoma, nepamiršdavęs ir Digestų⁵⁵¹. Turint omenyje diskusijas dėl *Pepo*, galbūt galima bandyti spėti, jog būtent nepakankamas dėmesys Digestams ir lėmė abejones dėl jo įtakos tiek romėnų teisės atgimimui, tiek to meto teisei apskritai.

Literatūroje aptinkame ir dar kitokiį paaiškinimą dėl *Pepo* – esą jo mokymas buvo aktualesnis ir padarė didžiulę įtaką kanonų teisei ir todėl jis nebuvo ir nėra labai siejamas su Bolonija ir jos mokymu, Justiniano kodifikacijos rankraščiais, kuriuose įkūnyta romėnų privatinė teisė⁵⁵². Tačiau šis paaiškinimas sunkiai įtikinantis, kadangi romėnų teisė ir kanonų teisė tam tikra prasme labai persipynusios. Istorija mums byloja tiek apie išsilavinimą jose abiejose įvardijusių laipsnį – *doctor utriusque iuris*⁵⁵³, tiek apie profesorius, dėščiusius abu dalykus, tiek apie studentus, abu juos besimokiusius ir siekusius

⁵⁴⁶ *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Ermanno Loescher & C., 1904. P. 592.

⁵⁴⁷ Gyveno, manoma, 1146–1200 metais [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 494.].

⁵⁴⁸ Beje, Prancūzijoje randama ir kitų šaltinių, kuriuose ignoruojamas Bolonijos mokslas ir *Irnerijus*, tačiau gerai žinomas *Pepo* [CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 241 – 242.].

⁵⁴⁹ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 241.

⁵⁵⁰ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 494.

⁵⁵¹ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 45.

⁵⁵² CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 242–246.

⁵⁵³ HASKINS, Charles Homer. *The Rise of the Universities*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1957. P. 36.

Pasaulietinės (romėnų) teisės specialistai akademinėje visuomenėje tituluoti „įstatymų daktarais“ (*doctores legum*), o kanonų jurisprudencijos žinovai – „dekretų daktarais“ (*doctores decretorum*). Tačiau, norint tapti tikru teisės žinovu, tais laikais reikėjo studijuoti abi teises – romėnų ir kanonų – ir tapti „abiejų teisių daktaru“ (*doctor utriusque iuris*) [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 116–117.].

minėto išsilavinimo abiejose teisėse, apie jų abiejų dėstymą Bolonijoje viena šalia kitos. Istorija mums byloja ir apie tai, kad kanonų teisė, įkūnydama nemažą dalį romėnų teisės ir turėdama nepertraukiamą istoriją, būdama nuolat veikianti, tam tikru metu skleidė romėnų teisę pasaulyje ten, kur galbūt nepasiekė pati romėnų teisė⁵⁵⁴. Žlugus Romos imperijai tam tikrą laiką bažnyčia išsaugojo romėnų civilizaciją ir sugebėjo jai atstovauti⁵⁵⁵. Romėnų ir kanonų teisės literatūroje net įvardijamos kaip seserys⁵⁵⁶. Pradėjusi kurtis Romos imperijoje, kanonų teisė visa, kas jai atrodė reikalinga ir tinkama, perėmė iš romėnų teisės. Dvasininkija, gavusi romėnišką išsilavinimą, apskritai buvo linkusi į romėnų kultūrą, todėl kanonų teisės idėjos, ypač dėl privatinės teisės institutų, tiesiog sutapo su romėnų teisininkų idėjomis. Bažnyčia perėmė įvairias klasikinės ir poklasikinės romėnų teisės sąvokas ir normas, ypač nuosavybės, sutarčių ir paveldėjimo klausimais⁵⁵⁷.

Teigiama ir tai, jog XI amžiuje, kada mokytojavo *Pepo*, Bolonija buvo žinoma ir išskirtinė dėl retorikos studijų, tuo tarpu jau mokytojaujant Irnerijui Bolonija buvo siejama su glosatorių teisės mokykla ir teisės studijomis, kurios traukė studentus iš įvairių pasaulio kampelių⁵⁵⁸. Tačiau manoma, jog pats Irnerijus prieš teisės studijas ir mokymą taip pat domėjosi retorika ir gramatika, buvo jų mokytojas⁵⁵⁹, dar daugiau – kai kur teigiama, jog būtent dėl šių filologinių sugebėjimų Toskanos hercogienė Matilda ir pakvietė Irnerijų į Boloniją dirbti su rastais Digestų tekstais ir juos aiškinti⁵⁶⁰.

Irnerijus⁵⁶¹, manoma, savo veikla tapo žinomas XII amžiaus pirmoje pusėje: didžiausias jo nuopelnas, teigiama, buvo tas, jog būtent jis teisei davė

⁵⁵⁴ Romėnų teisė ir Lietuvos Statutus paveikė ne tiesiogiai, o būtent per kanonų teisę [MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 122.].

⁵⁵⁵ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 94.

⁵⁵⁶ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 214-217.

⁵⁵⁷ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 94.

⁵⁵⁸ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 389.

⁵⁵⁹ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 246.

⁵⁶⁰ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 254.

⁵⁶¹ Kai kuri bandoma įvardyti tikslus jo gyvenimo metus 1055–1130, tačiau vis dėlto negalime būti tikri, kad būtent taip ir buvo [KANTOROWICZ, Hermann. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: University Press, 1938. P. 3.].

mokslo kūną, ją išskyrė iš kitų disciplinų tuo suteikdamas jai naują gyvenimą⁵⁶². Kai kur netgi pabrėžiama, kad net jeigu Irnerijus ir nebuvo pirmas glosatorius, jis nuveikė daugiausia ir daugiausia jo nuveiktų darbų buvo perimta ateities kartų⁵⁶³, todėl tiek Bolonijos glosatorių teisės mokyklos, tiek Bolonijos universiteto pradžia ir siejama su jo vardu.

Vis dėlto tokios abejonės bei klausimai, kaip buvo iš tikrųjų, greičiausiai taip ir liks po abejonių uždanga: ar *Pepo* išties nelabai kuo nusipelnė, ar jo nuopelnai neprilygo Irnerijaus nuopelnams, ar tiesiog trūksta žinių, kad galėtume vienareikšmiškai teigti vienaip ar kitaip? O gal buvo ir daugiau pradininkų – ne tik prieš Irnerijų, bet ir prieš *Pepo*, apie kuriuos žinių iki mūsų dienų neišliko? Kadangi daugelio dalykų iš tikrųjų nežinome ir neturime galimybės jų patikrinti, manytina, jog net ir išskiriant Irnerijų kaip svarbiausią glosatorių teisės mokyklos atstovą, šalia jo verta prisiminti mokytoją *Pepo*.

Dėl vadinamųjų Keturių Doktorų – Bulgaro (*Bulgarus* (toliau – Bulgaras)), Martino (*Martinus Gosia* (toliau – Martinas)), Jakobo (*Iacobus* (toliau – Jakobas)) ir Ugo (*Ugo* (toliau – Ugo)) – nuopelnų romėnų teisės mokslui bei glosatoriškos veiklos didesnių diskusijų literatūroje nekyla⁵⁶⁴. Dažnai pasakojama istorija, kaip jie, būdami Irnerijaus mokiniai, atėję prie jo mirštančio lovos prašė paskirti darbų tęsėją, o Irnerijus atsakė: *Bulgarus os aureum, Martinus copia legum, mens legum est Ugo, Iacobus id quod ego* („Bulgaras turi nuostabią iškalbą, Martinas – daugiausia teisinių žinių, Ugo labiausiai supranta teisę, Jakobas – tai aš“)⁵⁶⁵.

Nors Irnerijaus taip ir nebuvo įvardytas, daugelis romanistų būtent Bulgara⁵⁶⁶ išskiria kaip jo mintis ir darbus pratęsusių sekėjų bei labiausiai iš

⁵⁶² *Novissimo Digesto Italiano*. Volume IX. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 166.

⁵⁶³ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 200.

⁵⁶⁴ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 187.

⁵⁶⁵ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 257.; HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 200-201.; *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Ermanno Loescher & C., 1904. P. 593.

⁵⁶⁶ Mirè, manoma, apie 1166 metus jau būdamas labai garbaus amžiaus [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 592.].

Keturių Doktorų pasižymėjusių glosatorių⁵⁶⁷. Kiek žinoma, jis buvo griežtos teksto interpretacijos gynėjas, teisės raidės taikytojas⁵⁶⁸.

Šalia Bulgaro dažnai minimas jo mokslinis oponentas Martinas⁵⁶⁹, atstovavęs lankstesniam, kūrybiškesniam požiūriui, besiremiančiam teisingumo, moralės idėjomis⁵⁷⁰. Teigiama, jog nepaisant to, kad tarp pačių glosatorių palaikymo daugiau susilaukė Bulgaras, Bolonijos statutuose dažniau remtasi Martino nuomone⁵⁷¹.

Apie Ugo⁵⁷² nėra išlikę daug žinių, tačiau neabejojama jo nuveiktų darbų svarba: kai kurie jų net išskiriami kaip fundamentalūs moksliniu požiūriu⁵⁷³.

Nors remiantis minėta legenda Irnerijus Jakobą⁵⁷⁴ išskyrė kaip savo artimiausią mokinį ir po Irnerijaus būtent jis liko rūpintis romėnų teisės katedra, jam neteko pasiekti tokios šlovės nei kaip mokytojui, nei kaip kitiems trims kolegoms „daktarams“⁵⁷⁵.

Prie įsimintinų ir teisėje bei istorijoje gilius savo pėdsakus palikusių glosatorių norisi priskirti Vakarijų (*Vacarius* (toliau – Vakarijus))⁵⁷⁶, kuris Bolonijos glosatorių teisės mokyklas idėjas nunešė ir paskleidė bendrosios teisės sistemos šalyse. Šis glosatorius, manoma, po studijų Bolonijoje, apie 1145 metus, išvyko į Angliją, kur buvo vyskupo patarėjas, tačiau svarbiausia – Oksforde įsteigė romėnų teisės katedrą ir sugebėjo savo mokymą pateikti taip, jog jo idėjos net kėlė grėsmę tradicinei anglų teisei versdamos ją abejoti. Kad daugiau studentų galėtų susipažinti su pagrindiniu romėnų teisės šaltiniu,

⁵⁶⁷ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 592.

⁵⁶⁸ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 261.

⁵⁶⁹ Gimė Bolonijoje maždaug XI amžiaus pabaigoje, mirė tarp 1158 ir 1166 metų [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1159.].

⁵⁷⁰ CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001. P. 261.

⁵⁷¹ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1159.

⁵⁷² Literatūroje jį neretai rasime vadinamą ir *Hugo* vardu [KANTOROWICZ, Hermann. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: University Press, 1938. P. 103.]. *Ugo*, manoma, buvo XII amžiaus Bolonijos glosatorius, miręs maždaug 1170 metais [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume XIX. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1088.].

⁵⁷³ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XIX. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1088.

⁵⁷⁴ Gimė Bolonijoje XII amžiaus pradžioje, mirė 1178 metais [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume VIII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 117.].

⁵⁷⁵ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VIII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 117.

⁵⁷⁶ Apie *Vacarijū* literatūroje nėra užfiksuotų net apytikrių gyvenimo metų, tepasakant, jog tai buvo XII amžiuje gyvenęs ir teisės mokslui nusipelnęs glosatorius.

Vakarijus Anglijoje išleido Justiniano tekstų ištraukų rinkinį, kuris tapo populiarus ir įgavo *Liber Pauperum* vardą⁵⁷⁷.

Kaip Vakarijus Anglijoje, taip Prancūzijoje, Monpeljė (*Montpellier*) mieste, dėstytojavo ir Bolonijos glosatorių teisės mokyklos idėjas skleidė Plačentinas (*Placentinus* (toliau - Plačentinas))⁵⁷⁸, garsėjęs talentu bei pasirengimu filosofinėje, teorinėje plotmėje⁵⁷⁹. Jis taip buvo vienas pirmųjų pradėjusių gilintis į Justiniano teisės įgyvendinimo, pritaikymo problematiką⁵⁸⁰.

Žinomiausi mokyklos atstovai XII amžiaus pabaigoje – XIII amžiuje – Azo (*Azo* (toliau – Azo))⁵⁸¹ bei Akursijus (*Accursius* (toliau – Akursijus))⁵⁸².

Kalbant apie Bolonijos glosatorių teisės mokyklą Azo vardas, manytina, išties turėtų būti tariamas dažniau ir garsiau, o jo veiklai ir darbams skiriama daugiau dėmesio: istorijos šaltiniai byloja jį buvus genialaus mąstymo, mintis dėsčius itin harmoningai beveik bet kuriuo teisės klausimu. Jo darbai, teigiama, dar nepublikuoti buvo graibstomi ne tik mokslininkų, tyrėjų, tačiau ir praktikų, jie išliko aktualūs ir studijuojami iki pat XVII amžiaus pradžios. Iki šių dienų žinomas posakis apie jį: *chi non ha Azzo, non vada a Palazzo* (iš italų k. – „kas nėra susipažinęs su Azo darbais, kas jais nesiremia, tam neverta eiti į Teismą tikintis sėkmės“)⁵⁸³. Apie Azo taip pat buvo sukurta legenda, jog jis niekada neatostogaudavęs, visą laiką skirdavęs mokslui, mokymui, o miręs būtent pirmųjų savo atostogų metu⁵⁸⁴.

⁵⁷⁷ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XX. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 403.

⁵⁷⁸ Mirè, manoma, 1192 metais [BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Volume I. Milano: Ulrico Hoepli, 1923. P. 801.].

⁵⁷⁹ BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Volume I. Milano: Ulrico Hoepli, 1923. P. 801.

⁵⁸⁰ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 629.

⁵⁸¹ Taip pat vadinamas *Azzo*, *Azzone*, *Azolinus*. Gimė, manoma, XII amžiaus viduryje, mirė 1230 metais, Bolonijoje dėstė maždaug 1190–1229 metais [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 193.].

⁵⁸² WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 187. Gyveno, manoma, maždaug 1182–1259 metais [BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Volume I. Milano: Ulrico Hoepli, 1923. P. 809.] (kai kur teigiama, jog 1180–1263 metais [ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 212.]), studijavo Bolonijoje apie 1200 metus, maždaug 1213–1253 metais dėstytojavo [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume I^l. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 178.].

⁵⁸³ *Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 193.

⁵⁸⁴ BRUGI, Biagio. *Per la Storia della Giurisprudenza e delle Università Italiane*. Torino, 1914. P. 10.; CARDUCCI, Giosue. *Lo studio Bolognese*. Bologna: Nicola Zanicheli, 1888. P. 28.

Kitas vienas svarbiausių glosatorių mokyklos atstovų, teisės mokslui ypač nusipelnusi ir svarbi istorinė figūra, kaip jau minėta, buvo *Akursijus*. Apie 1250 metus išleistas jo aiškinimų rinkinys „Susisteminta glosa“ (*Glossa Ordinaria*⁵⁸⁵) tapo visuotinai pripažintu autoritetingu veikalu, kuriame surinkti ir apibendrinti paskutiniojo laikotarpio glosatorių tyrinėjimų rezultatai: veikalą sudaro beveik 91000 glosų, skirtų Justiniano Kodeksui, Digestams ir Institucijoms⁵⁸⁶.

Po maždaug pusantro šimtmečio glosatorių darbo pati realybė jau prašė suprantamo ir vientiso glosų rinkinio⁵⁸⁷. Susistemindamas, apibendrindamas jas Akursijus suvienijo skirtingas nuomones svarbiausiais klausimais, tuo pačiu pateikdamas savo nuomonę ir taip tarsi sukurdamas savą doktriną⁵⁸⁸. Žvelgdami iš šiandienos perspektyvos tam tikra prasme apie šį kūrinį galime kalbėti ir kaip apie puikų kolizijų sprendimo pavyzdį.

Glossa Ordinaria beveik prilygo patiems Justiniano tekstams, ji laikyta tarsi įstatymu, ką taip pat parodo to meto posakis – *quod non agnoscit Glossa, non agnoscit Curia* („Ko nepripažįsta glosa, to nepripažįsta ir Teismas“)⁵⁸⁹. Iki XX amžiaus paskutiniųjų dešimtmečių, kada buvo pradėta labiau domėtis, tyrinėti laikotarpį nuo Irenrijaus iki Akursijaus, tai buvo ir pagrindinis nagrinėjamas tekstas kalbant apie glosatorius⁵⁹⁰. Tai buvo tarsi glosatorių mokyklos ašis, jų darbų įprasminimas⁵⁹¹, tačiau tuo pačiu ir tam tikra glosatorių eros, aktyvios veiklos kulminacija, pabaiga.

⁵⁸⁵ Pirminis rinkinio pavadinimas – *Magna Glossa* [*Novissimo Digesto Italiano*. Volume I¹. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 178.] [ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000. P. 213.].

⁵⁸⁶ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 115.

⁵⁸⁷ HAZELTINE, Harold Dexter. *The Legal and Political Ideas of the Postglossators*. The Medieval Idea of Law. London: Methuen & CO, 1946. P. 17.

⁵⁸⁸ LERMINIER, Eugène. *Introduzione Generale alla Storia del Diritto*. Mantova, 1854. P. 27.

⁵⁸⁹ HAZELTINE, Harold Dexter. *The Legal and Political Ideas of the Postglossators*. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen & CO, 1946. P. 17.; *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957. P. 1142.; STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 49.

⁵⁹⁰ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: University Press, 2003. P. 49.

⁵⁹¹ HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1927. P. 202.

Taip nuo *Pepo* iki Inerijaus, nuo Inerijaus iki Keturių daktarų, nuo jų iki Azo bei Akursijaus teisės mokslo šviesa buvo perduodama iš kartos į kartą⁵⁹².

Tūkstančiai iš visos Europos į Italijos universitetus sugužėjusių studentų, studijoms pasibaigus grįždami į savo šalis arba į įvairiose kitose šalyse steigiamus universitetus, parsivežė ne tik romėnų teisę, bet ir savo mokytojų darbo metodus bei idėjas, jie tapo teisininkais – naujos profesijos atstovais, pradėjusiais dirbti ne tik kunigaikščių, miestų ir bažnyčios administracijoje, bet ir universitetuose⁵⁹³. Universitete gimusi teisininko profesija sukūrė mokslą apie teisę: teisininkai sudarė tokią bendruomenę, kurioje teisės mokslas buvo tos bendruomenės egzistavimo priežastis⁵⁹⁴.

KOMENTATORIŲ TEISĖS MOKYKLA

Laikui bėgant glosatorių požiūris, indėlis buvo nepakankamas. Maždaug XIII amžiaus viduryje, pasaulį išvydus Akursijaus glosai, mokykla prarado dominuojančią poziciją. Bolonijos mokslininkų vietą ir lyderiaujančią poziciją romėnų teisės atžvilgiu perėmė kita karta, kuri pasitikėjo, taikė glosatorių metodus ir gerbė jų pasiekimus, tačiau tuo pačiu jos atstovų požiūris į teisę buvo kiek kitoks, jiems labiau rūpėjo kiti romėnų teisės klausimai⁵⁹⁵.

Ši mokykla žinoma tiek postglosatorių, tiek komentatorių vardu. Vis dėlto labiau linkstama vartoti pastarąjį terminą, nes jis tarsi atspindi mokyklos atstovų individualumą ir išskirtinumą⁵⁹⁶. Postglosatorių vardas, kiek žinoma, buvo naudotas *Friedrich Carl von Savigny*, kuriam jų nuopelnai neatrodė tokie dideli ir kuris juos laikė tarsi glosatorių palikuonimis. Vis dėlto jie rašė tam tikrus traktatus, komentarus, žengė svarbų žingsnį derindami romėnų teisę, statutinę Italijos miestų teisę bei kanonų teisę. Todėl jų veikla buvo sėkminga

⁵⁹²CARDUCCI, Giosue. *Lo studio Bolognese*. Bologna: Nicola Zanicheli, 1888. P. 28.

⁵⁹³MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 117.

⁵⁹⁴BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 219.

⁵⁹⁵WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 189.

⁵⁹⁶KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 249.

tiesiogiai pritaikant romėnų teisę praktinėms to laikotarpio reikmėms, tiek per teorines koncepcijas, atėjusias iš romėnų teisės, – jie sukūrė šiuolaikišką teisę, pagrįstą moksliniu pagrindu⁵⁹⁷. Kalbant apie komentatorių teisės mokyklą literatūroje taip pat vartojamas terminas „konsiliatoriai“ – *Franz Wieacker* rinkosi būtent šį remdamasis tuo, jog daugiausia jų veiklos atsispindėjo *consiglia* forma. Vis dėlto *consiglia*, kurie buvo skirti tam tikroms praktinėms situacijoms išspręsti, laikomi komentarais⁵⁹⁸.

ĮSIMINTINI KOMENTATORIŲ TEISĖS MOKYKLOS ATSTOVŲ VARDAI

Jau antroje XII amžiaus pusėje Prancūzijoje sutinkame du teisininkus, kurių darbuose aptinkame naujo kultūrinio pobūdžio braižą – tai *Jacques de Révigny* ir *Pierre de Belleperche*. Iki jų, iki šio laikotarpio prancūzų teisės mokslas sekė Bolonijos teisės mokslo tradicija, tačiau būtent XII amžiaus antroje pusėje priešingai dialektiniam – scholastiniam teisės interpretavimo metodui, prancūzų teisininkai pasuko nauju, laisvu nuo glosos požiūrio keliu. Todėl dalis istoriografijos atstovų būtent šiems Orleano teisininkams norėjo priskirti komentatorių eros pradžią. Šie du teisininkai mokė Orleane, todėl ši vieta ir laikoma naujų mokslinių tendencijų centru. Tačiau panašios idėjos, kiek žinoma, buvo paplitusios ir Tulūzoje, kur sutinkame taip pat ryškia teisininko asmenybę, Digestų, Kodekso komentarų autorių – *Guglielmo da Cuneo*⁵⁹⁹.

Jacques de Révigny (gimė tarp 1210 ir 1215 metų, mirė maždaug 1296 metais) teisėje taikė metodus, kuriuos Tomas Akvinitis (*Thomas Aquinus* (toliau – Tomas Akvinitis)) naudojo teologijoje, dialektikoje bei scholastikoje⁶⁰⁰. Jis buvo Institucijų, Digestų, Kodekso, *Tres Libri* komentarų,

⁵⁹⁷ WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951. P. 189-190.

⁵⁹⁸ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 249.

⁵⁹⁹ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 796.

⁶⁰⁰ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 18.

veikalo apie feodalinę teisę, *questiones*, teisinio žodyno – *Libellus de verborum significationibus* – autorius. Jis turėjo daug sekėjų, tačiau tarp jų išskirtinis buvo *Pierre de Belleperche*, garsus Digestų konsultacijomis, Kodekso skaitiniu, Institucijų komentaru, *brocardica* (teisinių maksimų) rinkiniu⁶⁰¹. Savo mokyme tiek *Jacques de Révigny*, tiek *Pierre de Belleperche*, aiškindami *Corpus iuris civilis* dalis laikėsi pačios kodifikacijos išdėstymo, tačiau nebandė savarankiškai susisteminti ir pateikti medžiagos. Abu jie – tiek *Jacques de Révigny*, tiek *Pierre de Belleperche* – buvo dvasininkai, kuriems, nors ir neilgam, tačiau pavyko Orleaną paversti Šiaurės Bolonija⁶⁰².

Kada puikus šių prancūzų teisininkų darbas pažadino Italijos civilistų susidomėjimą, Činas iš Pistojos (*Cinus de Pistoia* (toliau – Činas iš Pistojos) (1270–1337)) atvyko į Prancūziją pažinti šio teisinės dialektikos metodo, kurios mokė *Pierre de Belleperche*. Ir būtent jis vėliau šį metodą „parnešė“ į Italijos teisės studijas⁶⁰³. Činas iš Pistojos – didikas, poetas, Dantės Aligierio (*Dante Alighieri*) draugas, savo veiklą skyrė tiek mokymui, tiek valstybės tarnybai. Pagrindinis jo darbas buvo Kodekso komentaras, kuriame taip pat atsispindi *Jacques de Révigny* mokymas ir įtaka⁶⁰⁴. Nors prancūzų teisinės kultūros įtaka pačiam Činui nenuginčijama, tai nesumenkina jo darbų originalumo: jo nepriklausoma dvasia negalėjo sutikti tiesiog sekti Akursijaus glosa ir jo kūriniai Kodekso atžvilgiu aiškiai išreiškia tam tikrą manifestą bei minties laisvumą, siekį sekti realiu teisės gyvenimu, teisės vystymusi⁶⁰⁵.

Vis dėlto čia taip pat reikia pastebėti, kad nors ir galima sutikti su dialektikos metodo skverbimosi į teisę pradžia Prancūzijoje, kuri taip pat gali būti laikoma viduramžių filosofijos centru, kada kalbame apie teisę, Italijos komentatorių ir Prancūzijos teisininkų mintys ir motyvai gana skirtingi, ir komentatorių teisės mokykla todėl labiau siejama su XIII amžiaus vidurio Italija, kur tuo metu vyko pokyčiai politinėje visuomenėje, teisinėje realybėje, išryškėjo kontrastas tarp romėnų teisės ir statutinės, įstatymų nustatytos

⁶⁰¹ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 796.

⁶⁰² STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 68.

⁶⁰³ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 18.

⁶⁰⁴ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 68.

⁶⁰⁵ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 797.

teisės⁶⁰⁶. Paimdami išvystytą scholastinį dedukcijos metodą iš prancūzų legistų, ypač iš *Pierre de Belleperche*, italų komentatoriai, tokie kaip Činas iš Pistojos (*Cinus da Pistoia*), Bartolas iš Sassoferato (*Bartolus da Sassoferrato* (toliau – Bartolas iš Sassoferato)), Baldas iš Ubaldžio (*Baldus de Ubaldis* (toliau – Baldas iš Ubaldžio)), *Albericus de Rosate* ir *Lucas de Penna*, galėjo eiti toliau negu Akursijaus glosa ir derinti romėnų teisinius tekstus su vėlyvųjų viduramžių šaltiniais, praktika teismuose (*usus modernus Pandectarum*)⁶⁰⁷.

Tarp pirmųjų komentatorių mokyklos atstovų reikia paminėti ir *Riccardo Malombra* (miręs, manoma, 1334 metais) bei *Alberico da Rosciate* (miręs, manoma, 1354 metais)⁶⁰⁸. Vis dėlto ypač vertinami buvo Bartolo iš Sassoferato (1314-1357) ir jo mokinio Baldo iš Ubaldžio (1327-1400) komentarai – jie buvo lyginami net su Akursijaus Glosa⁶⁰⁹.

Bartolas iš Sassoferato (*Bartolus da Sassoferrato*), galima sakyti, buvo ryškiausia vėlyvųjų viduramžių jurisprudencijos figūra. Turbūt nė vienas teisininkas daugiau nebuvo taip gerbiamas ir nė vienas neturėjo tokios įtakos teisinei Europos minčiai. Bartolas, kuris davė savo vardą visai komentatorių mokyklai, dominavusiai privatinės teisės studijose XIV-XV amžiuose, studijuoti teisę pradėjo būdamas 13 ar 14 metų amžiaus Perudžijoje. Pirmiausia jį mokė garsusis Činas iš Pistojos (*Cinus da Pistoia*), vėliau studijas jis tęsė Bolonijoje, kur būdamas dvidešimties gavo daktaro laipsnį. Jis dirbo teisėju mažame Todi miestelyje, vėliau paskyrė savo gyvenimą mokymui – pirmiausia Pizoje, vėliau Perudžijoje, kur ir mirė. Jo neilgas gyvenimas buvo visiškai persmelktas teisės ir jo įdirbis šioje srityje buvo fenomenalus: be traktatų įvairiomis atskiromis temomis, jis dar parašė daugybę išsamių komentarų visoms *Corpus iuris civilis* dalims⁶¹⁰. Žinomi ir vertinami jo darbai privatinės teisės (*de alimentis, de successione ab intestato, de substitutione, de arbitris, de natura actionis et interdictorum, de praesumptionibus, de procuratoribus,*

⁶⁰⁶ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 796-797.

⁶⁰⁷ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 18.

⁶⁰⁸ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 797.

⁶⁰⁹ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 249.

⁶¹⁰ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 71.

de testibus), baudžiamosios teisės (*de quaestionibus, de percussionibus, de cicatricibus*), viešosios teisės (*de guelfis et ghibellinis, de tyrannia, de regimine civitatis*) srityse. Jo *consilia* bei *quaestiones* įkūnija nepaprastą gebėjimą matyti gyvenimo reikalavimus, praktinius lūkesčius, gyvąją teisę⁶¹¹. Tiesa, nemažą dalį tekstų užimdavo jo cituojami pirmtakai, tačiau beveik visada Bartolas pridėdavo kažką savo. Jo dėka privatinės teisės studijos tapo ne tik akademinės, bet ir orientuotos į tų dienų teisinės problemas. Jis su sekėjais toliau aiškino tekstus ta forma, kuria jiems jie buvo perduoti, tačiau jų tikslas nebebuvo aiškinti tų tekstų prasmę⁶¹². Prisimenama, jog būtent jo garbei, jo darbų tyrimui Paduvos, Pavijos bei Neapolio universitetuose buvo net sukurtos atskiros katedros. Jo nuomonė ir darbai buvo išskirtinai vertinami ir Ispanijoje bei Portugalijoje. Savo darbuose jis pademonstravo sugebėjimą taikyti ne tik analitinį, bet ir sintezės metodą. Jis įkūnijo tokį naują ir savitą požiūrį, jog jo minties sekėjai net buvo vadinami jo vardu – bartolistais⁶¹³. *Nemo iurista nisi Bartolista* – ši frazė pasako viską – neįmanoma būti teisininku nebūnant bartolistu. Bartolo iš Sassoferrato metodais sekė visa komentatorių mokykla, iš kurios labiausiai po mokytojo išskirtinas Baldas iš Ubaldžio⁶¹⁴.

Baldas iš Ubaldžio (1327-1400) taip pat buvo išskirtinė asmenybė. Jis dėstė Bolonijoje, Perudžijoje, Pizoje, Florencijoje, Pavijoje, jo asmenybė apibūdinama kaip įvairialypė ir atvira kultūriniam interesams. Jis buvo kanonistas, civilistas, įvairių *Corpus iuris civilis* dalių komentarų autorius, *Libri Decretali*, *Libri feudorum*, autorius traktatų įvairiais klausimais (*de pactis, de tabellionibus, de testibus, de constituto, de syndacatu, de substitutionibus, de inventario, de carceribus, de quaestionibus, de exceptionibus, de iure prothimiseos, etc.*). Jis taip pat buvo daugybės *Consilia* autorius⁶¹⁵. Tokia teisinės literatūros forma labai prisidėjo prie sėkmingo romėnų privatinės teisės taikymo to laikotarpio problemoms ir situacijai⁶¹⁶.

⁶¹¹ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 797-798.

⁶¹² STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 71.

⁶¹³ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 797-798.

⁶¹⁴ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 73.

⁶¹⁵ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 798.

⁶¹⁶ STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003. P. 74.

Baldas taip pat labai prisidėjo prie daugelio kanonistų bei civilistų asmenybių istorinės analizės, o jo darbas *De commemoratione famosissimorum doctorum* laikomas pirmuoju teisės istorijos veikalu. Nors Baldas buvo Bartolo mokinys, galime kalbėti apie labai ryškią jo individualybę, savarankišką nuo savo mokytojo⁶¹⁷.

Šalia Bartolo bei Baldo vertėtų prisiminti ir XIII amžiaus komentatorių vardus: *Bartolomeo Saliceto* (1363-1412), *Andrea d'Isernia* (miręs, manoma, 1353), *Marino da Caramanico*, *Lucas de Penna* (1343-1382)⁶¹⁸.

Lucas de Penna buvo romėnų teisės, įkūnytą Justiniano kodifikacijoje, meistras. Kaip ir dauguma vėlyvųjų viduramžių legistų, jis buvo susipažinęs su kanonų teise. Visapusiškas, išbaigtas papročių teisės bei Sicilijos karalystės papročių išmanymas lėmė, kad jis tuo pačiu buvo ir teisininkas praktikas, ir teisininkas teoretikas. *Lucas* buvo gerai susipažinęs su Aristotelio arvais, taip pat paveiktas Cicerono ir ankstyvųjų krikščioniškųjų rašytojų, ypač Šventojo Augustino. *Lucas* savo veikloje siekė, jog teisės moksle būtų išlaikomas kritinis požiūris į glosas ir į kitus pripažintus autoritetus⁶¹⁹.

Bartolistų gija nusidriekė ir į XIV amžių. Manoma, kad šio amžiaus garsiausi teisininkų komentatorių vardai buvo šie: *Paolo di Castro* (1394-1441), *Alessandro Tartagna da Imola* (1424-1477), *Giason del Maino* (1435-1519). Kalbant apie pastarąjį komentatorių, jis buvo ryškiausias XV-XVI amžių sankirtoje, pasižymėjęs gyvu ir aiškiu, kūrybišku mokymu, *Corpus iuris civilis* komentarais⁶²⁰.

Šioje vietoje taip pat reiktų prisiminti teisininkus, kurių darbai ir mokymas buvo skirti kanonų teisei. Čia pirmiausia reiktų atkreipti dėmesį į *Giovanni d'Andrea* (1270-1348), taip pat išskirtini *Bernardo di Parma*, *Niccolò de'Tedeschi*, *Abbas Modernus*, *Bernardo di Montmirat*, *Abbas Antiquus*, *Panormitanus*⁶²¹.

⁶¹⁷ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 798.

⁶¹⁸ *Ibidem*. P. 799.

⁶¹⁹ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 27-28.

⁶²⁰ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 799.

⁶²¹ *Ibidem*.

Iš XIII-XIV amžių taip pat galime prisiminti šiuos civilistus bei kanonistus: *Iacopo da Belviso* (1270-1335), *Iacopo Butrigario* (1274-1347), *Oldrado da Ponte* (miręs, manoma, 1335), *Raniero Arsendi da Forlì* (miręs, manoma, 1258), *Niccolò Spinelli* (1325-1390), *Raffaele Fulgosio* (1367-1427), *Giovanni da Imola* (miręs, manoma, 1436), *Angelo Cambiglioni d'Arezzo* (miręs, manoma, po 1451), *Francesco Accolti* (gimęs, manoma, apie 1418 m., miręs, manoma, apie 1485-1486 m.), *Bartolomeo Cipolla* (1450-1477), *Bartolomeo Socini* (1436-1507), *Filippo Decio* (1454-1535), *Francesco Zabarella* (1335-1417), *Pietro d'Ancharano* (gimęs, manoma, apie 1330 m., miręs apie 1416 m.), *Antonio da Budrio* (1338-1408), *Felino Sandeo* (1444-1503), *Mariano Socini* (1401-1467)⁶²².

Tarp paskutinių bartolistų buvo tokie žymūs ir žinomi teisininkai kaip *Charles Du Moulin* (1500-1566), Žanas Bodenas (*Jean Bodin* (1530-1596)), ir *Alberico Gentili* (1552-1608). Visi jie dirbo skirtingose sferose, tačiau priklausė bartolistų minties mokyklai⁶²³.

GLOSATORIŲ IR KOMENTATORIŲ TEISĖS MOKYKLŲ SKIRTUMAI

Kanonistas *Ugucione*, siekdamas įvardyti skirtumą tarp šių dviejų teisės studijų tipų, teigė, jog glosa – tai *expositio sententiae literam quoque continens et exponens*, įvardijama, suprantama kaip *quia tamquam lingua doctoris adaequat et exponit et ad literam exponendam insistat et sensum enucleat*, komentaras gi, priešingai – *est expositio verborum iuncturam non considerans sed sensum*. Kitaip sakant, glosa buvo tipinis Bolonijos teisės mokyklos glosatorių aiškinimo instrumentas, kurio pagrindinė paskirtis – išaiškinti teisinių tekstų prasmę ir išlaikyti žodžio – *verba* – vertę, o komentaras buvo nukreiptas į prasmę – *sensus* – racionalią reikšmę, tekste įkūnyto teisinio principo išskyrimą, atskleidimą. Gal taip sakyti kiek per

⁶²² *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 799-800.

⁶²³ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 25.

griežta, per stipru – neretai taip nutinka norint ką nors apibrėžti, įvardyti koncepciją, tačiau esmė buvo maždaug tokia⁶²⁴.

XIII–XIV amžiai turtingi komentatorių vardu. Jų darbai išsiskiria individualumu ir kitokiu nei ankstesnių teisininkų požiūriu. Išties ir Akursijaus glosa atspindi glosatorių metodą, tendenciją koncentruoti, vienyti į visumą požiūrius, darbus, apibendrinti mintis kaip kolektyvinio produkto rezultata, tuo tarpu kai komentatoriai išsiskyrė individualumu bei laisvumu – ypač nuo tradicinio požiūrio, galimybe reikšti savo galbūt visai kitokią nei tradicinę nuomonę⁶²⁵.

Glosatorių ir komentatorių moksliniai tyrimai ir idėjos skyrėsi. Glosatoriai daugiausia stengėsi atkurti Digestų tekstus. Jų interesas buvo interpretuoti individualius teisinius terminus, išgryninant teises taisykles, įtvirtintas Justiniano teisės knygoje, siekiant panaikinti priešingus teiginius bei romėnų teisininkų pasisakymus. Remdamiesi modernia terminologija glosatorius galime vadinti teisininkais analitikais: pagrindinis jų darbo tikslas buvo analizė, gryna ir paprasta, siekianti išgryninti, paaiškinti romėnų teisę. Didžioji dalis jų analizių buvo vainikuotos literatūrine interpretacija. Vis dėlto negalima pamiršti, jog būtent glosatoriai buvo pirmieji, kurie prisilietė prie romėnų tekstų ir kad šis istorinis faktas tarsi nulėmė gramatinio, loginio bei dialektinio metodų naudojimą jų darbe.

Visiškai kitoks buvo komentatorių darbas. Tik išoriška ir literatūrine prasme galima sakyti, jog darbas, pradėtas glosatorių, buvo tęsiamas komentatorių. Skirtingas stilius, technika, interpretavimo koncepcijos ir originalumas siekiant išspręsti teises problemas lėmė ir skirtingus pasiekimus⁶²⁶. Reikia išskirti ir daug laisvesnę jų dvasią, požiūrį, nebijojimą kritikuoti ir laisvai reikšti nuomonę glosos atžvilgiu, jaučiamas atsinaujinimo siekis. Teisininkai vertino tokias idėjas ir jų *interpretatio* pirmiausia buvo

⁶²⁴ MORTARI, Vincenzo Piano. *I Commentatori e la Scienza Giuridica Medievale*. Catania: Giannotta, 1964–1965. P. 235.

⁶²⁵ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 796.

⁶²⁶ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 1.

skirtas kūrimui naujų teisės principų, skirtų ir pritaikytų jų laikotarpiui, naujoms istorinėms aplinkybėms⁶²⁷.

Nors komentatoriai ir sekė metodu, skirtingu nuo to, kurį naudojo glosatoriai, jie pasisėmė, gavo daug naudos iš jų mokymo – ne tik Akursijaus glosos, bet ir kitų glosatorių darbų, tokių kaip Bulgaras, Martinas, Azo ir Plačentinas. Iš tikrųjų komentatoriai savo veikloje rėmėsi ne tiek pačiais romėnų teisės šaltiniais, kiek glosatorių darbais: net buvo sakoma, jog jie *glossarum glossas scribunt* (iš lotynų k. – rašė glosas glosoms), tai yra – jie komentavo glosatorių glosas⁶²⁸. Vis dėlto dar daugiau komentatoriai gerbė ir paisė kanonų teisės, vokiečių bei feodalinių papročių, imperijos ir miestų teisės⁶²⁹.

Neturėtų pamiršti ir to, kad XIII amžiaus antroje pusėje, tuo metu, kai komentatorių judėjimas buvo tik pradėjęs istoriškai vystytis, teisinės ir politinės idėjos buvo gana plačiai veikiamos ir vakarietiškos teisinės, filosofinės minties. XIII amžiaus viduryje ypač aktualios buvo Švento Augustino (*Sanctus Augustinus*), Aristotelio (*Aristoteles*), Ėgidijaus Romano (*Aegidius Romanus*), Tomo Akviniečio (*Thomas Aquinus*), pačios Bažnyčios bei atskirų jos atstovų idėjos. Ypač išskiriama Tomo Akviniečio doktrina, kuri teisės, teisingumo atžvilgiu puikiai išreiškia scholastikos idėjas, tuo pačiu joje yra tarsi suderinamos Švento Augustino ir Aristotelio pozicijos. Profesorius *Roscoe Pound* pastebėjo, kad Tomo Akviniečio teologinės filosofinės teorijos, kurios simbolizavo grįžimą į klasikinę romėnų teisės idėją (*ius*), reikšmingai veikė jurisprudencijos idėjas iki naujausių laikų. Tomo Akviniečio teorijos darė įtaką ne tik komentatorių mintims vėlyvajame XIII bei XIV amžiuje, bet ir praktikuojančių teisininkų formulėms. Studijuojant minėtus bei kitus senovės ir viduramžių autorius, komentatorių teisinė ir politinė mintis, nors ir Justiniano bei viduramžių teisės pagrindu, buvo paveikta ir nuspalvinta krikščioniškųjų bei filosofinių koncepcijų. Taip jau XIV amžiaus komentatorių

⁶²⁷ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 796.

⁶²⁸ ПОКРОВСКИЙ, Иосиф Алексеевич. *История римского права*. Санкт Петербург, 1999. P. 257.

⁶²⁹ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 18.

legistų kuriama jurisprudencija įgijo rafinuotos filosofijos bruožų: jurisprudencija didele dalimi tapo teisine filosofija⁶³⁰.

KOMENTATORIŲ VEIKLOS REIKŠMĖ IR PRASMĖ

Nors komentatoriai taip pat sulaukė kritikos (ypač dažnai jie kritikuoti humanistų XVI amžiuje) dėl dėmesio grynajai romėnų teisei, aiškaus istorinio teisinių normų suvokimo stokos, daugžodžiavimo, dažno citavimo⁶³¹, jų indėlį į romėnų teisės mokslą būtų sunku nuginčyti, paneigti.

Komentatoriai tęsė labai svarbų glosatorių pradėtą darbą – Digestų tekstus siekė atkleisti, išreikšti teisės principais, vadinamosiomis *brocarda* arba *brocardica*. Šiomis teisės taisyklėmis, posakiais siekta išgryninti, supaprastinti teisę, kad pačios *brocardica* būtų lengvai įsimenamos, o jose atspindėta teisė visiems aiški ir suprantama. Per *brocardica* rinkinius ir šiandienos teisininkai, teisės studentai gali prisiliesti prie teisinės kultūros paveldo ir lengviau suvokti teisės esmę⁶³².

Komentatorių praktiniai pasiekimai – romėnų tekstų pritaikymas pasikeitusioms socialinėms bei politinėms aplinkybėms. Šioje veikloje taip pat glūdi esminis skirtumas tarp glosatorių ir komentatorių: pirmieji akiai priėmė Justiniano teisę nesistengdami, nebandydami jos koreguoti, taisyti, pritaikyti, o postglosatoriai bandė harmonizuoti, pritaikyti teisę jų laikotarpio realijoms⁶³³.

Komentatoriai papildė romėnų teisę kanonų teisės ir Italijos miestų teisės elementais. Jų praturtinta romėnų teisė tapo naujojo pasaulio universalia teise – *lex generalis*⁶³⁴. Tai buvo bene didžiausias komentatorių pasiekimas⁶³⁵. Jų parengta romėnų teisė galėjo reguliuoti sudėtingiausius prekybos ir kitokius

⁶³⁰ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 20-24.

⁶³¹ KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973. P. 249.

⁶³² MORI, Edoardo. *Dizionario dei termini giuridici e dei brocardi latini*. Piacenza: Casa Editrice La Tribuna, 1997. P. 9.

⁶³³ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 4.

⁶³⁴ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 27.

⁶³⁵ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 28.

civilinės apyvartos santykius⁶³⁶, jų komentarai, apimantys romėnų teisės pritaikymą tiek vėlyvųjų viduramžių poreikiams, tiek teisinėms bei politinėms teorijoms, buvo perduotos ir į kitus amžius⁶³⁷.

Kaip pagrindiniai teisės principai buvo paskelbti nuosavybės laisvė, teisės subjektų valios autonomija ir prievolinių santykių šalių lygybė. Šie principai skatino teisės subjektų iniciatyvą, kuri yra būtina sąlyga ekonominiam aktyvumui ir pažangai⁶³⁸.

Bartolistų dialektika buvo puikus pavyzdys to, kaip vystėsi mąstymas, – pasitikėjimo ir kūrybingumo link. Išskirtinė jų įvesta naujovė buvo autonomiškumas⁶³⁹. Jų rankose romėnų teisė buvo ne tik galiojanti teisė, tačiau ir teisė, galinti vystytis ir progresuoti, prisitaikyti ir atitikti to laikotarpio realijas⁶⁴⁰.

Labai daug dėmesio komentatoriai skyrė ekspertinei veiklai: teisiniam politinių, diplomatinių, administracinių, privatinės teisės aktualijų vertinimui. Visuotinis romėnų teisės visoje Europoje pripažinimas, įvairiose šalyse buvęs nevienodas, skirtingu laiku ir įvairios apimties, iš esmės rėmėsi ne tiek *Corpus iuris civilis*, ne tiek glosatorių suformuluotais principais, kiek komentatorių mokslo darbais, juose esančia ekspertizių medžiaga. Komentatorių dėka romėnų teisė neliko tik „mokslininkų teise“, bet buvo pripažinta daugumos Vakarų Europos valstybių teismų praktikos⁶⁴¹.

Naujas teisinis judėjimas, pradėtas komentatorių, reiškė didesnės laisvės reikalavimą tiek teisinėje mintyje, tiek praktikoje. Tai buvo judėjimas, kuris kvietė į naują sintezę – harmoningą teisės vystymą, pritaikytą vėlyvųjų viduramžių gyvenimo sąlygoms⁶⁴². Komentatoriai buvo atviri naujoms idėjoms,

⁶³⁶ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 27.

⁶³⁷ ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 25.

⁶³⁸ NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996. P. 27.

⁶³⁹ *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970. P. 803.

⁶⁴⁰ *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Casa Libreria Editrice Ermano Loescher & C., 1904. P. 632.

⁶⁴¹ MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998. P. 118.

⁶⁴² ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946. P. 28.

tačiau tuo pačiu jiems buvo priimtini racionalūs teisės principai, jie kūrė naują, kūrybingą teisę, tuo pačiu siekdami bendros teisės idėjos⁶⁴³.

Taip vėlyvaisiais viduramžiais romėnų teisininkai – nuo glosatoriaus Irnerijaus iki komentatoriaus Bartolo – Digestų pavidalu atgimusios romėnų teisės ir ypač romėnų jurisprudencijos pagrindu sukūrė naują, modernią romėnų teisę, kuri įkūnydama bendros teisės idėją gyva per amžius⁶⁴⁴. Glosatorių ir komentatorių teisės mokyklose prasidėjęs antras romėnų teisės gyvavimo etapas visai Europai dovanojo bendrą teisės idėjos pamatą, teisinę kalbą, gramatiką ir daugybę teisės taisyklių⁶⁴⁵.

* * *

Būtent trys romėnų valstybės bruožai – darni teisės sistema, teisinių institutų administravimo pavedimas specialistams profesionalams – teisininkams ir teisės mokslo įtaka teisėkūrai akivaizdžiai rodo romėnų teisę ir valstybę buvus provaizdžiu šiuolaikinėms vakarietiškomis teisinėms valstybėms⁶⁴⁶.

Nors Lietuvos krašte nebuvo tokios romėnų teisės recepcijos, kokia buvo Vakarų Europoje, romėnų teisės elementų yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje, pavyzdžiui, Lietuvos Statutuose⁶⁴⁷. Mokslininkai jos apraiškas rado terminijoje, kraičio institute, teismo procese bei bausmių sistemoje⁶⁴⁸. Vis dėlto veikiausiai galima kalbėti apie netiesioginį romėnų teisės poveikį Lietuvos teisei – daugiausia per kanonų ir miestų teisę⁶⁴⁹.

Lietuvos Statutuose buvo nuostata, kuria leidžiama bajorams vykti į užsienį ne tik riterišku įgūdžiu (toks leidimas buvo jau 1447 m. privilegijoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorams ir 1529 m. Lietuvos Statute), bet ir mokslo žinių. Vieni tautiečiai grįždavo įgiję teisės žinių, o kiti – dar ir

⁶⁴³ MORTARI, Vincenzo Piano. *I Commentatori e la Scienza Giuridica Medievale*. Catania: Giannotta, 1964–1965. P. 310.

⁶⁴⁴ RICCOBONO, Salvatore. *Roma madre delle leggi*. Palermo: Palumbo, 1954. P. 31.

⁶⁴⁵ NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962. P. 2.

⁶⁴⁶ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 197.

⁶⁴⁷ MACHOVENKO, Jevgenij, MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641-2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. P. 65.

⁶⁴⁸ *Ibidem*. P. 127.

⁶⁴⁹ *Ibidem*. P. 65.

mokslo laipsnį⁶⁵⁰. Mokslo laipsnį turinčių teisininkų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ypač pagausėjo XVI amžiuje. Jų pastangomis buvo kuriama teisės terminija, pradėta taikyti rašytinė sandorių forma, parengta daugybė įvairių teisės aktų. Aukščiausiu krašto teisininkų teorinės minties ir praktinės veiklos pasiekimu laikyti Lietuvos Statutai, vainikavę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įstatymų kodifikaciją ir iškėlę ją į vieną pirmųjų vietų Europoje⁶⁵¹.

Romėnų teisė buvo dėstoma Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje apie 1567 m. Petro Roizijaus (*Pedro Ruiz de Moros* (toliau – Petras Roizijus)) pastangomis įsteigtoje privačioje pasaulietinės teisės mokykloje, veikusioje prie Šv. Jonų bažnyčios⁶⁵². Priešingai Lenkijos šlėktoms, kurie humanistų propaguojamą romėnų teisę sutiko kaip diegiančią absoliutizmo dvasią ir keliančią pavojų valstybės santvarkai, Lietuvos bajorija romėnų teisę laikė prigimtine savo protėvių teise⁶⁵³. Augustino Rotundo veikale „Pasikalbėjimas lenko su lietuviu“ ir Petro Roizijaus studijoje „Lietuvos sprendimai“ propaguojama mintis tobulinti įstatymus remiantis romėnų teise ir net tiesiai taikyti ją Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismuose, Mykolo Lietuvosio traktate „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ pabrėžiamas tęstinis teisės pobūdis: galiojanti teisė išaugo iš paprotinės teisės, paveldėtos iš Vytauto laikų, kuri lietuvių perimta iš tolimesnių senolių – romėnų⁶⁵⁴.

1579 metais įsteigtime Vilniaus universitete Teisės fakultetas radosi tik 1641-1644 metais, o iki to teologijos fakultete dėstę „jėzuitai nedaug teskyrė dėmesio teisių mokslui, tenkindamiesi teologijai gražinta kanonų teise“⁶⁵⁵. Vis dėlto galima manyti romėnų teisę vis tiek palietus to meto studijuojančiuosius, kadangi kanonų teisė taip pat buvo perėmusi dalį romėnų teisės. Turtingi bajorų ir miestiečių vaikai, kaip ir anksčiau, teisės mokslus studijavo užsienyje

⁶⁵⁰ MACHOVENKO, Jevgenij, MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641-2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. P. 18.

⁶⁵¹ *Ibidem*. P. 19.

⁶⁵² *Ibidem*. P. 20.

⁶⁵³ *Ibidem*. P. 22.

⁶⁵⁴ *Ibidem*. P. 64.

⁶⁵⁵ *Ibidem*. P. 28-29.

– Lenkijos, Čekijos, Vokietijos ir Italijos universitetuose⁶⁵⁶, kurių daugumoje romėnų teisė buvo vienas iš pagrindinių dėstomų dalykų. Vilniaus universitete pradėjus veikti Teisės fakultetui į jį buvo kviečiami dėstytojai iš visos Europos, kurie patys išsilavinimą įgijo universitetuose, kurių dėstymo programose beveik visuotinai buvo dėstoma romėnų teisė. Literatūroje taip pat minimos disertacijos, kurių tyrimo objektas taip pat buvo romėnų teisė⁶⁵⁷.

Romanų–germanų teisės tradiciją daugiausia formavo ir jos raidą kreipė teisės mokslininkai. Tai teisinga ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinės sistemos atžvilgiu. Jų dėka, pradedant XVI a., teisinis reguliavimas pasižymi abstrakčiai suformuluotomis normomis, dideliu norminiu apibendrinimu, pasiektu rengiant Lietuvos Statutus. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokslininkų darbų praktinės ir mokslinės vertės tarptautinį pripažinimą rodo tai, kad, pavyzdžiui, Petro Roizijaus knyga „Lietuvos sprendimai“ perspausdinta Vokietijoje, Italijoje ir Prancūzijoje. Tai rodo ne tik to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisinės minties brandumą, bet ir pabrėžia jos sąsają bei artumą su Vakarų Europos teisine kultūra⁶⁵⁸.

Romėnų jurisprudencijos atstovai sukūrė privatinę teisę, kuri XI amžiuje rastų imperatoriaus Justiniano Digestų tekstų, juos perėmusių ir su jais dirbusių glosatorių ir komentatorių dėka atgimė ir buvo perduota Vakarų teisės tradicijai. Romėnų teisės mokslo atstovų sukurti principai gyvi ir šių dienų teisėje. Vadovaujantis romėniškąja *aequitas* samprata teisingumas, kaip vienas pagrindinių teisės principų, ir šiandien atlieka teisės reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo funkcijas⁶⁵⁹.

Romėnų jurisprudencijos istorija, jos indėlis į Vakarų teisės tradiciją byloja apie neabejotiną teisės mokslo vertę ir vietą teisės šaltinių sistemoje.

⁶⁵⁶ MACHOVENKO, Jevgenij, MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641-2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. P. 35.

⁶⁵⁷ *Ibidem*. P. 55, 59.

⁶⁵⁸ *Ibidem*. P. 66.

⁶⁵⁹ BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 193.; *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 60.

IŠVADOS

- Romėnų jurisprudencija buvo kuriama ir plėtojama vadovaujantis romėniškosiomis vertybėmis, ypač – *aequitas* ir *humanitas*, kūrybiškumu, pasireiškusiu *responsa* teikimo bei *interpretatio* veikloje. Romėnų jurisprudencijos kūrėjai suvokė „naudingos teisės“, įkūnijančios teorijos ir praktikos harmoniją, būtinybę – tai leido teisės mokslui įsitvirtinti kitų romėnų teisės šaltinių tarpe ir įtakoti pačios romėnų teisės vystymąsi: romėnų privatinė teisė – beveik išimtinai yra romėnų jurisprudencijos atstovų teisinės minties ir teisinės praktikos rezultatas.

- Romėnų jurisprudencijos verte bei svarba pačiai romėnų teisei nebuvo abejojama nuo seniausių laikų, kada pontifikai buvo vieninteliai teisės kūrėjai bei interpretatoriai. Respublikiniu laikotarpiu į teisės mokslo atstovus jų teiktų *responsa* kreipdavosi tiek teisėjai, tiek valstybės pareigūnai, tiek eiliniai piliečiai. Nors jos ir nebuvo įpareigojančios, tačiau labai vertintos aiškinant teisę bei užpildant jos spragas. Vis dėlto formalus teisės šaltinio reikšmę jurisprudencija įgavo tik klasikiniame laikotarpyje, imperatoriui Augustui pradėjus teikti *ius publice respondendi ex auctoritate principis*, kuri ją gavusių teisininkų *responsa* pavertė oficialiai įpareigojančiomis. Būtent šiuo laikotarpiu laikomas romėnų teisės aukso amžiumi, būtent tada *responsa*, *interpretatio*, teisės mokymo bei teisinės literatūros kūrimas pasiekė savo viršūnę. Kaip formalus teisės šaltinis jurisprudencija buvo įvardyta ir Valentiniano III Citavimo įstatyme, kuris pirmąkart aiškiai išskyrė teisės mokslo atstovus, kurių darbas buvo galima remtis kaip oficialiais teisės šaltiniais. Romėnų jurisprudencijos reikšmės suvokimą ir jos svarbą liudija ir vainikuoja imperatoriaus Justiniano Digestai.

- Romėnų teisės atgimimas bei jos įtaka visos Europos privatinės teisės sistemos kūrimui buvo ne pačios romėnų teisės, kaip normų sistemos, nuopelnas: vien tekstas su įtvirtintomis teisės taisyklėmis nesuvokiant jų

prasmės bei tikslo nebūtų įstengęs to padaryti. Romėnų teisė buvo recepuota tik jurisprudencijos dėka: tik teisės mokslo atstovų išanalizuota, interpretuota, komentuota romėnų teisė buvo išaiškinta, suvokta, o tada perimta, pritaikyta bei įtvirtinta vėlesnių laikotarpių teisėje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. ARANGIO – RUIZ, Vincenzo. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, 1957.
2. ASCHERI, Mario. *I Diritti del Medioevo Italiano*. Roma: Carocci, 2000.
3. BAUBLYS, Linas. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
4. BAUBLYS, Linas. Stoikų etikos poveikio romėnų teisei bruožai. *Jurisprudencija*, 2002. Nr. 32 (34).
5. BAVIERA, Giovanni. *Le due Scuole dei Giuresconsulti Romani*. Firenze: Fratelli Cammelli, 1898.
6. BERMAN, Harold Joseph. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.
7. BESTA, Enrico. *Storia del Diritto Italiano*. Milano: Ulrico Hoepli, 1923.
8. BIONDI, Biondo. Obbietto e metodi della scienza giuridica romana. *Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini*. Milano: Università di Pavia, 1943.
9. BIRMONTIENĖ, Toma. *Lietuvos konstitucinė teisė*. Autorių kolektyvas. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.
10. BOJARSKI, Władysław, DAJCZAK, Wojciech, SOKALA, Andrzej. *Verba Iuris. Reguły I kazusy prawa rzymskiego*. Toruń: TNOiK, 1995.
11. BREONE, Mario. *Storia del Diritto Romano*. Bari: Editori Laterza, 1987.
12. BRUGI, Biagio. *Per la Storia della Giurisprudenza e delle Univerista Italiane*. Torino: UTET, 1915.
13. CARDUCCI, Giosue. *Lo Studio Bolognese*. Bologna: Nicola Zanichelli, 1888.
14. CONTI, Flavio. *Senovės Romos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 2007.

15. *Corpus Iuris Civilis*. Volumen Primum. Zürich: Weidmann, 1973.
16. CORTESE, Ennio. *Le grandi linee della storia giuridica medievale*. Roma: Il Cigno, 2001.
17. De VERGOTTINI, Giovanni. *Lo Studio di Bologna, l'Impero, il Papato*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo, 1996.
18. *Didžiosios civilizacijos. Senųjų civilizacijų visuomenė ir kultūra*. Vilnius: Alma littera, 2006.
19. *Dizionario giuridico romano*. Edizioni Simone, 2006.
20. *Enciclopedia del Diritto*. Volume XIX. Varese: Giuffrè Editore, 1970.
21. FALCHI, Gian Luigi. *Le Controversie tra Sabiniani e Proculiani*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1981.
22. GIRARD, Paul Frédéric. *Romėnų teisė*. I tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1931.
23. GLENDON, Mary Ann, GORDON, Michael Wallace, OSAKWE, Christopher. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993.
24. GORDON, William, ROBINSON, Olivia. *The Institutes of Gaius*. Ithaca: Cornell University Press, 1988.
25. GUARINO, Antonio. *Storia del Diritto Romano*. Napoli: Editore Jovene, 1994.
26. HASKINS, Charles Homer. *The Renaissance of the Twelfth Century*. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
27. HASKINS, Charles Homer. *The Rise of Universities*. London: Cornell University Press, 1975.
28. HAZELTINE, Harold Dexter. *The Legal and Political Ideas of the Postglossators*. The Medieval Idea of Law. London: Methuen & CO, 1946.
29. HĖGELIS, Georgas Vilhelmas Frydrichas. *Istorijos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1989.
30. *Iustiniani Augusti. Digesta Seu Pandectae*. Testo e Traduzione. Vol. I. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 2005.

31. JARAŠIŪNAS, Egidijus. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų. *Jurisprudencija*. Vilnius, 1999. Nr. 12(4).
32. JOKANTAS, Kazimieras. *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Aidai, 1995.
33. JOLOWICZ, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 1932.
34. KANTOROWICZ, Hermann. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. Cambridge: The University Press, 1938.
35. KIPP, Theodor. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1939.
36. KODRĘBSKI, Jan. *Sabinianie i Prokulianie. Szkoły Praha w Rzymie wczesnego cesarstwa*. Łódz: Uniwersytet Łódzki, 1974.
37. KUNKEL, Wolfgang. *Linee di Storia Giuridica Romana*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1973.
38. KUZAVINIS, Kazimieras. *Lotyniški posakiai ir sparnuoti žodžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.
39. KŪRIS, Egidijus. Valstybės kontrolė valstybės institucijų sistemoje: konstitucinis aspektas. Pranešimas konferencijoje „Valstybinis auditas – pagalba valstybei išmintingai valdyti turtą“, skirtoje Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės 90–osioms metinėms (Vilnius, 2009 m. sausio 29 d.).
40. LANZA, M. Stefano. *Lietuvių – italų kalbų žodynas = Dizionario Litvano – italiano*. Vilnius: Tyto alba, 2003.
41. LASTAUSKIENĖ, Giedrė, ŠINKŪNAS, Haroldas. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė*. Vilnius, 2007. Nr. 65.
42. LEONAS, Petras. *Teisės enciklopedija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių fakultetas, 1931.
43. LEONAS, Petras. *Teisės filosofijos istorija*. Vilnius: Mintis, 1995.
44. *Le Pandette di Giustiniano: storia e fortuna della «Littera Florentina»*.

- Firenze: Leo S. Olschki editore, 1983.
45. LERMINIER, Eugène. *Introduzione Generale alla Storia del Diritto*. Mantova, 1854.
46. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
47. MACHOVENKO, Jevgenij, MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 1641-2007 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
48. MAGANZANI, Laretta. *Formazione e vicende di un'opera illustre. Il Corpus Iuris nella cultura del giurista europeo*. Torino: G. Giappichelli Editore, 2002.
49. MAKSIMAITIS, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1998.
50. *Manuale di Storia del Diritto Italiano per Francesco Schupfer*. Roma: Casa Libraria Editrice Ermano Loescher & C., 1904.
51. MARRONE, Matteo. *Istituzioni di Diritto Romano*. Palermo: Palumbo, 1989.
52. MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinė teisė*. Bendroji dalis. Autorių kolektyvas. Vilnius: Justitia, 2009.
53. MIKELĖNAS, Valentinas. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. Vilnius: Justitia, 2001.
54. MIKELĖNIENĖ, Dalia, MIKELĖNAS, Valentinas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
55. MORI, Edoardo. *Dizionario dei termini giuridici e dei brocardi latini*. Piacenza: Casa Editrice La Tribuna, 1997.
56. MORTARI, Vincenzo Piano. *I Commentatori e la Scienza Giuridica Medievale*. Catania: Giannotta, 1964–1965.
57. МУРОМЦЕВ, Сергей Андреевич. *Гражданское право древнего Рима*. Москва, 2003.
58. NEKROŠIUS, Ipolitas, NEKROŠIUS, Vytautas, VĖLYVIS, Stasys. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vijusta, 1996.

59. NICHOLAS, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Oxford: The Clarendon Press, 1962.
60. NOCERA, Guglielmo. *Iurisprudentia. Per una storia del pensiero giuridico romano*. Roma: Bulzoni Editore, 1973.
61. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume I^l. Torino: Unione Topografico, 1957.
62. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume II. Torino: Unione Topografico, 1957.
63. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume IX. Torino: Unione Topografico, 1957.
64. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VII. Torino: Unione Topografico, 1957.
65. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume VIII. Torino: Unione Topografico, 1957.
66. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XIII. Torino: Unione Topografico, 1966.
67. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XVI. Torino: Unione Topografico, 1986.
68. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XX. Torino: Unione Topografico, 1957.
69. *Novissimo Digesto Italiano*. Volume XIX. Torino: Unione Topografico, 1957.
70. PAVILONIS, Vladas. *Baudžiamoji teisė*. Autorių kolektyvas. Vilnius: Eugrimas, 1998.
71. ПОКРОВСКИЙ, Иосиф Алексеевич. *История римского права*. Санкт Петербург, 1999.
72. RICCOBONO, Salvatore. *Lineamenti della storia delle fonti e del Diritto Romano*. Milano: Giuffrè, 1949.
73. RICCOBONO, Salvatore. *Profilo storico del diritto romano*. Palermo: Cappugi, 1955.

74. RICCOBONO, Salvatore. *Roma madre delle leggi*. Palermo: Palumbo, 1954.
75. SABINE, George Holland, THORSON, Thomas Landon. *Politinių teorijų istorija*. Vilnius: Pradai, 1995.
76. SCHERILLO, Gaetano, Dell'ORO, Aldo. *Manuale di storia del diritto romano*. Bologna: Cisalpino, 1949.
77. SCHILLER, Arthur. *Roman Law: Mechanisms of Development*. New York: Mouton Publishers, 1978.
78. SCHULZ, Fritz. *History of Roman Legal Science*. Oxford: The Clarendon Press, 1953.
79. *Scritti giuridici di Giovanni Baviera*. Palermo: Stab. Tip. Luigi Gaipa FU Salv., 1909.
80. SOMMARIVA, Gisella Bassanelli. *Lezioni di storia del diritto romano*. Bologna: Edizioni Nautilus, 2003.
81. STEIN, Peter. *Regulae Iuris*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1966.
82. STEIN, Peter. *Roman Law in European History*. Cambridge: The University Press, 2003.
83. *Storia del diritto romano e linee di diritto privato*. A cura di Aldo Schiavone. Torino: G. Giappichelli Editore, 2005.
84. ŠILEIKIS, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
85. ŠINKŪNAS, Haroldas. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
86. TALAMANCA, Mario. *Lineamenti di Storia del Diritto Romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè Editore, 1989.
87. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 2008.
88. TELLEGEN – COUPERUS, Olga. *A short history of Roman Law*. London: Routledge, 1990.
89. ULLMANN, Walter. *The Medieval Idea of Law*. London: Methuen, 1946.

90. VACCA, Letizia. *La Giurisprudenza nel sistema delle fonti del Diritto Romano*. Torino: G. Giappichelli Editore, 1989.
91. VADAPALAS, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
92. VASILIAUSKAS, Vitas. *Teisminio precedento reikšmė romanų – germanų teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
93. VĖLYVIS, Stasys, JONAITIS, Marius. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
94. VINOGRADOFF, Paul. *Roman Law in Mediaeval Europe*. London and New York: Harper & Brothers, 1909.
95. Von HAYEK, Friedrich August. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė*. I tomas. Vilnius: Eugrimas, 1998.
96. VORONCOVAS, Vladimiras. *Išminties simfonija*. Kaunas: Šviesa, 1996.
97. WOLFF, Hans Julius. *Roman Law. An Historical Introduction*. Oklahoma: Norman, 1951.
98. ZWEIGERT, Konrad, KÖTZ, Hein. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Teismų praktika:

99. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 21 d. nutartis, priimta civilinėje byloje JAV Įmonė „Autodesk Inc.“ v. UAB „Arginta“ (bylos Nr. 3K-3-422/2006, kat. 84; 88 (S)).
100. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis, priimta civilinėje byloje M. Baltrušaitis v. UAB „Saulės Spektras“ (bylos Nr. 3K-3-219/2005, kat. 84).

101. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. lapkričio 5 d. nutartis, priimta civilinėje byloje M.A.Mankus v. UAB „Sanda“ (bylos Nr. 3K-3-938/2003, kat. 78).

**AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA
SĄRAŠAS**

- URBANAVIČIŪTĖ, Giedrė. Bolonijos glosatorių mokykla romėnų teisės atgimimo šviesoje. *Teisė. Mokslo darbai*. Vilnius, 2008. Nr. 68. P. 127-140.
- URBANAVIČIŪTĖ, Giedrė. Sabinų (kasijėnų) ir prokulėnų teisės mokyklos romėnų teisės istorijoje. *Teisė. Mokslo darbai*. Vilnius, 2008. Nr. 67. P. 153-163.